

परिम्रहण सं १८३७ र.... मन्धालय, के. ह. हि. हि. संस्थान सारनाथ, बारावसी



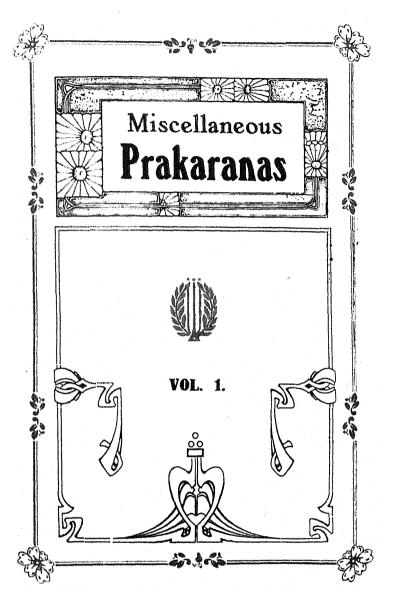
			PAGE.
Aparokshanubhuti	•		1
VAKYAVRITTI			23
SVATMANIRUPANAM	•	•	33
Атмаворна	• 1	•	55
SATASLOKEE	* * • * *		67
Dasaslokee	•	• •	95
Sakvavedantasiddhantasai	RASANGRAHA		101

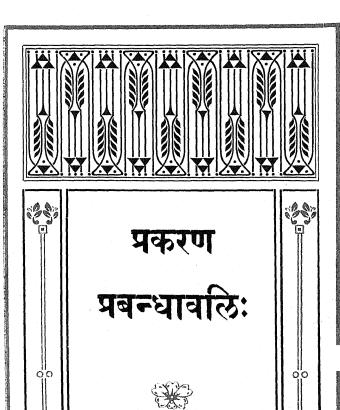


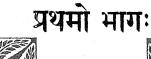


			BBA
अपरोक्षानुभूतिः	••••		8
वाक्यवृत्तिः		••••	२ ३
स्वात्मनिरूपणम्	****		33
आत्मबोधः			444
शतश्चोकी		• • • • • •	& 0
दशश्लोकी		••••	96
सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहः	••••		\$10 g











॥ श्री:॥

॥ विषयानुक्रमणिका ॥

अपरोक्षानुभूतिः	• •	. १-	२ १
मङ्गलाचरणम्			₹.
अनुबन्धचतुष्टयम्			` ર
साधनचतुष्टयकारणानि			
वैराग्यं नित्यानित्यवस्तुविवेकश्च		•••	भ्रू भ
शमादिषट्कस्वरूपम्		•••	٠ ٧
मुमुक्षुत्वमात्मविचारश्च		• • •	
अज्ञानम्			ጸ
आत्मनः प्रकाशरूपत्वम्		***	બ્
आत्मानात्मनोर्भेद:			દ્
आत्मनो ज्ञानस्वरूपत्वम्		• • •	દ્
देहात्मवादनिराकरणम्		• • •	ફ
देहस्यासत्त्वम्		• • •	9
जीवत्वस्य मृषात्वम्		••••	2
प्रपञ्चस्य ब्रह्मात्मत्वम्			6
अपञ्चमिथ्यात्वे दृष्टान्ताः		***	3
न स्वागञ्जात हहात्ताः		•••	90

[२]

कार्यकारणयोरभेदः	·	9 9
अज्ञानकल्पितदेहात्मतादात्म्ये दृष्टान्ताः	• • •	१३
उपदेश:	•••	98
उत्पन्नात्मविज्ञानस्य प्रारब्धकर्माभावः		98
पञ्चदशाङ्गनिदिध्यासनम्	• • •	م لر
पञ्चदशा ङ्गा नि	•••	9 8
यमनियमत्यागमौनलक्षणम्	• • •	१ ६
देशकालासनमूलबन्धद्दिस्थितिलक्षणम्	1	9 9
प्राणायामलक्षणम्		96
रेचकपूरककुम्भकस्वरूपम्	• • •	96
प्रत्याहारधारणाध्यानसमाधिलक्षणम्	•••	१८
समाधिफलम्	••	१९
समाधिविन्नानां त्याज्यत्वम्	• • •	98
ब्रह्माकारवृत्त्यभ्यासप्र शंसा	• • •	99
ब्रह्माकार वृत् यभ्यासफलम्	* * *	२०
राजयोगः	* * \$	२ १
वाक्यवृत्तिः	२३—	-३२
मङ्गलाचरणम्	. •••	રૂષ
मुक्तिसाधनप्रश्नः		રૂષ
गुरोक्तरम्	* • •	२६
जीवपरैक्यज्ञानस्य मुक्तिसाधनत्वम्	• • •,	२६

[३]

जीवपरतादात्म्यप्रश्नः	•••	२६
जीवपरतादात्म्य निरू पणम्	•••	२६
तत्त्वमस्यादिवाक्यार्थप्रश्न:	• • •	२६
त्वंपदार्थः	***	. २७
तत्पदार्थः	• • •	. २९
तत्त्वमसिवाक्यार्थः		३०
वाक्यार्थबोधस्य लक्ष्यबोधाधीनत्वम्	****	३०
त्वंपदवाच्यार्थः	•••	३१
तत्पदवाच्यार्थः	•••	₹.,9
तत्त्वमसिवाक्ये लक्षणा	* * *	₹٩
लक्षणास्वरूपम्	• • •	રૂ ૧
सम्यग्बोधार्थे श्रवणाद्यम्यासः	* • • •	ફ ૧
सम्यग्बोधफलम्	•••	· ફ ૧
स्वात्मनिरूपणम्	३३	_ ં ५૪
मङ्गलाचरणम्	•••	३५
अनुबन्धन् <u>वतुष्ट्यम्</u>	* • •	રૂપ
पञ्चकोशविवेक:		 ३६
आ त्मत्त्वम्		३६
महावाक्यविचार:	, - <u>, - , .</u>	₹८
्तत्त्वंपदार्थविचारः	1000	३८
सामानाधिकरण्यत्रितयस्वरूपम्		36

[8]

लक्षणात्रितयस्वरूपम्	• • •	३९
तत्त्वमसिवाक्ये जहदर्जहस्त्रक्षणा		३९
वाक्यार्थबोधफलम्	•••	३९
कार्यपरत्वखण्डनम्	•••	४०
गुरूपसदनावश्यकता		४०
ब्रह्मणि वेदस्यैव प्रामाण्यम्	***	४०
वेदस्थभागद्वयप्रतिपाद्यांशः	• • •	४१
स्वाभाविकजीवत्ववादखण्डनम्		४२
जीवस्य साधनशक्त्या परत्वावाप्तिखण्डनम्	* * *	४२
सारूप्यपक्षखण्डनपूर्वकाद्वैतिसिद्धान्तः		४३
ज्ञानकर्मणोरङ्गाङ्गीभावखण्डनम्		४३
ज्ञानकर्मणोः समुच्चयखण्डनम्		४३
ज्ञानस्यैवाविद्यानिवर्तकत्वम्	•••	४३
आत्मनः साक्षित्वादिनिरूपणम्		ጸጸ
कारणविज्ञानेन कार्यविज्ञानम्	• • •	88
असत्कारणवादखण्डनपूर्वकं ब्रह्मकारणत्वसमर्थनम्		४४
वेदान्तानां जगन्मिथ्यात्वबोधकत्वपूर्वकं ब्रह्मबोधकर	वम्	४५
अविवेकिनां तत्त्वज्ञानानुत्पत्तिः	••••	४५
सर्वस्य ब्रह्मत्वेऽपि सर्वव्यवहारोपपत्तिः		لالإ
आत्मनोऽहंप्रत्ययार्थत्वम्		४६
उपाधिभेदादात्मनोऽनुभववैविध्यम्		४६
		Ve

[4]

विद्वदनुभवेन सर्वस्याप्यसत्यत्वम्	•••	४७
विदुषामपि शरीरादिन्यवद्दारोपपत्तिः		४७
वेदान्तानां ब्रह्मात्मैक्ये तात्पर्यं		४८
गुरुबोधितस्य शिष्यस्य स्वानुभवप्रकटनम्		86
गुरुपसादपशंसा	•••	५३
आत्मबोधफलम्		५४
आत्मबोधः	५५ -	–६६
आत्मबोधस्यावश्यकत्वम्		५७
संसारस्य मिथ्यात्वम्		५८
स्थूलस् क्ष्मकारणोपाधयः	•••	५८
पञ्चकोशादिभ्य आत्मनो विवेकः	•••	५९
आत्मनोऽविकारित्वादि	•••	५९
आत्मस्वरूपम्		६०
आत्मनो बुद्ध्यादिभिरज्ञेयत्वम्		દ્
आत्मनः स्वप्रकाशत्वम्		દ્દ ૦
आत्मनः श्रवणमननादिप्रकाराः	•••	६१
आत्मनः ध्यानप्रकारः		६२
ध्यानैफलम्	• • •	६२
जीवपरमात्मनोरैक्यम्		६३
जीवन्मुक्तस्व रूपम्		६३
ब्रह्मणो लक्षणम्		६४

[६]

	ब्रह्मज्ञानफलम्		• • •	६५
श	तश्चोकी	•••	<u> </u>	.९8
	सद्भरोर्निरुपमत्वम्		•••	६९
	आचार्यमहिमा			६९
,	ब्रह्मात्मैक्यानुभवेन प्रपञ्चस्य मिथ्यात्वसिद्धि	:		६९
	अविवेकिनामात्मस्वरूपाज्ञानेन देहादावात्म	बुद्धिः	•••	७०
1	जीवस्य कीटसाम्येन स्वनिर्मितदेहसाहचर्यः	ન્	•••	00
	व्याघादिवेषधारिसाम्येन जीवस्य पृथगनुभव	वतो ब्रह	ात्मत्वम्	७०
	बालसाम्येन चेतसो बोधोपायैरुपनिषदा बे	ोधनम्	•••	७१
	आत्मन एव प्रियत्वम्			७१
	काम्यपियाद्वह्मण आत्यन्तिकप्रियत्वमित्यत्र	ा कठोप	निष-	
	त्संवाद:			७१
	यावजीवं ब्रह्मात्मैक्यभावनावानन्तर्निष्ठः			७२
	वैराग्यस्य प्रवज्यायाश्च द्वैविध्यम्			७२
	देहात्मबुद्धीनां दुःखानुभवः			७२
	गृहस्थस्य मोक्षोपायः		• • •	७३
	द्विविधा प्रवज्या		•••	७३
	पातहेतुकामकोधलोभानां त्याज्यत्वम्		•••	७३
	तत्र कल्माषसामसंवादः		•••	७३
	देवातिथिपूजनम्		• • • •	७४
	ब्रह्मणे। जगदपादानत्वम			७४

[७]

मायाया उत्कर्षः	1	૭ૡ
जीवपरयोरैक्यम्		७५
प्रत्यगात्मस्वरूपम्		७६
चलनादयो मनस एवेत्याख्यायिकापूर्वकं प्रदर्शनम्	,	७६
जीवस्य बाह्यप्रपञ्चानुवृत्तिः		७६
अविद्याया आवरणशक्तिः	•••	७७
प्रपञ्चमिथ्यात्वे स्वप्नदृष्टान्तः		७७
प्राणायामवतस्य स्वात्मलब्धौ साधनत्वम्	•••	७८
वैराग्येण ज्ञानसिद्धिः	•••	७९
अत्रेशोपनिषत्संवाद:		७९
द्विविधमोक्षोपायाः	•••	७९
जीवन्मुक्तिः	• • •	८०
निर्वाणमुक्तिः	•••	८०
ब्रह्मण एवामृतत्वं तदन्यस्यार्तत्वम्		८१
सर्वस्यापि प्रपञ्चस्य ब्रह्मण्योतत्वं प्रोतत्वम्		८१
आत्मनो विम्बप्रतिविम्बन्यायेन सर्वोत्मत्वम्		८१
उपाधौ ब्रह्मप्रतीतिः		८२
सूतरूपब्रह्मणा व्यवहारः	***	८२
ः आत्मनः सत्यत्वपूर्णत्वाद्यपपादनम्	•••	くき
आत्मन एकत्वम्	•••	68
ब्रह्मात्मैकत्वादिज्ञानवतस्तदभ्यासः	•••	८५
आनन्दमयकोशः	/	1/4

[\(\)

अत्र ऋक्शाखीयश्रुतिसंवादः	,	८५
क्षुद्रानन्दानामतितु च्छत्वम्	• • •	८६
सुप्तेः परिणामावस्था	•••	८६
मुक्तिसुषुप्त्योवैंलक्षण्यम्	•••	८६
आत्मसुखस्य निरतिशयत्वे युक्तिः		८६
अत्र श्रुतिः		८७
'बिषयानन्दो ब्रह्मानन्दस्य मात्रा ' इत्यत्रोपपत्तिः	• • •	८७
स्वप्तस्वरूपम्	• • •	८७
अत्र शङ्कापरिहारौ	• • •	66
स्वप्नप्रपञ्चः	• • •	८ ९
जायदवस्थायां दृष्टिसृष्टिपक्षः	•••	८९
इष्टानिष्टफलहेतुः कर्मैव	• • •	८९
क्षुद्रदेवताराधनमपि ब्रह्मार्पणमेव	•••	९०
ईश्वराभिज्ञानभिज्ञकुतकर्मव्यवस्था	•••	९०
सूर्यचन्द्रादीनामर्थप्रकाशने स्वातन्त्र्याभावः	• • •	९०
प्राणादिकृत्यम्	• • •	99
प्राणादिकृत्यं परमात्माधीनम्		९१
आत्मनः सर्वेपकाशकत्वम्	• • •	99
आत्मानुभवाजीवन्मुक्तिः फलम्	•••	९१
जीवन्मुक्तस्य प्रारब्धभोगकालेऽप्यात्मसुखानुभवः	•••	९१
आत्मज्ञानानुपदमेव मुक्तिः		९३
स्वस्मिन्ब्रह्मत्वानसंघानपर्वक्रमात्मनमस्कारः		6 ×

दशस्रोकी	5	4
अहंप्रत्ययस्यालम्बनविशेषनिर्णयः		. ९७
वर्णाश्रमादिव्यवहारस्य मिथ्यात्वम्		. ९७
एतद्दार्ट्याय सुषुप्तिदृष्टान्तः		. ९७
सांख्यादिपक्षाणां विरोधादौपनिषदपक्षस्य र्ग	सेद्धान्तत्व म	(९८
ब्रह्मणो व्यापकत्त्वम्		. ९८
ब्रह्मण: शुक्लकृष्णादिदुःखाभावकथनम्	. •	. ९८
उपदेशानर्थक्यपरिहारः	• •	. ९८
आत्मनः चैतन्यरूपत्वे जागराद्यवस्थात्रयोप	पत्तिः	. 99
अवस्थात्रयंसाक्षिणो मिथ्यात्वराङ्कापरिहारः	• •	• \$8
ब्रह्मव्यतिरिक्तस्य तुच्छत्वसमर्थनम्		९९
सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहः	१०१	 २५८
मङ्गलाचरणम्		१०३
अनुबन्धचतुष्टयम्		. १०३
साधनचतुष्टयम्		. 908
नित्यानित्यवस्तुविवेकः		. १०५
विषयदोषप्रदर्शनपूर्वकविरक्तिः		१०६
कामदोषाः		. ৭৭২
कामविजयसाधनानि	•	994
धनदोषा <u>ः</u>	• •	११७

[0 9]

- वैराग्यफुलम्		१२०
शमादिसाधनानि शमत्रैविध्यं च		१२१
शमस्य साधनानि	,	१२२
ब्रह्मचर्यादिमन:प्रसादसाधनानि	* * *	१२२
दम:	h	9 રૂ હ
तितिक्षा		१२७
सपरिकरः संन्यासः	1	१३०
প্রভা		१३७
समाधानम्	• • •	१३९
मु मुक्षुत्वम्		980
मुमुक्षायाश्चातुर्विध्यं तल्लक्षणं च	* • • •	980
तीव्रादिसुसुक्षाफलम्		१४२
मुमुक्षाया आवश्यकत्वम्		१४२
मुसुक्षावृद्धिकारणानि -		988
साधनचतुष्टयसंपन्नस्य गुरूपसदनम्	•••	988
गुरुलक्षणपूर्वकमहिमा		988
गुरुप्रसादसंपादनप्रकारः	•••	१४५
गुरुलाभप्रशंसापूर्वंकतीत्रमुमुक्षानिवेदनम्		१४५
प्रप ञ्चस्या लीकत्व म्		१४७
अलीकत्वादिविषयप्रश्न:		986
शिष्यप्रशंसापूर्वकं सोपपत्तिकमलीकत्वम्	• •••	१४९
आत्मानात्मविवेक:		942

[? ?]

अध्यारोपः अज्ञानं च	•••	१५३
सदसतोर्लक्षणम्		१५३
अज्ञानस्यानिर्वाच्यत्वम्	• • •	१५३
अज्ञाने प्रमाणानि	***	१५४
अज्ञानस्य द्वैविध्यम्		१५४
मायोपहितस्येश्वरत्वम्		१५४
अविद्योपद्दितस्य जीवत्वम्		م در در
प्राज्ञस्वरूपम्		१५६
प्रा ज्ञेश्वरयोरभेदः		१५६
तुर्यस्वरूपम्		१५७
जगत्सृष्टिकमः		१५७
अभिन्ननिमित्तोपादानत्वम्	•••	१५७
पञ्चभूतोत्पत्तिः		م تر رہ
लि ङ्ग शरीरम्		१५८
ज्ञानेन्द्रियाणि अन्तः करणं च		१५८
अन्तःकरणचातुर्विध्यम्		१५९
विज्ञानमयकोशः		१५९
मनोमयकोशः		१६०
चित्तप्रसादसाधनानि		१६२
सत्त्ववृद्धिसाधनानि		१६३
कर्मेन्द्रियाणि		१६४
पञ्चप्राणाः	1	१६४

[१२]

प्राणमयकोशः	• • •	१६७
स्क्ष्मशरीरम्	• • •	१६५
हिर ण्यगर्भतैजसौ		9 & 8
तयोरभेदः	• • • •	१६७
स्थूलप्रपञ्च:		१६७
पञ्चीकरणम्		१६७
भूतानां गुणाः	• • •	980
ज्ञानकर्मेन्द्रिययोः सामर्थ्यम्		१६९
इन्द्रियाधिदेवता:	* * *	१६९
आत्मनः कोशाद्य सङ्गि त्वम्	• • •	900
ब्रह्माण्डसृष्टिः		909
चतुर्विधजन्तवः		१७२
विराड्विश्वयोः स्वरूपम्		१७३
अन्नमयकोशः	•••	१७३
जाग्रदवस्था	•••	१७४
विराड्विश्वयोरभेद:	• • •	9 હ ધ્
महाप्रपञ्चः	• • •	૧૭५
आत्मस्वरूपम्		૧૭५
आत्मानात्मनोरितरेतराध्यासः	****	१७६
अध्यस्तगुणदोषैरिधष्ठानस्यासंबन्धः	• * •	900
अध्यासविषयप्रश्नः	•••	900
सोपपत्तिकाध्यासः		966

[१३]

अविद्याशक्तिद्वैविध्यम्	• • •	960
आवरणशक्तिः	* * *	960
विश्लेपशक्ति:	•••	१८१
आवरणशक्तिकार्यम्		969
विक्षेपशक्तिकार्यम्		१८२
अध्यासात्संसारोपपत्तिः		१८२
मायाया ईश्वरवश्यता		१८३
अज्ञाननाशक्रमः	• • •	१८४
आत्मानात्मविवेकप्रपञ्चनम्		१८५
पुत्रात्मवादस्तत्खण्डनं च	• • •	१८६
देहात्मवादस्तत्खण्डनं च	•••	१८७
इन्द्रियात्मवादस्तत्खण्डनं च		966
प्राणात्मवाद:	•••	१८८
तत्खण्डनम्		१८९
मन आत्मवादस्तत्खण्डनं च	• • •	१८९
बुद्धयात्मवादस्तत्खण्डनं च	***	960
अज्ञानात्मवादः	* * =	१९०
तत्त्वण्डनम्	•••	१९१
ज्ञानाज्ञानात्मवाद:		999
तत्खण्डनम्	• • •	१९२
ज्ञू न्यात्मवादः	•••	१९२
तसवादसम		993

[88]

शू-या त्मविषयप्रश्न:		99:
सोपपत्तिकात्मस्वरूपम्		998
आत्मनि प्रमाणानि		990
आत्मनो लक्षणम्		980
आत्मनो नित्यत्वप्रपञ्चनम्	•••	986
आत्मनश्चिद्रूपत्वप्रपञ्चनम्	•••	२००
आत्मनः आनन्दरूपत्वप्रपञ्चनम्	****	२०५
आत्मनः सुखरूपत्वविषयप्रश्नः	•••	२०२
सोपपत्तिकानन्दरूपत्वप्रपञ्चनम्	• • •	२०२
वैषयिकानन्दस्य तुच्छत्वम्	***	२०४
आत्मनः आनन्दरूपत्वम्	***	३ ०५
आत्मन: अद्वितीयत्वम्	• • •	२०८
आरोपितप्रपञ्चस्य अपवादः	• • •	२०८
तत्त्वंपदार्थविषयप्रभः	•••	२१३
प्रश्नप्रशंसा	• •, •	२ १३
तत्पदवाच्यार्थः	•••	२१४
तत्त्वमसिवाक्यार्थे विरोधः	• • •	२१५
त्वंपदवाच्यार्थ:	4 (* a	२१५
[,] श्रुतेरप्रामाण्या नङ्गीकरणम्		
श्रुतेरैक्ये तात्पर्यम्	la la la	
लक्षणाभ्युपगमः		
जहलक्षणानिरासः	.•	20 0 10

[१५]

अजहस्रक्षणानिरासः	•••	२१८
भागलक्षणाभ्युपगमः		२१९
तत्त्वंपदलक्ष्यार्थस्वरूपम्	* * *	२२०
वाक्यार्थे विरोधाभावः		२२१
अखण्डार्थोपदेश:	• • •	२२२
अखण्डार्थादिविषयप्रश्नः		२२७
अधिकारिभेदाः		२२७
मुख्याधिकारी		२२७
मुख्याधिकारिणो बोधोपपत्तिः		२२८
गौणाधिकारिणो मननाद्यपेक्षा	* * *	२२९
मननस्वरूपम्		२२९
ध्यानस्वरूपम्		२३०
सम्यग्बोधपर्यन्तं मननाद्यभ्यासः		२३०
समाधिद्वैविध्यम्	• • •	२३०
संविकल्पसमाधिः		२३१
निर्विकल्पसमाधिः		२३१
समाधिद्वयफलम्	• • •	२३१
सविकल्पसमाधिद्वैविध्यम्	* • * •	२३२
दृश्यानुविद्धसविकल्पसमाधिः	* * *	२३२
ज्ञाननिष्ठायां कर्मानुपयोगः	***	२३६
शब्दानुविद्धसविकस्पसमाधिः	•••	२३८
निर्विकल्पसमाधिः	•••	236

[१६]

बाह्यसमाधिप्रकारः	•••	२४०
दृश्यानुविद्धवाह्यसमाधिः	• • •	२४२
शब्दानुविद्धवाह्यसमाधिः		२४३
सम्यग्बोधपर्यन्तं समाधिषट्काम्यासः		२४४
योगः तदङ्गानि च		२४५
समाधिविघ्नानां त्याज्यत्वम्	••••	२४७
गुरुबोधितशिष्यस्य स्वानुभवः		२४७
जीवन्मुक्तादिलक्षणप्रश्नः		२४९
ज्ञानभूमिकाः		२४९
सप्तज्ञानभूमिकानां लक्षणानि	•••	२५० २५०
जायजायतस्वमा जायत्सुप्तश्च	•••	
स्वप्नजाग्रत्स्वप्रस्वप्नः स्वप्नसुप्तिश्च	•••	२५१
सुप्तिजाम्रत्सुतिस्वमश्च	* * *	२५१
सुप्तिसुति:	•••	२५१
<u>जुर्</u> भाख्या	•••	२५२
विदेहमुक्ति ः	•••	२५२
^{नव्यस्} कुत्यः जीवन्मुक्तस्वरूपम्	•••	२५२
		२५३
विदेहमुक्तस्वरूपम् <u></u>	•••	२५४
शिष्याचार्यसंवादोपसंहारः	•••	२५७
ग्रन्थसमा तिः	•••	२५८





॥ अस्मि

॥ अपरोक्षानुभृतिः ॥

Sourishunker Saneriwala.
श्रीहारें परमानन्दमुपदेष्टारमीश्वरम् ।
व्यापकं सर्वछोकानां कारणं तं नमाम्यहम् ॥ १ ॥

अपरोक्षानुभृतिर्वे प्रोच्यते मोक्षसिद्धये । सद्भिरेषा प्रयत्नेन वीक्षणीया मुहुर्मुहुः ॥ २ ॥

स्ववर्णाश्रमधर्मेण तपसा हरितोषणात् । साधनं प्रभवेत्पुंसां वैराग्यादिचतुष्टयम् ॥ ३ ॥

ब्रह्मादिस्थावरान्तेषु वैराग्यं विषयेष्वनु । यथैव काकविष्ठायां वैराग्यं तद्धि निर्मलम् ॥ ४॥

नित्यमात्मस्वरूपं हि दृश्यं तद्विपरीतगम् । एवं यो निश्चयः सम्यग्विवेको वस्तुनः स वै ॥ ५ ॥ सदैव वासनात्यागः शमोऽयमिति शब्दितः । नियहो बाह्यवृत्तीनां दम इत्यभिधीयते ॥ ६ ॥

विषयेभ्यः परावृत्तिः परमोपरितर्हि सा । सहनं सर्वेदुःखानां तितिक्षा सा शुभा मता ॥ ७ ॥

निगमाचार्यवाक्येषु भक्तिः श्रद्धेति विश्रुता । चित्तैकाग्च्यं तु सहक्ष्ये समाधानमिति स्मृतम् ॥ ८ ॥

संसारवन्धनिर्मुक्तिः कथं स्यान्मे द्यानिधे । इति या सुदृढा बुद्धिर्वक्तत्र्या सा सुमुक्षुता ।। ९ ॥

उक्तसाधनयुक्तेन विचारः पुरुषेण हि । कर्तव्यो ज्ञानसिद्धचर्थमात्मनः शुभमिच्छता ।। १० ॥

नोत्पद्यते विना ज्ञानं विचारेणान्यसाधनैः। यथा पदार्थभानं हि प्रकाशेन विना कचित्॥ ११॥

कोऽहं कथिमदं जातं को वा कर्तास्य विद्यते । उपादानं किमस्तीह विचारः सोऽयमीदृशः ॥ १२ ॥

नाहं भूतगणो देहो नाहं चाक्षगणस्तथा। एतद्विलक्षणः कश्चिद्विचारः साऽयमीदृशः॥ १३॥ अज्ञानप्रभवं सर्वे ज्ञानेन प्रविलीयते । मंकल्पो विविधः कर्ता विचारः सोऽयमीहराः ॥ १४ ॥

एतयोर्यदुपादानमेकं सूक्ष्मं सदव्ययम् । यथैव मृद्धटादीनां विचारः सोऽयमीदशः ॥ १५ ॥

अहमेकोऽपि सूक्ष्मश्च ज्ञाता साक्षी सद्वययः। तदहं नात्र संदेहो विचारः सोऽयमीदृशः॥ १६॥

आत्मा विनिष्कलो ह्येको देहो बहुभिरावृत: । तयोरैक्यं प्रपद्यन्ति किमज्ञानमतः परम् ॥ १७ ॥

आत्मा नियामकश्चान्तर्देहो नियम्यबाह्यकः । तयोरैक्यं प्रपद्यन्ति किमज्ञानमतः परम् ॥ १८ ॥

आत्मा ज्ञानमयः पुण्यो देहो मांसमयोऽश्चिः। तयोरैक्यं प्रपञ्चन्ति किमज्ञानमतः परम्॥ १९॥

आत्मा प्रकाशकः स्वच्छो देहस्तामस उच्यते । तयोरैक्यं प्रपश्यन्ति किमज्ञानमतः परम् ॥ २०॥

आत्मा तित्यो हि सदूपो देहोऽनित्यो ह्यसन्मयः। तयोरैक्यं प्रपश्यन्ति किमज्ञानमतः परम्॥ २१॥ आत्मनस्तत्प्रकाशत्वं यत्पदार्थावभासनम् । नाग्न्यादिदीप्तिवदीप्तिर्भवत्यान्ध्यं यतो निशि ॥ २२ ॥

देहोऽहामित्ययं मूढो मत्वा तिष्ठत्यहो जनः । ममायमित्यपि ज्ञात्वा घटद्रप्टेव सर्वदा ॥ २३ ॥

ब्रह्मैवाहं समः शान्तः समिदानन्दलक्षणः । नाहं देहो हासद्रूपो ज्ञानभित्युच्यते बुधैः ॥ २४ ॥

निर्विकारो निराकारो निरवद्योऽहमव्ययः । नाहं देहो ह्यसद्रूपो ज्ञानिमत्युच्यते बुधैः ॥ २५ ॥

निरामयो निराभासो निर्विकल्पोऽहमाततः । नाहं देहो ह्यसद्रुपो ज्ञानभित्युच्यते बुधैः ॥ २६ ॥

निर्गुणो निष्कियो नित्यो नित्यमुक्तोऽहमच्युतः । नाहं देहो ह्यसद्रुपो ज्ञानमित्युच्यते बुधैः ॥ ॥ २७ ॥

निर्मलो निश्चलोऽनन्तः शुद्धोऽहमजरोऽमरः । नाहं देहो ह्यसद्रूपो ज्ञानमित्युच्यते बुधैः ॥ २८ ॥

स्वदेहं शोभनं त्यक्त्वा पुरुषाख्यं च संमतम्। किं मूर्ख शून्यमात्मानं देहातीतं करोषि भो॥ २९॥ स्वात्मानं शृणु मूर्ख त्वं श्रुत्या युक्त्या च पूरुषम् । देहातीतं सदाकारं सुदुर्दशे भवादृशाम् ॥ ३०॥

अहंशब्देन विख्यात एक एव स्थितः परः । स्थूलत्वात्रैकतां प्राप्तः कथं स्यादेहकः पुमान् ३१ ॥

अहं द्रष्टृतया सिद्धो देहो दृश्यतया स्थितः । ममायमिति निर्देशात्कथं स्यादेहकः पुमान् ॥ ३२ ॥

अहं विकारहीनस्तु देहो नित्यं विकारवान् । इति प्रतीयते साक्षात्कथं स्यादेहकः पुमान् ॥ ३३॥

यस्मात्परिमति श्रुत्या तया पुरुषलक्षणम् । विनिर्णीतं विशुद्धेन कथं स्यादेहकः पुमान् ॥ ३४ ॥

सर्वे पुरुष एवेति सूक्ते पुरुषसंज्ञिते । अप्युच्यते यतः श्रुट्या कथं स्यादेहकः पुमान् ॥ ३५ ॥

असङ्गः पुरुषः प्रोक्तो बृहदारण्यकेऽपि च । अनन्तमल्रसंसृष्टः कथं स्यादेहकः पुमान् ॥ ३६ ॥

तत्रैव च समाख्यातः स्वयंज्योतिर्हि पूरुषः । जडः परप्रकाश्योऽयं कथं स्यादेहकः पुमान् ॥ ३७ ॥

प्रोक्तोऽपि कर्मकाण्डेन ह्यात्मा देहाद्विलक्षणः। निस्रश्च तत्फलं भुङ्के देहपातादनन्तरम् ॥ ३८ ॥ लिङ्गं चानेकसंयुक्तं चलं दृइयं विकारि च। अव्यापकमसद्रपं तत्कथं स्यात्पुमानयम् ॥ ३९ ॥ एवं देहद्वयादन्य आत्मा पुरुष ईश्वरः। सर्वोत्मा सर्वरूपश्च सर्वातीतोऽहमव्ययः ॥ ४० ॥ इत्यात्मदेहभानेन प्रपञ्चस्यैव सत्यता । यथोक्ता तर्कशास्त्रेण ततः किं पुरुषार्थता ॥ ४१ ॥ इत्यात्मदेहभेदेन देहात्मत्वं निवारितम्। इदानीं देहभेदस्य ह्यसत्त्वं स्फुटमुच्यते ॥ ४२ ॥ चैतन्यस्यैकरूपत्वाद्भेदो युक्तो न कहिचित्। जीवत्वं च मृषा क्षेयं रज्ज्वां सर्पप्रहो यथा ॥ ४३ ॥ रज्ज्वज्ञानात्क्षणेनैव यद्वद्रज्जुहि सर्पिणी। भाति तद्वितिः साक्षाद्विश्वाकारेण केवला ॥ ४४ ॥ उपादानं प्रपञ्चस्य ब्रह्मणोऽन्यन्न विद्यते । तस्मात्सुर्वप्रपञ्चोऽयं ब्रह्मैवास्ति न चेतरत् ॥ ४५ ॥

व्याप्यव्यापकता मिथ्या सर्वमात्मेति शासनात्। इति ज्ञाते परे तत्त्वे भेदस्यावसरः कुतः॥ ४६॥

श्रुत्या निवारितं नूनं नानात्वं स्वमुखेन हि । कथं भासो भवेदन्यः स्थिते चाद्वयकारणे ॥ ४७ ॥

दोषोऽपि विहितः श्रुद्धा मृत्योर्मृत्युं स गच्छिति । इह पर्यित नानात्वं मायया विश्वितो नरः ॥ ४८ ॥

ब्रह्मणः सर्वभूतानि जायन्ते परमात्मनः । तस्मादेतानि ब्रह्मैव भवन्तीत्यवधारयेत् ॥ ४९ ॥

ब्रह्मेव सर्वनामानि रूपाणि विविधानि च । कर्माण्यपि समग्राणि विभर्तीति श्रुतिर्जगौ ॥ ५० ॥

सुवर्णाज्जायमानस्य सुवर्णत्वं च शाश्वतम् । ब्रह्मणो जायमानस्य ब्रह्मत्वं च तथा भवेत् ॥ ५१ ॥

स्वल्पमप्यन्तरं कृत्वा जीवात्मपरमात्मनोः । योऽवतिष्ठति मूढात्मा भयं तस्याभिभाषितम् ॥ ५२ ॥

यत्राज्ञानाद्भवेद्वैतमितरस्तत्र पश्यति । आत्मत्वेन यदा सर्वे नेतरस्तत्र चाण्वपि ॥ ५३ ॥ यस्मिन्सर्वाणि भृतानि ह्यात्मत्वेन विजानतः । न वै तस्य भवेन्मोहो न च शोकोऽद्वितीयतः ॥ ५४ ॥ अयमात्मा हि ब्रह्मैव सर्वात्मकतया स्थितः। इति निर्धारितं श्रुत्या बृहदारण्यसंस्थया ॥ ५५ ॥ अनुभूतोऽप्ययं लोको व्यवहारक्षमोऽपि सन्। असद्रपो यथा स्वप्न उत्तरक्षणबाधतः ॥ ५६ ॥ स्वप्नो जागरणेऽलीकः स्वप्नेऽपि न हि जागरः। द्वयमेव लये नास्ति लयोऽपि ह्यभयोर्न च ॥ ५७ ॥ वयमेवं भवेन्मिध्या गुणत्रयविनिर्मितम्। अस्य द्रष्टा गुणातीतो नित्यो ह्येकश्चिदात्मकः ॥ ५८ ॥ यद्वनमृदि घटभ्रान्ति शुक्तौ वा रजतस्थितिम् । तद्वद्वद्वणि जीवत्वं भ्रान्त्या पश्यति न स्वतः ॥ ५९ ॥ यथा मृदि घटो नाम कनके कुण्डलाभिधा। शुक्तौ हि रजतख्यातिर्जीवशब्दस्तथा परे ॥ ६० ॥ यथैव व्योम्नि नीलत्वं यथा नीरं मरुखले। पुरुषत्वं यथा स्थाणी तद्वद्विश्वं चिदात्मनि ॥ ६१ ॥

यथैव शून्ये वेतालो गन्धर्वाणां पुरं यथा। यथाकाशे द्विचन्दत्वं तद्वत्सत्ये जगितस्थितिः ॥ ६२ ॥ यथा तरङ्गकलोलैर्जलमेव स्फ्रस्त्यलम् । पात्ररूपेण ताम्रं हि ब्रह्माण्डोघेस्तथात्मता ॥ ६३ ॥ घटनाम्ना यथा पृथ्वी पटनाम्ना हि तन्तवः। जगन्नामा चिदाभाति ज्ञेयं तत्तदभावतः ॥ ६४ ॥ सर्वोऽपि व्यवहारस्तु ब्रह्मणा क्रियते जनैः । अज्ञानान्न विजानन्ति मृदेव हि घटादिकम् ॥ ६५ ॥ कार्यकारणता नित्यमास्ते घटमृदोर्यथा। तथैव श्रुतियुक्तिभ्यां प्रपञ्चब्रह्मणोरिह ॥ ६६ ॥ गृह्यमाणे घटे यद्दनमृत्तिका भाति वै बलात्। वीक्ष्यमाणे प्रपञ्चेऽपि ब्रह्मैवाभाति भासुरम् ॥ ६७ ॥ सदैवात्मा विशुद्धोऽपि हाशुद्धो भाति वे सदा। यथैव द्विविधा रज्जुर्ज्ञानिनोऽज्ञानिनोऽनिशम् ॥ ६८ ॥

यथैव मृन्मयः कुम्भस्तद्वदेहोऽपि चिन्मयः। आत्मानात्मविभागोऽयं मुधैव ऋियते बुधैः॥ ६९॥

सर्पत्वेन यथा रज्जू रजतत्वेन शुक्तिका। विनिर्णीता विमूढेन देहत्वेन तथात्मता ॥ ७० ॥ घटत्वेन यथा प्रथ्वी पटत्वेनैव तन्तवः । विनिणीता विमूढेन देहत्वेन तथात्मता ॥ ७१ ॥ कनकं कुण्डलत्वेन तरङ्गत्वेन वे जलम्। विनिणीता विमूढेन देहत्वेन तथात्मता ॥ ७२ ॥ पुरुषत्वेन वै स्थाणुर्जलत्वेन मरीचिका। विनिर्णीता विमुढेन देहत्वेन तथात्मता ॥ ७३ ॥ गृहत्वेनेव काष्टानि खङ्गत्वेनेव लोहता। विनिर्णीता विमूढेन देहत्वेन तथात्मता ॥ ७४ ॥ यथा वृक्षविपर्यासो जलाङ्गवति कस्यचित्। तद्वदात्मनि हेहत्वं पश्यत्यज्ञानयोगतः ॥ ६५ ॥ पोतेन गच्छतः पुंसः सर्वे भातीव चश्चलम् । तद्वदात्मनि देहत्वं पश्यत्यज्ञानयोगतः ॥ ७६ ॥ पीतत्वं हि यथा शुभ्रे दोषाद्भवति कस्यचित्। तद्वदात्मनि देहत्वं पश्यत्यज्ञानयोगतः ॥ ७७ ॥

चक्षुभ्यो भ्रमशीलाभ्यां सर्वे भाति भ्रमात्मकम् । तद्वदात्मनि देहत्वं पश्यत्यज्ञानयोगतः ॥ ७८ ॥

अलातं भ्रमणेनैव वर्तुलं भाति सूर्यवत् । तद्वदात्मनि देहत्वं पश्यत्यज्ञानयोगतः ॥ ७९ ॥

महत्त्वे सर्ववस्तूनामणुत्वं ह्यतिदूरतः । तद्वदात्मनि देहत्वं पश्यस्यज्ञानयोगतः ॥ ८० ॥

सूक्ष्मत्वे सर्ववस्तूनां स्थूलत्वं चोपनेत्रतः । तद्वदात्मनि देहत्वं परयस्यज्ञानयोगतः ॥ ८१ ॥

काचभूमौ जलत्वं वा जलभूमौ हि काचता । तद्वदात्मनि देहत्वं पदयत्यज्ञानयोगतः ॥ ८२ ॥

यद्वद्ग्नौ मणित्वं हि मणौ वा वह्निता पुमान् । तद्वदात्मनि देहत्वं पद्मयसङ्गानयोगतः ॥ ८३ ॥

अभ्रेषु सत्सु धावत्सु धावन्निव यथा शशी । तद्वदात्मनि देहत्वं पश्यसज्ज्ञानयोगतः ॥ ८४ ॥

यथैव दिग्विपर्यासो मोहाद्भवति कस्यचित् । तद्भदात्मनि देहत्वं पश्यसज्ज्ञानयोगतः ॥ ८५ ॥ यथा शशी जले भाति चश्चलत्वेन कस्यचित्। तद्वदात्मनि देहत्वं पश्यत्यज्ञानयोगतः॥ ८६॥

एवमात्मिन नज्ञाते देहाध्यासो हि जायते । स एवात्मा परिज्ञातो छीयते च परात्मिन ॥ ८७ ॥

सर्वमात्मतया ज्ञातं जगत्स्थावरजङ्गमम् । अभावात्सर्वभावानां देहानां चात्मता कुतः ॥ ८८ ॥

आत्मानं सततं जानन्कालं नय महामते । प्रारब्धमखिलं भु जन्नोद्वेगं कर्तुमईसि ॥ ८९ ॥

उत्पन्नेऽप्यात्मविज्ञाने प्रारब्धं नैव मुञ्जति । इति यच्छूयते शास्त्रात्तन्निराक्रियतेऽधुना ॥ ९०॥

तत्त्वज्ञानोद्यादूर्ध्वं प्रारब्धं नैव विद्यते । देहादीनामसत्यत्वाद्यथा स्वप्नः प्रबोधतः ॥ ९१ ॥

कर्म जन्मान्तरकृतं प्रारब्धामिति कीर्तितम् । तत्तु जन्मान्तराभावात्पुंसो नैवास्ति कर्हिचित् ॥ ९२ ॥

स्वप्नदेहो यथाध्यस्तस्तथैवायं हि देहकः।

अध्यस्तस्य कुतो जन्म जन्माभावे स्थितिः कुतः ॥ ९३ ॥

उपादानं प्रपश्चस्य मृद्धाण्डस्येव कथ्यते । अज्ञानं चैव वेदान्तैस्तस्मिन्नष्टे क विश्वता ॥ ९४ ॥

यथा रज्जुं परित्यज्य सर्प गृह्णाति वै भ्रमात् । तद्वत्सत्यमविज्ञाय जगत्पद्यति मृहधीः ॥ ९५ ॥

रज्जुरूपे परिज्ञाते सर्पभ्रान्तिन तिष्ठति । अधिष्ठाने तथा ज्ञाते प्रपश्चः सून्यतां व्रजेन् ॥ ९६ ॥

देहस्यापि प्रपञ्चत्वात्प्रारब्धावस्थितिः कुतः । अज्ञानिजनबोधार्थे प्रारब्धं वक्ति वै श्रुतिः ॥ ९७ ॥

क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्द्षष्टे परावरे । बहुत्वं तन्निषेधार्थे श्रुत्या गीतं च वै स्फुटम् ॥ ९८ ॥

उच्यतेऽज्ञैर्बलाचैतत्तद्।नर्थद्वयागमः । वेदान्तमतहानं च यतो ज्ञानमिति श्रुतिः ॥ ९९ ॥

त्रिपञ्चाङ्गान्यथो वक्ष्ये पूर्वोक्तस्यैव सिद्धये । तैश्च सर्वैः सदा कार्यं निदिध्यासनमेव तु ॥ १०० ॥ नित्याभ्यासाहते प्राप्तिने भवेत्सचिदात्मनः ।

तस्माद्भद्धाः निद्धियासेजिज्ञासुः श्रेयसे चिरम् ॥ १०१ ॥

यमो हि नियमस्यागो मौनं देशश्च कालतः। आसनं मूलबन्धश्च देहसाम्यं च दृक्सिथतिः ॥ १०२ ॥ प्राणसंयमनं चैव प्रत्याहारश्च धारणा। आत्मध्यानं समाधि३च प्रोक्तान्यङ्गानि वै क्रमात् ॥१०३॥ सर्वे ब्रह्मोति विज्ञानादिन्द्रियप्रामसंयमः। यमोऽयमिति संप्रोक्तोऽभ्यसनीयो महर्महः ॥ १०४ ॥ सजातीयप्रवाहरच विजातीयतिरस्कृतिः । नियमो हि परानन्दो नियमात्त्रियते बुधैः ॥ १०५ ॥ त्यागः प्रपञ्चरूपस्य चिदात्मत्वावलोकनात् । त्यागो हि महतां पूज्यः सद्यो मोक्षमयो यतः ॥ १०६ ॥ यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह । यन्मौनं योगिभिर्गम्यं तद्भजेत्सर्वदा बुधः ॥ १०७ ॥ वाचो यस्मान्निवर्तन्ते तद्वक्तुं केन शक्यते। प्रपञ्चो यदि वक्तव्यः सोऽपि शब्दाविवर्जितः ॥ १०८ ॥ इति वा तद्भवेन्मौनं सतां सहजसंज्ञितम् ।

गिरा मौनं तु बालानां प्रयुक्तं ब्रह्मवादिभि: ॥ १०९ ॥

आदावन्ते च मध्ये च जनो यस्मिन्न विद्यते।

येनेदं सततं व्याप्तं स देशो विजनः स्पृतः ॥ ११० ॥

कलनात्सर्वभूतानां ब्रह्मादीनां निमेषतः।

कालशब्देन निर्दिष्टो ह्यखण्डानन्द अद्वयः ॥ १११ ॥

मुखेनैव भवेद्यस्मिन्नजस्नं ब्रह्मचिन्तनम्।

आसनं तद्विजानीयात्रेतरत्सुखनाशनम् ॥ ११२ ॥

सिद्धं यत्सर्वभूतादि विश्वाधिष्ठानमन्ययम् ।

यस्मिन्सिद्धाः समाविष्टासिद्धे सिद्धासनं विदुः ॥ ११३ ॥

यन्मूलं सर्वभूतानां यन्मूलं चित्तबन्धनम् ।

मूलबन्धः सदा सेव्यो योगोऽसो राजयोगिनाम् ॥११४॥

अङ्गानां समतां विद्यात्समे ब्रह्मणि छीयते ।

नो चेन्नेव समानत्वमृजुत्वं शुष्कवृक्षवत् ॥ ११५ ॥

दृष्टिं ज्ञानमयीं कृत्वा पश्येद्रह्ममयं जगत्।

सा दृष्टिः परमोदारा न नासाप्रावलोकनी ॥ ११६ ॥

द्रष्टृदर्शनदृश्यानां विरामो यत्र वा भवेत्।

रृष्टिस्तबैव कर्तव्या न नासामावलोकनी ॥ ११७ ॥

s. p. 11. 2

चित्तादिसर्वभावेषु ब्रह्मत्वेनैव भावनात् । निरोधः सर्ववसीनां प्राणायामः स उच्यते ॥ ११८ ॥ निषेधनं प्रपञ्चस्य रेचकाख्यः समीरणः। ब्रह्मेवास्मीति या वृत्तिः पूरको वायुरीरितः ॥ ११९ ॥ ततस्तद्वत्तिनैश्चल्यं कुम्भकः प्राणसंयमः। अयं चापि प्रबुद्धानामज्ञानां घ्राणपीडनम् ॥ १२० ॥ विषयेष्वात्मतां दृष्ट्वा मनसश्चिति मज्जनम् । प्रत्याहारः स विज्ञेयोऽभ्यसनीयो मुमुक्षुभिः ॥ १२१ ॥ यत्र यत्र मनो याति ब्रह्मणस्तत्र दर्शनात् । मनसो धारणायैव धारणा सा परा मता ॥ १२२ ॥ ब्रह्मैवास्मीति सद्घत्त्या निरालम्बतया स्थितिः। ध्यानशब्देन विख्याता परमानन्ददायिनी ॥ १२३ ॥ निर्विकारतया वृत्त्या ब्रह्माकारतया पुनः। वृत्तिविस्मरणं सम्यक्समाधिर्ज्ञानसंज्ञकः ॥ १२४ ॥ एवं चाकृत्रिमानन्दं तावत्साधु समभ्यसेत्।

वश्यो यावत्क्षणात्पुंसः प्रयुक्तः स भेवत्स्वयम् ॥ १२५ ॥

ततः साधननिर्मुक्तः सिद्धो भवति योगिराद्। तत्स्वरूपं न चैकस्य विषयो मनसो गिराम् ॥ १२६ ॥ समाधौ क्रियमाणे तु विन्ना आयान्ति वै बलात्। अनुसंधानराहित्यमालस्यं भोगलालसम् ॥ १२७ ॥ लयस्तमश्च विक्षेपो रसास्वादश्च शून्यता । एवं यद्विन्नबाहुल्यं त्याज्यं ब्रह्मविदा शनैः ॥ १२८ ॥ भाववृत्त्या हि भावत्वं शून्यवृत्त्या हि शून्यता । ब्रह्मवृत्त्या हि पूर्णत्वं तथा पूर्णत्वमभ्यसेत् ॥ १२९ ॥ ये हि वृत्तिं जहत्येनां ब्रह्माख्यां पावनीं पराम् । वृथैव ते तु जीवन्ति पशुभिश्च समा नराः ॥ १३० ॥ ये हि वृत्तिं विजानन्ति ये ज्ञात्वा वर्धयन्त्यपि । ते वै सत्पुरुषा धन्या वन्द्यास्ते भुवनत्रये ॥ १३१ ॥ येषां वृत्तिः समावृद्धा परिपका च सा पुनः । ते वै सद्धहातां प्राप्ता नेतरे शब्दवादिनः ॥ १३२ ॥ कुशला ब्रह्मवार्तायां वृत्तिहीनाः सुरागिणः । तेऽप्यज्ञानितमा नूनं पुनरायान्ति यान्ति च ॥ १३३ ॥ निमेषार्थं न तिष्ठन्ति वृत्तिं ब्रह्ममयीं विना। यथा तिष्ठन्ति ब्रह्माद्याः सनकाद्याः शकादयः ॥ १३४॥ कार्ये कारणतायाता कारणे न हि कार्यता। कारणत्वं स्वतो गच्छेत्कार्याभावे विचारतः ॥ १३५ ॥ अथ शुद्धं भवेद्वस्तु यद्वै वाचामगोचरः। द्रष्टव्यं मृद्धदेनैव दृष्टान्तेन पुनः पुनः ॥ १३६ ॥ अनेनैव प्रकारेण वृत्तिर्वह्यात्मिका भवेत । उदेति शुद्धचित्तानां वृत्तिज्ञानं ततः परम् ॥ १३७ ॥ कारणं व्यतिरेकेण प्रमानादौ विलोकयेत । अन्वयेन पुनस्तिद्धि कार्ये नित्यं प्रपञ्यति ॥ १३८ ॥ कार्ये हि कारणं परयेत्पश्चात्कार्ये विसर्जयेत । कारणत्वं स्वतो नक्येदवशिष्टं भवेन्म्नानः ॥ १३९ ॥

भावितं तीत्रवेगेण वस्तु यन्निश्चयात्मना । पुमांस्तद्धि भवेच्छीघ्रं ज्ञेयं भ्रमरकीटवत् ॥ १४० ॥

अदृश्यं भावरूपं च सर्वमेति चिदात्मकम् । सावधानतया नित्यं स्वात्मानं भावयेद्वधः ॥ १४१ ॥ दृश्यं ह्यदृश्यतां नीत्वा ब्रह्माकारेण चिन्तयेत् । विद्वान्नित्यसुखे तिष्ठेद्विया चिद्रसपूर्णया ॥ १४२ ॥

एभिरङ्गेः समायुक्तो राजयोग उदाहतः । किंचित्पककषायाणां हठयोगेन संयुतः ॥ १४३ ॥

परिपक्तं मनो येषां केवलोऽयं च सिद्धिदः।
गुरुदैवतभक्तानां सर्वेषां सुलभो जवात्॥ १४४॥

इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ अपरोक्षानुभृतिः समाप्ता ॥





॥ श्रीः ॥

॥ वाक्यवृत्तिः ॥

मर्गस्थितिप्रलयहेतुमचिन्यशक्तिं विश्वेश्वरं विदितविश्वमनन्तमूर्तिम् । निर्मुक्तवन्धनमपारसुखाम्बुराशिं श्रीवद्यभं विमलवोधघनं नमामि ॥ १ ॥

यस्य प्रसादादहमेव विष्णुर्मय्येव सर्व परिकल्पितं च।
इत्थं विजानामि सदात्मरूपं
तस्याङ्किपद्मं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ २ ॥

तापत्रयार्कसंतप्तः कश्चिदुद्विग्नमानसः । शमादिसाधनैर्युक्तः सद्गुरुं परिष्टच्छति ॥ ३ ॥ अनायासेन येनास्मान्मुच्येय भवबन्धनात् । तन्मे संक्षिप्य भगवन्केवलं कृपया वद् ॥ ४ ॥ साध्वी ते वचनव्यक्तिः प्रतिभाति वदामि ते । इदं तदिति विस्पष्टं सावधानमनाः शृणु ॥ ५ ॥ तत्त्वमस्यादिवाक्योत्थं यज्जीवपरमात्मनोः। तादात्म्यविषयं ज्ञानं तदिदं मुक्तिसाधनम् ॥ ६ ॥ को जीवः कः परश्चात्मा तादात्म्यं वा कथं तयोः। तत्त्वमस्यादिवाक्यं वा कथं तत्प्रतिपादयेत् ॥ ७ ॥ अत्र ब्रुमः समाधार्न कींऽन्यो जीवस्त्वमेव हि । यस्त्वं पुच्छिसि मां कोऽहं ब्रह्मैवासि न संशय: ॥ ८॥ पदार्थमेव जानामि नाद्यापि भगवनस्फूटम् । अहं ब्रह्मोति वाक्यार्थ प्रतिपद्ये कथं वद् ॥ ९ ॥ सत्यमाह भवानत्र विगानं नैव विद्यते। हेतुः पदार्थबोधो हि वाक्यार्थावगतेरिह ॥ १०॥ अन्तःकरणतद्वृत्तिसाक्षी चैतन्यविद्यहः। आनन्दरूपः सत्यः सन्कि नात्मानं प्रपद्मसे ॥ ११ ॥

सत्यानन्दस्वरूपं धीसाक्षिणं ज्ञानविष्रहम् । चिन्तयात्मतया नित्यं त्यक्त्वा देहादिगां धियम् ॥ १२ ॥

रूपादिमान्यतः पिण्डस्ततो नात्मा घटादिवत् । वियदादिमहाभूतविकारत्वाच कुम्भवत् ॥ १३ ॥

अनात्मा यदि पिण्डोऽयमुक्तहेतुबलान्मतः । करामलकवत्साक्षादात्मानं प्रतिपादय ॥ १४ ॥

घटद्रष्टा घटाद्भिन्नः सर्वथा न घटो यथा । देहद्रष्टा तथा देहो नाहमित्यवधारय ॥ १५ ॥

एविमिन्द्रियदङ् नाहिमिन्द्रियाणीति निश्चिनु । मनो बुद्धिस्तथा प्राणो नाहिमित्यवधारय ॥ १६ ॥

संघातोऽपि तथा नाहमिति दृश्यविरुक्षणम् । द्रष्टारमनुमानेन निपुणं संप्रधारय ॥ १७ ॥

देहेन्द्रियादयो भावा हानादिव्यापृतिक्षमाः । यस्य संनिधिमात्रेण सोऽहमित्यवधारय ॥ १८ ॥

अनापन्नविकारः सन्नयस्कान्तवदेव यः । बुद्धवादीश्चालयेत्प्रत्यक्सोऽहमित्यवधारय ॥ १९ ॥ अजडात्मवदाभान्ति यत्सांनिध्याज्जडा अपि । देहेन्द्रियमनःप्राणाः सोऽहमित्यवधारय ॥ २०॥ अगमन्मे मनोऽन्यत्र सांप्रतं च स्थिरीकृतम् । एवं यो वेद धीवृत्तिं सोऽहमित्यवधारय ॥ २१॥

स्वप्नजागरिते सुप्तिं भावाभावौ धियां तथा । यो वेत्त्यविक्रियः साक्षात्सोऽहमित्यवधारय ॥ २२ ॥

घटावभासको दीपो घटादन्यो यथेष्यते । देहावभासको देही तथाहं बोधविग्रहः ॥ २३ ॥

पुत्रवित्तादयो भावा यस्य शेषतया प्रियाः । द्रष्टा सर्वप्रियतमः सोऽहमित्यवधारय ॥ २४ ॥ परप्रेमास्पदतया मा न भूवमहं सदा । भूयासमिति यो द्रष्टा सोऽहमित्यवधारय ॥ २५ ॥

यः साक्षिरुक्षणो बोधस्त्वंपदार्थः स उच्यते । साक्षित्वमपि बोद्घत्वमविकारितयात्मनः ॥ २६ ॥

देहेन्द्रियमनःप्राणाहंकृतिभ्यो विस्रक्षणः । प्रोज्झिताशेषषड्भावविकारस्त्वंपदाभिधः ॥ २७ ॥ त्वमर्थमेवं निश्चित्य तद्ये चिन्तयेत्पुनः । अतद्वयावृत्तिरूपेण साक्षाद्विधिमुखेन च ॥ २८ ॥

निरस्ताशेषसंसारदोषोऽस्थूलादिलक्षणः ।

अदृश्यत्वादिगुणकः पराकृततमोमलः ॥ २९ ॥

निरस्तातिशयानन्दः सत्यः प्रज्ञानविप्रहः।

मत्तास्वलक्षणः पूर्णः परमात्मेति गीयते ॥ ३० ॥

सर्वज्ञत्वं परेशत्वं तथा संपूर्णशक्तिता।

वेदैः समर्थ्यते यस्य तद्वह्रोत्यवधारय ॥ ३१ ॥

यज्ज्ञानात्सर्वविज्ञानं श्रुतिषु प्रतिपादितम् । मृदाद्यनेकदृष्टान्तैस्तद्भह्नोत्यवधारय ॥ ३२ ॥

यदानन्त्यं प्रतिज्ञाय श्रुतिस्तित्सिद्धये जगौ । तत्कार्यत्वं प्रपश्चस्य तद्वहोत्यवधारय ॥ ३३ ॥

विजिज्ञास्यतया यच वेदान्तेषु मुसुक्षुभिः। समर्थ्यतेऽतियत्नेन तद्वह्रोत्यवधारय॥ ३४॥

जीवात्मना प्रवेशश्च नियन्तृत्वं च तान्प्रति । श्रूयते यस्य वेदेषु तद्वह्योत्यवधारय ॥ ३५ ॥

कर्मणां फलदातृत्वं यस्यैव श्रूयते श्रुतौ । जीवानां हेतुकर्तृत्वं तद्भह्येत्यवधारय ॥ ३६ ॥ तत्त्वंपदार्थौ निर्णातौ वाक्यार्थश्चिन्त्यतेऽधुना । तादात्म्यमत्र वाक्यार्थस्तयोरेव पदार्थयोः ॥ ३७ ॥ संसर्गो वा विशिष्टो वा वाक्यार्थो नात्र संमत:। अखण्डैकरसत्वेन वाक्यार्थो विदुषां मतः ॥ ३८ ॥ प्रत्यग्बोधो य आभाति सोऽद्वयानन्द्रुक्षणः । अद्वयानन्दरूपश्च प्रत्यग्बोधैकलक्षणः ॥ ३९ ॥ इत्थमन्योन्यतादात्म्यप्रतिपत्तिर्यदा भवेत् । अब्रह्मत्वं त्वमर्थस्य व्यावर्तेत तदैव हि ॥ ४० ॥ तदर्थस्य च पारोक्ष्यं यद्येवं किं ततः शृणु । पूर्णानन्दैकरूपेण प्रत्यग्बोधोऽवतिष्ठते ॥ ४१ ॥ तत्त्वमस्यादिवाक्यं च तादात्म्यप्रतिपादने । लक्ष्यौ तत्त्वंपदार्थौ द्वावुपादाय प्रवर्तते ॥ ४२ ॥ हित्वा द्वौ शबलौ वाच्यौ वाक्यं वाक्यार्थबोधने।

यथा प्रवर्ततेऽस्माभिस्तथा व्याख्यातमाद्रात् ॥ ४३ ॥

आलम्बनतया भाति योऽस्मत्त्रत्ययशब्दयोः । अन्तःकरणसंभिन्नबोधः स त्वंपदाभिधः ॥ ४४ ॥

मायोपाधिर्जगद्योनिः सर्वज्ञत्वादिरुक्षणः।

पारोक्ष्यशबलः सत्याद्यात्मकस्तत्पदाभिधः ॥ ४५ ॥

प्रत्यक्परोक्षतैकस्य साद्वितीयत्वपूर्णता । अस् विरुध्यते यतस्तस्माञ्चक्षणा संप्रवर्तते ॥ ४६ ॥

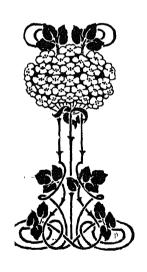
मानान्तरिवरोधे तु मुख्यार्थस्यापरित्रहे । मुख्यार्थेनाविनाभूते प्रतीतिर्रुक्षणोच्यते ॥ ४७ ॥

अहं ब्रह्मोति वाक्यार्थबोधो यावदृढीभवेत् । झमादिसाहितस्तावदभ्यस्येच्छ्रवणादिकम् ॥ ४९॥

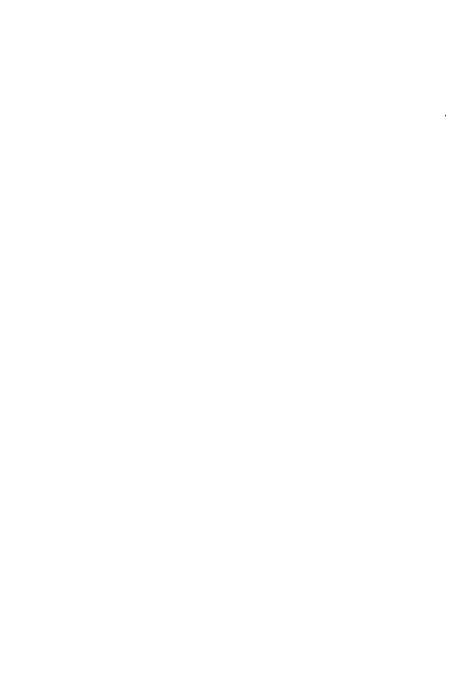
श्रुत्याचार्यप्रसादेन दृढो बोधो यदा भवेत्। निरस्ताशेषसंसारनिदानः पुरुषस्तदा॥ ५०॥

विशीर्णकार्यकरणो भूतसूक्ष्मीरनावृतः । विभुक्तकर्मानगलः सद्य एव विभुच्यते ॥ ५१ ॥ प्रारब्धकर्मवेगेण जीवन्मुक्तो यदा भवेत । किंचित्कालमनारब्धकर्मबन्धस्य संक्षये ॥ ५२ ॥ निरस्तातिशयानन्दं वैष्णवं परमं पदम् । पुनरावृत्तिरहितं कैवल्यं प्रतिपद्यते ॥ ५३ ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ वाक्यवृत्तिः समाप्ता ॥







॥ श्रीः ॥

॥ खात्मनिरूपणम् ॥

श्रीगुरुचरणद्वन्द्वं वन्देऽहं मिथतदुःसहद्वनद्वम् ।
भ्रान्तिग्रहोपशान्ति पांसुमयं यस्य भिसतमातनुते ॥ १॥
देशिकवरं दयाळुं वन्देऽहं निहतनिखिळसंदेहम् ।
यचरणद्वयमद्वयमनुभवसुपिद्शिति तत्पदस्यार्थम् ॥ २ ॥
संसारदावपावकसंतप्तः सकळसाधनोपेतः ।
स्वात्मनिरूपणिनपुणैर्वाक्यैः शिष्यः प्रबोध्यते गुरुणा ॥
अस्ति स्वयमित्यस्मिन्नर्थे कस्यास्ति संशयः पुंसः ।
अत्रापि संशयश्चेत्संशयिता यः स एव भवसि त्वम् ॥
नाहमिति वेत्ति योऽसौ सत्यं ब्रह्मैव वेत्ति नास्तीति ।
अहमस्मीति विजानन्ब्रह्मैवासौ स्वयं विजानाति ॥ ५ ॥
ब्रह्म त्वमेव तस्मान्नाहं ब्रह्मेति मोहमात्रमिदम् ।
मोहेन भवति भेदः क्षेशाः सर्वे भवन्ति तन्मूळाः ॥ ६ ॥

न क्षेत्रापञ्चकमिदं भजते कृतकोशपञ्चकविवेकः। अत एव पश्च कोशान्कशलियः संततं विचिन्वन्ति ॥ अन्नप्राणमनोमयविज्ञानानन्दपञ्चकोशानाम् । एकैकान्तरभाजां भजति विवेकात्प्रकाशतामात्मा ॥ ८ ॥ वपुरिदमन्नमयाख्यः कोशो नात्मा जडो घटप्रायः । प्रागुत्पत्तेः पश्चात्तद्भावस्यापि दृश्यमानत्वात् ॥ ९ ॥ कोशः प्राणमयोऽयं वायुविशेषो वपुष्यविच्छन्नः। अस्य कथमात्मता स्यात्क्षुत्तृष्णाभ्यामुपेयुषः पीडाम् ॥ कुरुते वपुष्यहंतां गेहादौ यः करोति ममतां च। रागद्वेषविधेयो नासावात्मा मनोमयः कोशः ॥ ११ ॥ सुप्तौ स्वयं विलीना बोधे व्याप्ता कलेवरं सकलम्। विज्ञानशब्दवाच्या चित्प्रतिबिम्बो न बुद्धिरप्यात्मा ॥ सुप्तिगतैः सुखलेशैरभिमनुते यः सुखी भवामीति । आनन्दकोशनामा सोऽहंकारः कथं भवेदात्मा ॥ १३ ॥ यः स्फुरति बिम्बभूतः स भवेदानन्द एव सकलात्मा। प्रागूर्ध्वमपि च सत्त्वाद्विकारित्वाद्वाध्यमानत्वात् ॥

अन्नमयादेरस्माद्परं यदि नानुभूयते किंचित् । अनुभवितान्नमयादेरस्तीत्यस्मिन्न कश्चिद्पलापः ॥ १५॥

स्वयमेवानुभवत्वाद्यद्येतस्य नानुभाव्यत्वम् । सक्रद्प्यभावशङ्का न भवेद्वोधस्वरूपसत्तायाः ॥ १६ ॥

अनुभवति विश्वमात्मा विश्वेनासौ न चानुभूयेत । न खलु प्रकाइयतेऽसौ विश्वमशेषं प्रकाशयन्मानुः ॥

तिददं तादृशमीदृशमेतावत्तावदिति च यन्न भवेत्। ज्ञा तिद्यवधेयं नो चेद्विषयो भवेत्परोक्षं च ॥ १८ ॥

इदिमदिमिति प्रतीते वस्तुनि सर्वत्र बाध्यमानेऽपि । अनिदमबाध्यं तत्त्वं सत्त्वादेतस्य न च परोक्षत्वम् ॥

नावेद्यमि परोक्षं भवित ब्रह्म खयंप्रकाशत्वात्। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्मेत्येतस्य छक्षणं प्रथते॥ २०॥

सित कोशशक्त्युपाधौ संभवतस्तस्य जीवतेश्वरते । नो चेत्तयोरभावाद्विगतविशेषं विभाति निजरूपम् ॥

सित सकलहरयवाधे न किमप्यस्तीति लोकसिद्धं चेत्। यत्र किमपीति सिद्धं ब्रह्म तदेवेति वेदतः सिद्धम्।। २२।। एवं मितरहितानां तत्त्वमसीत्यादिवाक्यिचन्तनया । प्रतिभात्येष परोक्षवदात्मा प्रत्यक्प्रकाशमानोऽपि ॥ २३॥

तस्मात्पदार्थशोधनपूर्वं वाक्यस्य चिन्तयन्नर्थम् । देशिकद्याप्रभावादपरोक्षयति क्षणेन चात्मानम् ॥ २४ ॥

देहेन्द्रियादिधर्मानात्मन्यारोपयन्नभेदेन । कर्तृत्वाद्यभिमानी बोधः स्यात्त्वंपदस्य वाच्योऽर्थः ॥

देहस्य चेन्द्रियाणां साक्षी तेभ्यो विलक्षणत्वेन । प्रतिभाति योऽवबोधः प्रोक्तोऽसौ त्वंपदस्य लक्ष्योऽर्थः ॥

वेदावसानवाचा संवेद्यं सकळजगढुपादानम् । सर्वज्ञताद्यपेतं चैतन्यं तत्पदस्य वाच्योऽर्थः ॥ २७ ॥

विविधोपाधिविमुक्तं विश्वातीतं विशुद्धमद्वैतम् । अक्षरमनुभववेद्यं चैतन्यं तत्पदस्य लक्ष्योऽर्थः ॥ २८ ॥

सामानाधिकरण्यं तद्नु विशेषणविशेष्यता चेति । अथ लक्ष्यलक्षकत्वं भवति पदार्थात्मनां च संबन्धः ॥

एकत्र वृत्तिरर्थे शब्दानां भिन्नवृत्तिहेतूनाम् । सामानाधिकरण्यं भवतीत्येवं वदन्ति लाक्षणिकाः ॥ ३०॥ प्रत्यक्त्वपरोक्षत्वे परिपूर्णत्वं च सद्वितीयत्वम् । इतरेतरं विरुद्धं तत इह भवितव्यमेव लक्षणया ॥ ३१ ॥ मानान्तरोपरोधान्मख्यार्थस्यापरिग्रहे जाते। मुख्याविनाकृतेऽर्थे या वृत्तिः सैव लक्षणा प्रोक्ता ॥ ३२ ॥ निखिलमपि वाच्यमर्थे त्यक्त्वा वृत्तिस्तदन्वितेऽन्यार्थे । जहतीति लक्षणा स्यादङ्कायां घोषवदिह न प्राह्या ॥ वाच्यार्थमत्यजन्या यस्या वृत्तेः प्रवृत्तिरन्यार्थे । इयमजहतीति कथिता शोणो धावतिवदत्र न प्राह्मा ॥ जहदजहतीति सा खाद्या वाच्यार्थैकदेशमपहाय । बोधयति चैकदेशं सोऽयं द्विज इतिवदाश्रयेदेनाम ॥ सोऽयं द्विज इति वाक्यं त्यक्त्वा प्रत्यक्परोक्षदेशाद्यम् । द्विजमात्रलक्षकत्वात्कथयत्यैक्यं पदार्थयोक्तभयोः ॥ ३६ ॥ तद्वत्तत्त्वमसीति त्यक्त्वा प्रत्यक्परोक्षतादीनि । चिद्वस्तु लक्ष्यित्वा बोधयति स्पष्टमसिपदेनैक्यम् ॥ इत्थं बोधितमर्थे महता वाक्येन द्शितैक्येन। अहमित्यपरोक्षयतां वेदो वेदयति वीतशोकत्वम् ॥ ३८ ॥ प्रायः प्रवर्तकत्वं विधिवचसां छोकवेदयोर्दृष्टम् । सिद्धं बोधयतोऽर्थे कथमिव तद्भवति तत्त्वमस्यादेः ॥

विधिरेव न प्रवृत्तिं जनयसमिलिषतवस्तुबोधोऽपि । राजा याति सुतोऽभूदिति बोधेन प्रवर्तते लोकः ॥ ४० ॥

ऐक्यपरैः श्रुतिवाक्यैरात्मा शश्वत्प्रकाश्यमानोऽपि । देशिकद्याविहीनैरपरोक्षयितुं न शक्यते पुरुषैः ॥ ४१ ॥

विरहितकाम्यनिषिद्धो विहितानुष्ठानिर्मेळस्वान्तः । भजति निजमेव बोधं गुरुणा किमिति त्वया न मन्तव्यम् ॥

कर्मभिरेव न बोधः प्रभवति गुरुणा विना द्यानिधिना । आचार्यवान्हि पुरुषो वेदेस्पर्थस्य वेद्सिद्धत्वात् ॥ ४३ ॥

वेदोऽनादितया वा यद्वा परमेश्वरप्रणीततया। भवति परमं प्रमाणं बाधो नास्ति स्वतश्च परतो वा।।

नापेक्षते यद्न्यद्यद्पेक्षन्तेऽखिलानि मानानि । वाक्यं तन्निगमानां मानं ब्रह्माद्यतीन्द्रियावगतौ ॥ ४५ ॥

मानं प्रबोधयन्तं बोधं मानेन ये बुभुत्सन्ते। एधोभिरेव दहनं दग्धुं वाञ्छन्ति ते महात्मानः॥ ४६॥ वेदोऽनादिरमुष्य व्यञ्जक ईशः स्वयंप्रकाशात्मा । तद्भिव्यक्तिमुदीक्ष्य प्रोक्तोऽसौ सूरिभिः प्रमाणमिति ॥

रूपाणामवलोके चक्षुरिवान्यन्न कारणं दृष्टम् । तद्वदृदृष्टावगतौ वेदवदृन्यो न वेदको हेतुः ॥ ४८ ॥

निगमेषु निश्चितार्थे तन्त्रे कश्चिद्यदि प्रकाशयति । तदिदमनुवादमात्रं प्रामाण्यं तस्य सिध्यति न किंचित् ॥

अंशद्वयवित निगमे साधयित द्वैतमेव कोऽप्यंशः । अद्वैतमेव वस्तु प्रतिपादयित प्रसिद्धमपरोंऽशः ॥ ५० ॥

अद्वैतमेव सत्यं तस्मिन्द्वैतं न सत्यमध्यस्तम् । रजतमिव शुक्तिकायां मृगतृष्णायामिवोदकस्फुरणम् ॥

आरोपितं यदि स्यादद्वैतं वस्त्ववस्तुनि द्वैते। तद्युक्तमेव यस्मात्सत्येऽध्यासो भवत्यसत्यानाम्॥ ५२॥

यद्यारोपणमुभयोस्तद्वचितिरिक्तस्य कस्यचिद्भावात् । आरोपणं न शून्ये तस्मादद्वैतसत्यता प्राह्या ॥ ५३ ॥

प्रत्यक्षाद्यनवगतं श्रुत्या प्रतिपादनीयमद्वैतम् । द्वैतं न प्रतिपाद्यं तस्य स्वत एव लोकसिद्धत्वात् ॥ ५४ ॥

अद्वैतं सुखरूपं दु:सहदु:खं सदा भवेदैतम् । यत्र प्रयोजनं स्यात्प्रतिपादयति श्रुतिस्तदेवासौ ॥ ५५ ॥ निगमगिरा प्रतिपाद्यं वस्तु यदानन्दरूपमद्वैतम् । स्वाभाविकं स्वरूपं जीवत्वं तस्य केचन ब्रुवते ॥ ५६ ॥ स्वाभाविकं यदि स्याज्जीवत्वं तस्य विशदविज्ञप्तेः । सकुदपि न तद्विनाशं गच्छेदुष्णप्रकाशवद्वह्नेः ॥ ५७ ॥ यद्वदयो रसविद्धं काञ्चनतां याति तद्वदेवासौ। जीवः साधनशक्त्या परतां यातीति केचिदिच्छन्ति ॥ तदिदं भवति न युक्तं गतवति तस्मिश्चिरेण रसवीर्ये। प्रतिपद्यते प्रणाञ्चं हैमो वर्णोऽप्ययःसमारूढः ॥ ५९ ॥ जीवत्वमपि तथेदं बहुविधसुखदुःखलक्षणोपेतम्। गतमिव साधनशक्या प्रतिभात्येव प्रयाति न विनाशम ॥ तस्मात्स्वतो यदि स्याज्जीवः सततं स एव जीवः स्यात् । एवं यदि परमात्मा परमात्मेवायमिति भवेद्युक्तम् ॥ यदि वा परेण साम्यं जीवश्चेद्धजति साधनबलेन ।

कालेन तदपि कियता नश्यत्येवेति निश्चितं सकलै: ॥

तस्मात्परं स्वकीयं देहं मोहात्मकं च संसारम् । स्वज्ञानेन प्रसित्वा पूर्णः स्वयमेव शिष्यते नान्यत् ॥

सत्यं ज्ञानमनन्तं प्रकृतं परमात्मरूपमद्वैतम् । अवबोधयन्ति निखिलाः श्रुतयः स्मृतिभिः समं समस्ताभिः॥

अद्वैतबोधकानां निखिलानां निगमवाक्यजालानाम् । वाक्यान्तराणि सकलान्यभिधीयन्तेऽस्य शेषभूतानि ॥

यस्मिन्मिहिरवदुदिते तिमिरवद्पयान्ति कर्तृतादीनि । ज्ञानं विरहितभेदं कथमिव तद्भवति तत्त्वमस्यादेः ॥

कर्मप्रकरणनिष्ठं ज्ञानं कर्माङ्गमिष्यते प्राज्ञैः । भिन्नप्रकरणभाजः कर्माङ्गत्वं कथं भवेज्ज्ञप्तेः ॥ ६७ ॥

अधिकारिविषयभेदौ कर्मज्ञानात्मकावुभौ काण्डौ । एवं सति कथमनयोरङ्गाङ्गित्वं परस्परं घटते ॥ ६८ ॥

ज्ञानं कर्मणि न स्याज्ज्ञाने कर्मेद्मपि तथा न स्यात्। तत्कथमनयोक्तभयोस्तपनतमोवत्समुचयो घटते॥ ६९॥

तस्मान्मोहनिवृत्तौ ज्ञानं न सहायमन्यद्र्थयते । यद्वद्वनतरतिमिरप्रकरपरिष्वंसने सहस्रांशुः ॥ ७० ॥

ज्ञानं तदेवममलं साक्षी विश्वस्य भवति परमात्मा। संबध्यते न धर्मै: साक्षी तैरेव सिचदानन्द: ॥ ७१ ॥ रज्ज्वादेरुरगाद्यैः संबन्धवदस्य दृश्यसंबन्धः । सततमसङ्गोऽयमिति श्रुतिरप्यमुमर्थमेव साधयति ॥ कर्तृ च कर्म च यस्य स्फुरति ब्रह्मेव तन्न जानाति । यस्य न कर्तृ न कर्म स्फुटतरमयमेव वेदितुं क्रमते ॥ कर्तृत्वादिकमेतन्मायाशक्या प्रपद्यते निखिलम् । इति केचिदाहुरेषा भ्रान्तिर्ब्रह्मातिरेकतो नान्यत् ॥ ७४ ॥ तस्मिन्त्रह्मणि विदिते विश्वमशेषं भवेदिदं विदितम् । कारणमृदि विदितायां घटकरकाद्या यथावगम्यन्ते ॥ तदिदं कारणमेकं विगतविशेषं विशुद्धचिद्रपम्। तस्मात्सदेकरूपान्मायोपहितादभूदिदं विश्वम् ॥ ७६ ॥ कारणमसदिति केचित्कथयन्त्यसतो भवेन्न कारणता । अङ्करजननी शक्तिः सित खळु बीजे समीक्ष्यते सकलै: ॥ कारणमसदिति कथयन्वनध्यापुत्रेण निर्वहेत्कार्यम् ।

किं च मृगतृष्णिकाम्भः पीत्वोदन्यां महीयसीं शमयेत् ॥

यस्मान्न सोऽयमसतो वादः संभवति शास्त्रयुक्तिभ्याम् । तस्मात्सदेव तत्त्वं सर्वेषां भवति कारणं जगताम् ॥ ७९॥

जगदाकारतयापि प्रथते गुरुशिष्यवित्रहतयापि । ब्रह्माकारतयापि प्रतिभातीदं परात्परं तत्त्वम् ॥ ८० ॥

सस्यं जगदिति भानं संसृतये स्यादपक्वित्तानाम् । तस्मादसस्यमेतित्रिखिछं प्रतिपादयन्ति निगमान्ताः ॥

परिपक्तमानसानां पुरुषवराणां पुरातनैः सुकृतैः । बृद्यैवेदं सर्वे जगदिति भूयः प्रबोधयत्येषः ॥ ८२ ॥

अनवगतकाञ्चनानां भूषणधीरेव भूषणे हैमे । एवमविवेकभाजां जगति जनानां न तात्त्विकी धिषणा ॥

अहमालम्बनसिद्धं कस्य परोक्षं भवेदिदं ब्रह्म । तद्पि विचारविहीनैरपरोक्षयितुं न शक्यते मुग्धैः ॥

अहमिद्मिति च मतिभ्यां सततं व्यवहरति सर्वलोकोऽपि । प्रथमा प्रतीचि चरमा निवसति वपुरिन्द्रियादिबाह्यार्थे ॥

वपुरिन्द्रियादिविषये याहंबुद्धिर्महत्यसौ भ्रान्तिः । तद्भृद्धिरतस्मिन्नित्यध्यासत्वेन शास्यमानत्वात् ॥ ८६ ॥ तस्मादशेषसाक्षी परमात्मैवाहमर्थ इत्युचितम् । अजडवदेव जडोऽयं सत्संबन्धाद्भवत्यहंकारः ॥ ८७ ॥ तस्मात्सर्वशरीरेष्वहमहमित्येव भासते स्पष्टः । यः प्रत्ययो विद्युद्धस्तस्य ब्रह्मैव भवति मुख्योऽर्थः ॥ ८८॥ गोशब्दार्थो गोत्वं तदपि व्यक्तिः प्रतीयतेऽर्थतया । अहमर्थः परमात्मा तद्वद्भान्या भवयहंकारः ॥ ८९ ॥ दग्धृत्वादिकमयसः पावकसङ्गेन भासते यद्वत् । तद्वचेतनसङ्गादहमि प्रतिभान्ति कर्तृतादीनि ॥ ९० ॥ देहेन्द्रियादिदृश्यव्यतिरिक्तं विमलमतुलमद्वैतम् । अहमर्थ इति विदित्वा तद्वयतिरिक्तं न कल्पयेत्किंचित ॥ यद्वत्सुखदुःखानामवयवभेदादनेकता देहे। तद्रदिहासति भेदेऽप्यनुभववैविध्यमात्मनामेषाम् ॥ ९२ ॥ किमिदं किमस्य रूपं कथमिद्मासीद्मुष्य को हेतु:। इति न कदापि विचिन्त्यं चिन्त्यं मायेति धीमता विश्वम् ॥ दन्तिनि दारुविकारे दारु तिरोभवति सोऽपि तत्रैव। जगित तथा परमात्मा परमात्मन्यपि जगित्तरोधत्ते ॥

आत्ममये महति पटे विविधजगिचन्नमात्मना लिखितम् । स्वयमेव केवलमसौ पर्यन्त्रमुदं प्रयाति परमात्मा ॥ ९५ ॥

चिन्मात्रममलमक्ष्यमद्रयमानन्दमनुभवारूढम् । ब्रह्मैवास्ति तदन्यन्न किमप्यस्तीति निश्चयो विदुषाम् ॥

व्यवहारस्य दशेयं विद्याविद्येति भेदपरिभाषा । नास्येव तत्त्वदृष्ट्या तत्त्वं ब्रह्मैव नान्यद्स्यस्मात् ॥ ९७ ॥

अस्यन्यदिति मतं चेत्तदिप ब्रह्मैतदस्तितारूपम् । व्यतिरिक्तमस्तिताया नास्तितया शून्यमेव तत्सिद्धम् ॥

तत्त्वावबोधशक्या सुस्थितया बाधितापि सा माया । आदेहपातमेषामाभात्यात्मानमपि निजं विदुषाम् ॥ ९९ ॥

एष विशेषो विदुषां पश्यन्तोऽपि प्रपश्चसंसारम् । पृथगात्मनो न किंचित्पश्येयुः सकलनिगमनिणीतात् ॥

किं चिन्त्यं किमचिन्त्यं किं कथनीयं किमप्यकथनीयम् । किं कृत्यं किमकृत्यं निखिलं ब्रह्मोति जानतां विदुषाम् ॥

निखिलं दृश्यविशेषं दृश्यत्वेन पश्यतां विदुषाम् । बन्धो नापि न मुक्तिने परात्मत्वं न चापि जीवत्वम् ॥ असकृद्नुचिन्तितानामव्याहततरिनजोपदेशानाम् । प्रामाण्यपरमसीम्नां निगमनिमदमेव निखिलनिगमानाम् ॥

इति बोधितः स गुरुणा शिष्यो हृष्टः प्रणम्य तं पदयोः । स्वानुभवसिद्धमर्थं स्वयमेवान्तर्विचारयामास ॥ १०४॥

अजरोऽहमक्षरोऽहं प्राज्ञोऽहं प्रत्यगात्मवोधोऽहम्। परमानन्दमयोऽहं परमशिवोऽहं भवामि परिपूर्णः॥

आद्योऽहमात्मभाजामात्मानन्दानुभूतिरसिकोऽहम् । आबाल्रगोपमखिलैरहमित्यनुभूयमानमहिमाहम् ॥ १०६ ॥

इहपरसुखिवसुखोऽहं निजसुखबोधानुभूतिभरितोऽहम् । इतिमतिदूरतरोऽहं भावेतरसुखिनषक्तिचेत्तोऽहम् ॥

ईशोऽहमीश्वराणामीर्घ्याद्वेषानुषङ्गरहितोऽहम् । ईक्षणविषयमतीनामीप्सितपुरुषार्थसाधनपरोऽहम् ।।

उदयोऽहमेव जगतामुपनिषदुद्यानकृतविहारोऽहम् । उद्देलशोकसागरबाडबमुखहव्यवाहनार्चिरहम् ॥ १०९॥

ऊर्जस्वलिनजविभवैरूर्ध्वमधिस्तर्यगद्गुवानोऽहम् । ऊहापोहविचारैरुररीकृतवत्प्रतीयमानोऽहम् ॥ ११०॥ ऋषिरहमृष्यगणोऽहं दृष्टिरहं दृश्यमानमहमेव । ऋद्धिरहं वृद्धिरहं तृप्तिरहं तृप्तिदीपदीप्तिरहम् ॥ १११ ॥

एकोऽहमेतदीदशमेवमितिस्फुरितभेदरहितोऽहम् । एष्टव्योऽहमनीहैरन्तः सुकृतानुभूतिभूतोऽहम् ॥ ११२ ॥

ऐक्यावभासकोऽहं वाक्यपरिज्ञानपावनमतीनाम् । ऐज्ञमहमेव तत्त्वं नैशतमःप्रायमोहमिहिरोऽहम् ॥ ११३ ॥

ओजोऽहमोषधीनामोतप्रोतायमानभुवनोऽहम् । ओंकारसारसोहसदात्मसुखामोदमत्तभृङ्गोऽहम् ॥ ११४ ॥

औषधमहमशुभानामौपाधिकधर्मजालरहितोऽहम् । औदार्यातिशयोऽहं विविधचतुर्वर्गवितरणपरोऽहम् ॥

अङ्कुशमहमखिलानां महत्तया मत्तवारणेन्द्राणाम् । अम्बरमिव विमलोऽहं शम्बररिपुजातविकृतिरहितोऽहम्॥

अस्तविकल्पमतीनामस्खलढुपदेशगम्यमानोऽहम् । अस्थिरसुखविमुखोऽहं सुस्थिरसुखबोधसंपदुचितोऽहम् ॥

करुणारसभरितोऽहं कबलितकमलासनादिलोकोऽहम्। कलुषाकृतिविधुरोऽहं कल्मषसुकृतोपलेपरहितोऽहम्॥

s. p. 11. 4

खानामगोचरोऽहं खातीतोऽहं खपुष्पभवगोऽहम् । खळजनदुरासदोऽहं खण्डज्ञानापनोदनपरोऽहम् ॥ ११९॥

गिलतद्वैतकथोऽहं देहीभवदिखलमूलहृदयोऽहम्। गन्तव्योऽहमनीहैर्गत्यागितरहितपूर्णवोधोऽहम्॥ १२०॥

घनतरिवमोहितिमिरप्रकरप्रध्वंसभानुनिकरोऽहम् । घटिकावासररजनीवत्सरयुगकल्पकालभेदोऽहम् ॥१२१॥

चरदचरदात्मकोऽहं चतुरमतिश्लाघनीयचरितोऽहम्। चपलजनदुर्गमोऽहं चञ्चलभवजलिपारदेशोऽहम्।।

छन्दःसिन्धुनिगूढ्ज्ञानसुखास्वादमोदमानोऽहम् । छलपद्विहितमतीनां छन्नोऽहं शान्तिमार्गगम्योऽहम् ॥

जलजासनादिगोचरपञ्चमहाभूतमूलभूतोऽहम् । जगदानन्दकरोऽहं जन्मजरामरणरोगरहितोऽहम् ॥

झंकृतिहुंकृतिशिक्षितबृंहितमुखविविधनादभेदोऽहम् । झटितिघटितात्मवेदनदीपपरिस्फुरितहृदयभवनोऽहम् ॥

ज्ञानमहं ज्ञेयमहं ज्ञाताहं ज्ञानसाधनगणोऽहम्। ज्ञातृज्ञानज्ञेयविनाकृतमस्तित्वमात्रमेवाहम्॥ १२६॥

तत्त्वातीतपदोऽहं तनुरहमस्मीति भावरहितोऽहम् । तामसदुरिधगमोऽहं तत्त्वंपद्वोधवोध्यहृद्योऽहम् ॥

देवतदैत्यनिशाचरमानवितर्यञ्जहीधरादिरहम् । देहेन्द्रियरहितोऽहं दक्षिणपूर्वादिदिग्विभागोऽहम् ॥

धर्माधर्ममयोऽहं धर्माधर्मादिबन्धरिहतोऽहम् । धार्मिकजनसुलभोऽहं धन्योऽहं धातुरादिभूतोऽहम् ॥

नामादिविरहितोऽहं नरकस्वर्गापवर्गरहितोऽहम् । नादान्तवेदितोऽहं नानाविधनिखिलनिगमसारोऽहम् ॥

परजीवभेदवाधकपरमार्थज्ञानशुद्धचित्तोऽहम् । प्रकृतिरहं विकृतिरहं परिणतिरहमस्मि भागधेयानाम् ॥

फणधरभूधरवारणविम्रहविधृतप्रपञ्चसारोऽहम् । फाळतळोदितळोचनपावकपरिभूतपञ्चबाणोऽहम् ॥ १३२॥

बद्धो भवामि नाहं बन्धान्मुक्तस्तथापि नैवाहम् । बोध्यो भवामि नाहं बोधोऽहं नैव बोधको नाहम् ॥

भक्तिरहं भजनमहं भुक्तिरहं भुक्तिमुक्तिरहमेव । भूतानुशासनोऽहं भूतभवद्भव्यमूलभूतोऽहम् ॥ १३४ ॥ मान्योऽहमस्मि महतां मन्दमतीनाममाननीयोऽहम् । मद्रागमानमोहितमानसदुर्वासनादुरापोऽहम् ॥ १३५ ॥ यजनयजमानयाजकयागमयोऽहं यमादिरहितोऽहम् । यमवरुणयक्षवासवराक्षसमरुदीशविहरूपोऽहम् ॥ १३६॥ रक्षाविधानशिक्षावीक्षितलीलावलोकमहिमाहम् । रजनीदिवसविरामस्फुरदनुभूतिप्रमाणसिद्धोऽहम् ॥ लक्षणलक्ष्यमयोऽहं लाक्षणिकोऽहं लयादिरहितोऽहम्। लाभालाभमयोऽहं लब्धव्यानामलभ्यमानोऽहम् ॥ १३८॥ वर्णाश्रमरिहतोऽहं वर्णमयोऽहं वरेण्यगण्योऽहम्। वाचामगोचरोऽहं वचसामर्थेन गम्यमानोऽहम् ॥ १३९ ॥ शमद्मविरहितमनसां शास्त्रशतैरप्यगम्यमानोऽहम् । शरणमहमेव विद्षां शकलीकृतविविधसंशयगणोऽहम् ॥ षड्भावविरहितोऽहं षड्गुणरहितोऽहमहितरहितोऽहम्। षद्कोशविरहितोऽहं षद्त्रिंशत्तत्वजालरहितोऽहम् ॥ संवित्सुखात्मकोऽहं समाधिसंकल्पकल्पवृक्षोऽहम् । संसारविरहितोऽहं साक्षात्कारोऽहमात्मविद्यायाः॥

हव्यमहं कव्यमहं हेयोपादेयभावशून्योऽहम् । हरिरहमस्मि हरोऽहं विधिरहमेवास्मि कारणं तेषाम् ॥

क्षालितकलुषभयोऽहं क्षपितभवक्केशजालहृद्योऽहम् । क्षान्ताद्यक्षरसुघटितविविधव्यवहारमूलमहमेव ॥ १४४ ॥

बहुभिः किमेभिरुक्तैरहमेवेदं चराचरं विश्वम् । शीकरफेनतरङ्गाः सिन्धोरपराणि न खलु वस्तूनि ॥

शरणं न भवति जननी न पिता न सुता न सोदरा नान्ये। परमं शरणमिदं स्याचरणं मम मूर्घ्नि देशिकन्यस्तम्।।

आस्ते देशिकचरणं निरविधरास्ते तदीक्षणे करुणा। आस्ते किमपि तदुक्तं किमतः परमस्ति जन्मसाफल्यम्॥

कारुण्यसारसान्द्राः काङ्क्षितवरदानकल्पकविशेषाः । श्रीगुरुचरणकटाक्षाः शिशिराः शमयन्ति चित्तसंतापम् ॥

कबिलतच अलचेतोगुरुतरमण्डूकजातपरितोषा । शेते हृदयगुहायां चिरतरमेकैव चिन्मयी भुजगी ॥

मिय सुखबोधपयोधौ महति ब्रह्माण्डबुद्धुदसहस्रम् । मायामयेन महता भूत्वा भूत्वा मुहुस्तिरोधत्ते ॥ १५०॥ गुरुकरूणयैव नावा प्राक्तनभाग्यानुकूळमारुतया।
दु:सहदु:खतरङ्गैस्तुङ्गः संसारसागरस्तीर्णः ॥ १५१॥
सित तमिस मोहरूपे विश्वमपद्मयं तदेतिद्द्यिखळम्।
डिदितवित बोधभानौ किमिप न पद्म्यामि किं न्विदं चित्रम्॥
इत्यात्मबोधळाभं मुहुरनुचिन्त्य प्रमोदमानेन ।
प्रारब्धकर्मणोऽन्ते परं पदं प्राप्यते हि कैवल्यम् ॥ १५३॥
मोहान्धकारहरणं संसारोद्वेळसागरोत्तरणम्।
स्वात्मनिरूपणमेतत्य्रकरणमन्तर्विचिन्त्यतां सिद्धः ॥

श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ स्वात्मनिरूपणं संपूर्णम् ॥







॥ श्रीः ॥

॥ आत्मबोधः॥



तपोभिः क्षीणपापानां शान्तानां वीतरागिणाम् ।

मुमुक्षूणामपेक्ष्योऽयमात्मबोधो विधीयते ॥ १ ॥

बोधोऽन्यसाधनेभ्यो हि साक्षान्मोक्षेकसाधनम् ।

पाकस्य विह्ववज्ज्ञानं विना मोक्षो न सिध्यति ॥ २ ॥

अविरोधितया कर्म नाविद्यां विनिवर्तयेत् ।

विद्याविद्यां निहन्त्येव तेजस्तिमिरसंघवत् ॥ ३ ॥

अविच्छन्न इवाज्ञानात्तन्नाशे सित केवछः ।

स्वयं प्रकाशते ह्यात्मा मेघापायेंऽशुमानिव ॥ ४ ॥

अज्ञानकलुषं जीवं ज्ञानाभ्यासाद्विनिर्मलम् ।

कृत्वा ज्ञानं स्वयं नश्येज्ञलं कतकरेणुवत् ॥ ५ ॥

संसार: खप्रतुल्यो हि रागद्वेषादिसंकुल: । स्वकाले सत्यवद्भाति प्रबोधे सत्यसद्भवेत् ॥ ६ ॥ तावत्सत्यं जगद्भाति शुक्तिकारजतं यथा । यावन ज्ञायते बहा सर्वाधिष्ठानमद्वयम् ॥ ७॥ उपादानेऽखिलाधारे जगन्ति परमेश्वरे । सर्गास्थितिऌयान्यान्ति बुद्भुदानीव वारिणि ॥ ८ ॥ · सिचदात्मन्यनुस्यूते नित्ये विष्णौ प्रकस्पिताः । व्यक्तयो विविधाः सर्वा हाटके कटकादिवत् ॥ ९ ॥ यथाकाशो हृषीकेशो नानोपाधिगतो विभुः। तद्भेदाद्भिन्नवद्भाति तन्नाशे केवलो भवेत् ॥ १० ॥ नानोपाधिवशादेव जातिनामाश्रमादयः। आत्मन्यारोपितास्तोये रसवर्णादिभेदवत् ॥ ११ ॥ पञ्चीकृतमहाभूतसंभवं कर्मसंचितम् । शरीरं सुखदुःखानां भोगायतनमुच्यते ॥ १२ ॥ पञ्चप्राणमनोबुद्धिद्शेन्द्रियसमन्वितम्। अपञ्चीकृतभूतोत्थं सूक्ष्माङ्गं भोगसाधनम् ॥ १३ ॥

अनाद्यविद्यानिर्वाच्या कारणोपाधिरुच्यते । उपाधिवितयादन्यमात्मानमवधारयेत् ॥ १४ ॥

पञ्चकोशादियोगेन तत्तन्मय इव स्थितः । शुद्धात्मा नीलवस्त्रादियोगेन स्फटिको यथा ॥ १५ ॥

वपुस्तुषादिभिः कोशैर्युक्तं युक्त्यवघाततः । आत्मानमान्तरं शुद्धं विविञ्च्यात्तण्डुलं यथा ॥ १६ ॥

सदा सर्वगतोऽप्यात्मा न सर्वत्नावभासते । बुद्धावेवावभासेत स्वच्छेषु प्रतिबिम्बवत् ॥ १७॥

देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्रकृतिभ्यो विरुक्षणम् । तद्भृत्तिसाक्षिणं विद्यादात्मानं राजवत्सदा ॥ १८ ॥

व्यापृतेष्विन्द्रियेष्वात्मा व्यापारीवाविवेकिनाम् । दृश्यतेऽभ्रेषु धावत्सु धावन्निव यथा शशी ॥ १९ ॥ आत्मचैतन्यमाश्रिय देहेन्द्रियमनोधियः ।

स्वकीयार्थेषु वर्तन्ते सूर्यालोंकं यथा जनाः ॥ २० ॥

देहेन्द्रियगुणान्कर्माण्यमले सिचदात्मिन । *
अध्यस्यन्त्यविवेकेन गगने नीलतादिवत् ॥ २१॥

अज्ञानान्मानसोपाधेः कर्तृत्वादीनि चात्मनि । कल्प्यन्तेऽम्बुगते चन्द्रे चलनादि यथाम्भसः ॥ २२ ॥ रागेच्छासुखदु:खादि बुद्धौ सत्यां प्रवर्तते । सुषुप्तौ नास्ति तन्नाशे तस्माद्भुद्धेस्तु नात्मनः ॥ २३ ॥ प्रकाजोऽकस्य तोयस्य ज्ञैत्यमग्नेर्यथोष्णता । स्वभावः सिच्चदानन्दिन्दिन्मेलतात्मनः ॥ २४ ॥ आत्मनः सचिदंशश्च बुद्धेर्वृत्तिरिति द्वयम् । मंयोज्य चाविवेकेन जानामीति प्रवर्तते ॥ २५ ॥ आत्मनो विक्रिया नास्ति बुद्धेर्बोधो न जात्विति । जीव: सर्वमलं ज्ञात्वा ज्ञाता द्रष्टेति मुह्यति ॥ २६ ॥ रज्जुसर्पवदात्मानं जीवं ज्ञात्वा भयं वहेत्। नाहं जीव: परात्मेति ज्ञातश्चेन्निर्भयो भवेत ॥ २७ ॥ आत्मावभासयत्येको बुद्धचादीनीन्द्रियाणि हि । दीपो घटादिवत्स्वात्मा जडैस्तैर्नावभास्यते ॥ २८ ॥ स्वँबोधे नान्यबोधेच्छा बोधरूपतयात्मनः । न दीपस्यान्यदीपेच्छा यथा स्वात्मप्रकाशने ॥ २९ ॥

निषिध्य निखिलोपाधीन्नेति नेतीति वाक्यतः।

विद्यादैक्यं महावाक्यैर्जीवात्मपरमात्मनोः ॥ ३०॥

आविद्यकं शरीरादि दृश्यं बुद्भूदवत्क्षरम्।

एतद्विलक्षणं विद्याद्हं ब्रह्मोति निर्मलम् ॥ ३१ ॥

देहान्यत्वान्न मे जन्मजराकादर्यस्यादयः।

शब्दादिविषयै: सङ्गो निरिन्द्रियतया न च ॥ ३२ ॥

अमनस्त्वान्न मे दुःखरागद्वेषभयादयः।

अप्राणो ह्यमनाः शुभ्र इत्यादिश्रुतिशासनात् ॥ ३३ ॥

निर्गुणो निष्कियो नित्यो निर्विकल्पो निरञ्जनः।

ंनिर्विकारो निराकारो नित्यमुक्तोऽस्मि निर्मलः ॥ ३४ ॥

अहमाकाशवत्सर्वे बहिरन्तर्गतोऽच्युतः ।

सदा सर्वसमः सिद्धो निःसङ्गो निर्मलोऽचलः ॥ ३५ ॥

नित्यशुद्धविमुक्तैकमखण्डानन्दमद्वयम् ।

सत्यं ज्ञानमनन्तं यत्परं ब्रह्माहमेव तत् ॥ ३६ ॥

एवं निरन्तरकृता ब्रह्मैवास्मीति वासना ।

हरत्यविद्याविक्षेपान्रोगानिव रसायनम् ॥ ३७ ॥

विविक्तदेश आसीनो विरागो विजितेन्द्रियः। भावयेदेकमात्मानं तमनन्तमनन्यधीः ॥ ३८ ॥ आत्मन्येवाखिलं दृइयं प्रविलाप्य धिया सुधीः। भावयेदेकमात्मानं निर्मलाकाशवत्सदा ॥ ३९॥ रूपवर्णादिकं सर्वे विहाय परमार्थवित । परिपूर्णचिदानन्दस्वरूपेणावतिष्ठते ॥ ४० ॥ ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः परे नात्मनि विद्यते । चिदानन्दैकरूपत्वादीप्यते स्वयमेव हि ॥ ४१ ॥ एवमात्मारणौ ध्यानमथने सततं कृते। उदितावगतिज्वाला सर्वाज्ञानेन्धनं दहेत ॥ ४२ ॥ अरुणेनेव बोधेन पूर्व संतमसे हते। तत आविर्भवेदात्मा स्वयमेवांग्रमानिव ॥ ४३ ॥ आत्मा तु सततं प्राप्तोऽप्यप्राप्तवद्विद्यया । तन्नारो प्राप्तवद्भाति स्वकण्ठाभरणं यथा ॥ ४४॥ स्थाणो पुरुषवद्भान्या कृता ब्रह्मणि जीवता ।

जीवस्य तात्त्विके रूपे तस्मिन्दृष्टे निवर्तते ॥ ४५ ॥

तत्त्वस्वरूपानुभवादुत्पन्नं ज्ञानमश्जसा । अहं ममेति चाज्ञानं बाधते दिग्भ्रमादिवत् ॥ ४६ ॥

सम्यग्विज्ञानवान्योगी स्वात्मन्येवाखिलं स्थितम् । एकं च सर्वमात्मानमीक्षते ज्ञानचक्षुषा ॥ ४७ ॥

आत्मैवेदं जगत्सर्वमात्मनोऽन्यन्न किंचन । मृदो यद्बद्घटादीनि स्वात्मानं सर्वमीक्षते ॥ ४८ ॥

जीवन्मुक्तस्तु तद्विद्वान्पूर्वोपाधिगुणांस्यजेत् । स सचिदादिधर्मत्वं भेजे भ्रमरकीटवत् ॥ ४९॥

तीर्त्वा मोहार्णवं हत्वा रागद्वेषादिराक्षसान् । योगी शान्तिसमायुक्त आत्मा रामो विराजते ॥ ५०॥

बाह्यानित्यसुखासक्तिं हित्वात्मसुखनिर्वृतः । घटस्थदीपवच्छश्वदन्तरेव प्रकाशते ॥ ५१ ॥

उपाधिस्थोऽपि तद्धर्मैरिलिप्तो व्योमवन्मुनिः। सर्वविन्मूढवत्तिष्ठेदसक्तो वायुवचरेत्॥ ५२॥

उपाधिविलयाद्विष्णौ निर्विशेषं विशेन्मुनिः । जल्ले जल्लं वियद्वयोम्नि तेजस्तेजसि वा यथा ॥ ५३ ॥ यहाभान्नापरो लाभो यत्सुखान्नापरं सुखम् । यज्ज्ञानान्नापरं ज्ञानं तद्वह्येत्यवधारयेत् ॥ ५४ ॥

यहृष्ट्वा नापरं दृश्यं यद्भूत्वा न पुनर्भवः । यज्ज्ञात्वा नापरं ज्ञेयं तद्भक्षेत्यवधारयेत् ॥ ५५ ॥

तिर्यगूर्ध्वमधः पूर्णे सिचदानन्दमद्वयम् । अनन्तं नित्यमेकं यत्तद्वद्वोत्यवधारयेत् ॥ ५६ ॥

अतद्वयावृत्तिरूपेण वेदान्तैर्रुक्ष्यतेऽव्ययम् । अखण्डानन्दमेकं यत्तद्वह्योत्यवधारयेत् ॥ ५७ ॥

अखण्डानन्दरूपस्य तस्यानन्दलवाश्रिताः । ब्रह्माद्यास्तारतम्येन भवन्त्यानन्दिनोऽखिलाः ॥ ५८ ॥

तसुक्तमखिलं वस्तु व्यवहारश्चिद्निवतः । तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म क्षीरे सर्पिरिवाखिले ॥ ५९ ॥

अनण्वस्थूलमहस्वमदीर्घमजमव्ययम् । अरूपगुणवर्णाख्यं तद्वह्योत्यवधारयेत् ॥ ६० ॥

यद्भासा भास्यतेऽकीदि भास्यैर्यन्तु न भास्यते। येन सर्विमिदं भाति तद्बह्धेत्यवधारयेत्॥ ६१॥ स्वयमन्तर्बेहिर्व्याप्य भासयन्नखिलं जगत् । ब्रह्म प्रकाशते विह्नप्रतप्रायसिपण्डवत् ॥ ६२ ॥

जगद्विलक्ष्णं ब्रह्म ब्रह्मणोऽन्यन्न किंचन । ब्रह्मान्यद्भाति चेन्मिण्या यथा मरुमरीचिका ॥ ६३ ॥

दृश्यते श्रृयते यद्यद्वह्मणोऽन्यन्न तद्भवेत् । तत्त्वज्ञानाच तद्वह्म सचिदानन्दमद्वयम् ॥ ६४ ॥

र्मवर्ग सिचदानन्दं ज्ञानचक्षुर्निरीक्षते । अज्ञानचक्षुर्नेक्षेत भास्तन्तं भानुमन्धवत् ॥ ६५ ॥

श्रवणादिभिरुद्दीप्त-ज्ञानाग्निपरितापितः । जीवः सर्वमलान्मुक्तः स्वर्णवद्दचोतते स्वयम् ॥ ६६ ॥

हृदाकाशोदितो ह्यात्मा बोधभानुस्तमोपहृत् । सर्वव्यापी सर्वधारी भाति भासयतेऽखिलम् ॥ ६७ ॥ ८. Р. П. 5 दिग्देशकालाद्यनपेक्ष्य सर्वगं शीतादिहन्नित्यसुखं निरञ्जनम् । यः स्वात्मतीर्थं भजते विनिष्क्रियः स सर्ववित्सर्वगतोऽमृतो भवेत् ॥ ६८ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगव त्पृज्यपादिशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ आत्मवोधः संपूर्णः ॥





॥ श्रीः ॥

॥ शतस्रोकी ॥

दृष्टान्तो नैव दृष्टास्त्रभुवनजठरे सहुरोर्ज्ञानदातुः
स्पर्शश्चेत्तत्व कल्प्यः स नयति यदहो स्वर्णतामदमसारम् ।
न स्पर्शत्वं तथापि श्रितचरणयुगे सहुरुः स्वीयशिष्ये
स्वीयं साम्यं विधत्ते भवति निरुपमस्तेन वालौकिकोऽपि ।।

यद्रच्छ्रीखण्डवृक्षप्रसृतपरिमलेनाभितोऽन्येऽपि वृक्षाः शश्वत्सौगन्ध्यभाजोऽप्यतनुतनुभृतां तापमुन्मूलयन्ति । आचार्योङ्ग्ध्यबोधा अपि विधिवशतः संनिधौ संस्थितानां त्रेधा तापं च पापं सकरुणहृदयाः स्वोक्तिभिः क्षालयन्ति ॥

आत्मानात्मप्रतीतिः प्रथममभिहिता सत्यिमिथ्यात्वयोगा-द्वेधा ब्रह्मप्रतीतिर्निगमनिगदिता स्वानुभूत्योपपत्त्या । आद्या देहानुबन्धाद्भवति तदपरा सा च सर्वात्मकत्वा-दादौ ब्रह्माहमस्मीत्यनुभव उदिते खल्विदं ब्रह्म पश्चात् ॥ आत्मा चिद्वित्सुखात्मानुभवपरिचितः सर्वदेहादियन्ता सत्येवं मूढबुद्धिर्भजति ननु जनोऽनित्यदेहात्मबुद्धिम् । बाह्योऽस्थिस्नायुमज्ञापलरुधिरवसाचर्ममेदोयुगन्त-विण्मूत्रश्लेष्मपूर्णं स्वपरवपुरहो संविदित्वापि भूयः ॥ ४॥

देहस्त्रीपुत्रमित्रानुचरहयवृषास्तोषहेतुर्ममेत्थं
सर्वे स्वायुर्नयन्ति प्रथितमलममी मांसमीमांसयेह ।
एते जीवन्ति येन व्यवहृतिपटवो येन मौभाग्यभाजस्तं प्राणाधीशमन्तर्गतममृतममुं नैव मीमांसयन्ति ॥ ५ ॥

कश्चित्कीटः कथंचित्पटुमितरिभतः कण्टकानां कुटीरं कुर्वस्तेनैव साकं व्यवहृतिविधये चेष्टते यावदायुः। तद्वज्जीवोऽपि नानाचिरतसमुदितैः कर्मभिः स्थूलदेहं निर्मायात्रैव तिष्टन्ननुदिनममुना साकमभ्येति भूमौ ॥६॥

स्वीकुर्वन्व्याघ्रवेषं स्वजठरभृतये भीषयन्यश्च मुग्धानमत्वा व्याघोऽहमित्थं स नरपशुमुखान्बाधते किं नु सत्त्वान।
मत्वा स्विवेषधारी स्त्र्यहमिति कुरुते किं नटो भर्तुरिच्छां
तद्वच्छारीर आत्मा पृथगनुभवतो देहतो यत्स साक्षी॥७॥

स्वं बालं रोद्मानं चिरतरसमयं शान्तिमानेतुमये

द्राक्षं खार्जूरमाम्रं सुकद्लमथवा योजयत्यिक्वकास्य ।

तद्वचेतोऽतिमूढं बहुजननभवान्मौक्यसंस्कारयोगाद्रोधोपायैरनेकैरवशमुपनिषद्गोधयामास सम्यक् ॥ ८॥

यस्त्रीत्या त्रीतिमात्रं तनुयुविततन्जार्थमुख्यं स तस्मात्रेयानात्माथ शोकास्पदमितरदतः प्रेय एतत्कथं स्यात् ।
भार्याद्यं जीवितार्थी वितरित च वपुः स्वात्मनः श्रेय इच्छंस्तस्मादात्मानमेव त्रियमधिकमुपासीत विद्वान्न चान्यत् ॥

यस्माद्यावित्रयं स्यादिह हि विषयतस्ताब्रदिस्मिन्प्रियत्वं यावद्दुःखं च यस्माद्भवति खळु ततस्तावदेवाप्रियत्वम् । नैकस्मिन्सर्वकाळेऽस्त्युभयमपि कदाप्यप्रियोऽपि प्रियः स्या-त्प्रेयानप्यप्रियो वा सततमपि ततः प्रेय आत्माख्यवस्तु ॥

श्रेयः प्रेयश्च लोके हिविधमिभिहितं काम्यमात्यन्तिकं च काम्यं दुःखेकबीजं क्षणलविवरसं तिचकिषिन्ति मन्दाः। ब्रह्मैवात्यन्तिकं यित्ररितशयसुखस्यास्पदं संश्रयन्ते तत्त्वज्ञास्तच काठोपनिषदिभिहितं षड्विधायां च वल्ल्याम्।। आत्माम्भोधेस्तरङ्गोऽस्म्यहमिति गमने भावयन्नासनस्थः संवितसूत्रानुविद्धो मणिरहमिति वास्मीन्द्रियार्थप्रतीतौ । दृष्टोऽस्म्यात्मावलोकादिति शयनविधौ मग्न आनन्दासिन्धा-वन्तानिष्ठो मुमुक्षुः स खलु तनुभृतां यो नयस्येवमायुः ॥

वैराजव्यष्टिरूपं जगदाखिल्लामिदं नामरूपात्मकं स्या-दन्तःस्थप्राणमुख्यात्प्रचलित च पुनर्वेत्ति सर्वान्पदार्थान् । नायं कर्ता न भोक्ता सवितृवदिति यो ज्ञानविज्ञानपूर्णः साक्षादित्थं विजानन्त्यवहरित परात्मानुसंधानपूर्वम् ॥

नैर्वेद्यं ज्ञानगर्भे द्विविधमिभिहितं तत्न वैराग्यमाद्यं प्रायो दुःखावलोकाद्भवति गृहसुहृत्पुत्रवित्तैषणादेः। अन्यज्ज्ञानोपदेशाद्यदुदितविषये वान्तवद्धेयता स्या-त्प्रत्रज्यापि द्विधा स्यान्नियमितमनसां देहतो गेहतश्च॥

यः कश्चित्सौख्यहेतोस्त्रिजगित यतते नेव दुःखस्य हेतो-देंहेऽहंता तदृत्था स्वविषयममता चेति दुःखास्पदे द्वे। जानन्रोगाभिषाताचनुभवित यतो नित्यदेहात्मबुद्धि-भीर्यापुत्रार्थनाशे विपद्मथ परामेति नारातिनाशे ॥१५॥ तिष्ठनगेहे गृहेशोऽप्यतिथिरिव निजं धाम गन्तुं चिकीर्षु-र्देहस्थं दुःखसौक्यं न भजित सहसा निर्ममत्वाभिमानः। आयात्रायास्यतीदं जलद्पटलवद्यातृ यास्यत्यवश्यं देहाद्यं सर्वमेवं प्रविदित्तविशयो यश्च तिष्ठत्ययत्नः॥ १६॥

शक्या निर्मोकतः स्वाद्वहिरहिरिव यः प्रव्रजन्स्वीयगेहा-च्छायां मार्गद्रमोत्थां पथिक इव मनाक्संश्रयेदेहसंस्थाम् । क्षुत्पर्याप्तं तरुभ्यः पतितफलमयं प्रार्थयेद्वैक्षमत्रं स्वात्मारामं प्रवेष्टुं स खल्ज सुखमयं प्रव्रजेदेहतोऽपि ॥

कामो बुद्धावुदेति प्रथमिह मनस्युद्दिशत्यर्थजातं तद्गृह्णातीन्द्रियास्यैस्तदनिधगमतः कोध आविर्भवेच । प्राप्तावर्थस्य संरक्षणमतिरुदितो लोभ एतत्रयं स्या-त्सर्वेषां पातहेतुस्तिदेह मितमता त्याज्यमध्यात्मयोगान् ॥

दानं ब्रह्मार्पणं यत्क्रियत इह नृभिः स्यात्क्षमाक्रोधसंज्ञा श्रद्धास्तिक्यं च सत्यं सदिति परमतः सेतुसंज्ञं चतुष्कम् । तत्स्याद्वन्धाय जन्तोरिति चतुर इमान्दानपूर्वेश्चतुर्भि-स्तीर्त्वा श्रेयोऽमृतं च श्रयत इह नरः स्वर्गति ज्योतिराप्तिम्।। अत्रं देवातिथिभ्योऽर्पितममृतिमदं चान्यथा मोघमत्रं यश्चात्मार्थे विधत्ते तिदेह निगदितं मृत्युरूपं हि तस्य । लोकेऽसौ केवलाघो भवति तनुभृतां केवलादी च यः स्या-त्त्यकुा प्राणाग्निहोत्रं विधिवदनुदिनं योऽश्रुते सोऽपि मर्त्यः॥

होके भोजः स एवार्पयति गृह्गतायार्थिनेऽत्रं कृशाय यस्तस्मै पूर्णमत्रं भवति मखिवधौ जायतेऽजातशत्रः। सख्ये नात्रार्थिने योऽर्पयति न स सखा मेवमानाय नित्यं संसक्तायात्रमस्माद्विमुख इव परावृत्तिमिच्छेत्कदर्यात्॥

स्वाज्ञानज्ञानहेतू जगदुद्यलयौ सर्वसाधारणौ स्तो जीवेष्वास्वर्णगर्भ श्रुतय इति जगुर्हूयते स्वप्रबोधे । विश्वं ब्रह्मण्यबोधे जगित पुनिरदं हूयते ब्रह्म यद्धच्छुक्तो रौष्यं च रौष्येऽधिकरणमथवा हूयतेऽन्योन्यमोहात्।।

तुच्छत्वान्नासदासीद्गगनकुंसुमवद्भेदकं नो सदासीतिंक त्वाभ्यामन्यदासीद्वयवहतिगतिसन्नास छोकस्तदानीम्।
किं त्वर्वागेव शुक्तौ रजतवदपरो नो विराड् व्योमपूर्वः
शर्मण्यात्मन्यथैतत्कुहकसिछछवितंकं भवेदावरीवः॥ २३॥

बन्धो जन्मात्ययात्मा यदि न पुनरभूत्तर्हि मोक्षोऽपि नासी-चद्वद्रात्रिर्दिनं वा न भवति तरणौ किं तु हग्दोष एषः । अप्राणं शुद्धमेकं समभवदथ तन्मायया कर्तृसंज्ञं तस्मादन्यच नासीत्परिवृतमजया जीवभूतं तदेव ॥ २४ ॥

प्रागासीद्भावरूपं तम इति तमसा गूढमस्मादतक्यें श्लीरान्तर्यद्वदम्भो जनिरिह् जगतो नामरूपात्मकस्य । कामाद्धातुः सिस्दृक्षोरनुगतजगतः कर्मभिः संप्रवृत्ता-द्रेतोरूपैर्मनोभिः प्रथममनुगतैः संततैः कार्यमाणैः ॥२५॥

चत्वारोऽस्याः कपर्दा युवतिरथ भवेत्रूतना नित्यमेषा
माया वा पेशला स्यादघटनघटनापाटवं याति यस्मात् ।
स्यादारम्भे घृतास्या श्रुतिभववयुनान्येवमाच्छादयन्ती
तस्यामेतौ सुपर्णाविव परपुरुषौ तिष्ठतोऽर्थप्रतीत्या ॥२६॥

एकस्तत्नास्त्यसङ्गस्तद्नु तद्परोऽज्ञानसिन्धुं प्रविष्टो विस्मृत्यात्मस्वरूपं स विविधजगदाकारमाभासमैक्षत्। बुद्धयान्तर्यावदेक्षद्विसृजति तमजा सोऽपि तामेवमेक-स्तावद्विप्रास्तमेकं कथमपि बहुधा कल्पयन्ति स्ववाग्भिः॥ नायाति प्रत्यगात्मा प्रजननसमये नैव यात्यन्तकाले यत्सोऽखण्डोऽस्ति लैङ्गं मन इह विशति प्रव्रजत्यूर्ध्वमर्वाक् । तत्काउर्थ स्थूलतां वा न भजति वपुषः किंतु संस्कारजाते तेजोमात्रा गृहीत्वा व्रजति पुनरिहायाति तैस्तैः सहैव ॥

आसीत्पूर्व सुबन्धुर्भृशमविनसुरो यः पुरोधाः सनाते-ब्रोह्मयात्कूटाभिचारात्स खळु मृतिमितस्तन्मनोऽगात्कृतान्तम् । तद्भाता श्रौतमन्त्रैः पुनरनयदिति प्राह सूक्तेन वेद-स्तस्मादात्माभियुक्तं त्रजति ननु मनः कर्हिचित्रान्तरात्मा ॥

एको निष्कम्प आत्मा प्रचलित मनसा धावमानेन तिस्म-स्तिष्ठन्नप्रेऽथ पश्चान्न हि तमनुगतं जानते चक्षुराद्याः । यद्वत्पाथस्तरङ्गेः प्रचलित परितो धावमानैस्तद्न्तः प्राक्पश्चाद्स्ति तेषां पवनसमुद्तिस्तैः प्रशान्तैर्यथावत् ॥

एकाक्यासीत्स पूर्व मृगयित विषयानानुपूर्व्यान्तरात्मा जाया मे स्यात्प्रजा वा धनमुपकरणं कर्म कुर्वस्तदर्थम् । क्रेशैः प्राणावशेषेर्महद्पि मनुते नान्यदस्माद्गरीय-स्त्वेकालाभेऽप्यकृत्स्रो मृत इव विरमत्येकहान्याकृतार्थः ॥ नासीत्पूर्व न पश्चादतनुदिनकराच्छादको वारिवाहो हश्यः किं त्वन्तरासौ स्थगयित स हशं पश्यतो नार्किबिम्बम् । नो चेदेवं विनार्क जलधरपटलं भासते तर्हि कस्मा-त्तद्वद्विश्वं पिधत्ते हशमथ न परं भासकं चालकं स्वम् ॥

मुखानः स्वप्नराज्यं ससकलिवभवो जागरं प्राप्य भूयो
राज्यभ्रष्टोऽहमित्थं न भजित विषमं तन्मृषा मन्यमानः ।
स्वप्ने कुर्वन्नगम्यागमनमुखमषं तेन न प्रत्यवायी
तद्वजाप्रद्शायां व्यवहृतिमिखलां स्वप्नवद्विस्मरेचेत् ॥ ३३

स्वप्रावस्थानुभूतं शुभमथ विषमं तन्मृषा जागरे स्था-जाग्रत्यां स्थूलदेहव्यवहृतिविषयं तन्मृषा स्वापकाले । इत्थं मिथ्यात्वसिद्धावनिश्चमुभयथा सज्जते तत्र मूढः सत्ये तद्भासकेऽस्मित्रिह हि कुत इदं तत्र विद्यो वयं हि ॥

जीवन्तं जाप्रतीह स्वजनमथ मृतं स्वप्नकाले निरीक्ष्य निर्वेदं यात्यकस्मान्मृतममृतममुं वीक्ष्य हर्षे प्रयाति । स्मृत्वाप्येतस्य जन्तोर्निधनमसुयुतिं भाषते तेन साकं सत्येवं भाति भूयोऽल्पकसमयवशात्सत्यता वा मृषात्वम्।। स्वाप्तस्त्रीसङ्गसौख्यादिष भृशमसतो या च रेतरच्युतिः स्था-त्सा दृश्या तद्वदेतत्स्फुरित जगदसत्कारणं सत्यकल्पम् । स्वप्ने सत्यः पुमान्स्यासुवितिरिह मृषैवानयोः संयुतिश्च प्रातः शुक्रेण वस्त्रोपहितिरिति यतः कल्पनामूलमेतत् ।।

पद्यन्याराममस्य प्रतिदिवसममी जन्तवः स्वापकाले पद्ययोनं न कश्चित्करणगणमृते मायया क्रीडमानम् । जामयर्थव्रजानामथ च तनुभृतां भासकं चालकं वा नो जानीते सुपुप्ता परमसुखमयं कश्चिद्राश्चर्यमेतत् ॥

स्तप्रे मन्त्रोपदेशः श्रवणपरिचितः सत्य एष प्रबोधे
स्वाप्नादेव प्रसादादभिलिषितफलं सत्यतां प्रातरेति ।
सत्यप्राप्तिस्त्वसत्यादिष भवति तथा किं च तत्स्वप्रकाशं
येनेदं भाति सर्व चरमचरमथोच्चावचं दृश्यजातम् ॥३८॥

मध्यप्राणं सुषुप्तौ स्वजिनमनुविश्चन्यग्निसूर्यादयोऽमी वागाद्याः प्राणवायुं तिद्ह निगदिता ग्लानिरेषां न वायोः। तेभ्यो दृश्यावभासो भ्रम इति विदितः शुक्तिकारौष्यकल्पः प्राणायामत्रतं तच्ल्रुतिशिरिस मतं स्वात्मल्रुव्धौ न चान्यत्॥ नोऽकस्मादार्द्रमेधः स्पृशित च दहनः किं तु शुष्कं निदाघा-दार्द्र चेतोऽनुबन्धेः कृतसुकृतमि स्वोक्तकर्मप्रजार्थैः । तद्वज्ज्ञानाभिरेतत्स्पृशित न सहसा किं तु वैराग्यशुष्कं तस्माच्छुद्धो विरागः प्रथममभिहितस्तेन विज्ञानसिद्धिः ॥

यत्किंचिन्नामरूपात्मकिमदमसदेवोदितं भाति भूमो येनानेकप्रकारैर्व्यवहरित जगद्येन तेनेश्वरेण । तद्रत्प्रच्छादनीयं निभृतरशनया यद्वदेष द्विजिह्व-स्तेन यक्तेन भोज्यं सुखमनितशयं मा गृधोऽन्यद्धनाद्यम् ॥

जीवन्मुिकर्मुमुक्षोः प्रथममथ ततो मुक्तिरात्यन्तिकी च तेऽभ्यासज्ञानयोगाद्वुरुचरणकृपापाङ्गसङ्गेन लब्धात् । अभ्यासोऽपि द्विधा स्याद्धिकरणवशाद्दैहिको मानसश्च शारीरस्त्वासनाद्यो ह्युपरितरपरो ज्ञानयोगः पुरोक्तः ॥

सर्वानुन्मृ्ल्य कामान्हदि कृतिनलयान्धिप्तशङ्कृनिवोचै-दीर्यदेहाभिमानस्यजति चपलतामात्मदत्तावधानः । यात्यूर्ध्वस्थानमुचैः कृतसुकृतभरो नाडिकाभिर्विचित्रं नीलश्वेतारूणाभिः स्रवदमृतभरं गृह्यमाणात्मसौख्यः ॥ प्रापद्मयद्विश्वमात्मेत्ययमिह पुरुषः शोकमोहाद्यतीतः शुक्रं ब्रह्माध्यगच्छत्स खलु सकलवित्सर्वसिद्धचास्पदं हि । विस्मृत्य स्थूलसूक्ष्मप्रभृतिवपुरसौ सर्वसंकल्पशून्यो जीवन्मुक्तस्तुरीयं पदमधिगतवान्पुण्यपापैर्विहीनः ॥ ४४ ॥

यः सत्त्वाकारवृत्तौ प्रतिफलित युवा देहमात्रावृतोऽपि तद्धर्मैर्बाल्यवाद्धर्यादिभिरतुपहतः प्राण आविर्बभूव । श्रेयान्साध्यस्तमेतं सुनिपुणमतयः सत्यसंकल्पभाजो ह्यभ्यासाद्देवयन्तः परिणतमनसा साकमूर्ध्वं नयन्ति ॥

प्रायोऽकामोऽस्तकामो निरितशयसुखायात्मकामस्तदासौ तत्प्राप्तावाप्तकामः स्थितचरमदशस्तस्य देहावसाने । प्राणा नेवोत्क्रमन्ति क्रमविरितिमताः स्वस्वहेतौ तदानीं कायं जीवो विछीनो छवणिमव जलेऽखण्ड आत्मैव पश्चात् ॥

पिण्डीभूतं यदन्तर्जलनिधिसिललं याति तत्सैन्धवाख्यं भूयः प्रक्षिप्तमस्मिन्विलयमुपगतं नामरूपे जहाति । प्राज्ञस्तद्वत्परात्मन्यथ भजित लयं तस्य चेतो हिमांशौ वागमौ चक्षुरकें पयसि पुनरस्मेतसी दिश्च कर्णौ ॥४७॥ श्लीरान्तर्यद्वदाज्यं मधुरिमविदितं तत्पृथरभूतमस्मा-द्भृतेषु ब्रह्म तद्वद्यवहृतिविदितं श्रान्तविश्रान्तिबीजम् । यं छटध्या छाभमन्यं तृणमिव मनुते यत्र नोदेति भीतिः सान्द्रानन्दं यदन्तः स्फुरित तद्मृतं विद्धवतो ह्यन्यदार्तम् ॥

ओतः प्रोतश्च तन्तुष्विह विततपटश्चित्रवर्णेषु चित्र-स्तस्मिञ्जिज्ञास्यमाने ननु भवति पटः सूत्रमात्रावशेषः। तद्वद्विश्वं विचित्रं नगनगरनरप्रामपश्चादिरूपं प्रोतं वैराजरूपे स वियति तदिप ब्रह्मणि प्रोतमोतम्॥

रूपं रूपं प्रतीदं प्रतिफल्लनवशात्प्रातिरूप्यं प्रपेदे होको द्रष्टा द्वितीयो भवति च सलिले सर्वतोऽनन्तरूपः। इन्द्रो मायाभिरास्ते श्रुतिरिति वदित न्यापकं ब्रह्म तस्मा-ज्जीवत्वं यात्यकस्मादितिविमल्लतरे विम्वितं बुद्धयुपाधौ।।

तज्ज्ञाः पश्यन्ति बुद्धया परमबलवतो माययाक्तं पतङ्गं बुद्धावन्तःसमुद्रे प्रतिफलितमरीच्यास्पदं वेधसस्तम् । याद्यग्यावानुपाधिः प्रतिफलित तथा ब्रह्म तिस्मन्यथास्यं प्राप्तादर्शानुरूपं प्रतिफलित यथावस्थितं सत्सदैव ॥ ५१ ॥ इ. १. ॥ 6 एको भानुस्तदस्थः प्रतिफल्लनवशाद्यस्त्वनेकोदकान्त-र्नानात्वं यात्युपाधिस्थितिगतिसमतां चापि तद्वत्परात्मा । भूतेषूचावचेषु प्रतिफल्लित इवाभाति तावत्स्वभावा-विच्छन्नो यः परं तु स्फुटमनुपहतो भाति नावत्स्वभावैः ॥

यद्धत्पीयूषरदमौ दिनकरिकरणैविम्बितरेति सान्द्रं नाशं नैशं तिमस्रं गृहगतमथवा मूर्छितेः कांस्यपात्रे। तद्धदुद्धौ परात्मस्युतिभिरनुपदं विम्बिताभिः समन्ता-द्धासन्ते हीन्द्रियास्यप्रसृतिभिरनिशं कपमुख्याः पदार्थाः॥

पूर्णात्मानात्मभेदात्त्रिविधिमह परं बुद्धयविन्छन्नमन्य-त्तत्रैवाभासमात्रं गगनिमव जले त्रिप्रकारं विभाति । अम्भोविन्छन्नमस्मिन्प्रतिफल्लितमतः पाथसोऽन्तर्बिहश्च पूर्णाविन्छन्नयोगे व्रजति लयमविद्या स्वकार्यैः सहैव ॥

दृश्यन्ते दारुनार्यो युगपदगणिताः स्तम्भसूत्रप्रयुक्ताः संगीतं दर्शयन्यो व्यवहृतिमपरां छोकसिद्धां च सर्वाम् । सर्वत्रानुप्रविष्टाद्भिनवविभवाद्यावदर्थानुबन्धा-त्तद्वत्सूत्रात्मसंज्ञाद्यवहरति जगद्भुभुवःस्वर्महान्तम् ॥५५॥ तत्सत्यं यित्रकालेष्वनुपहतमदः प्राणदिग्व्योममुख्यं यस्मिन्विश्रान्तमास्ते तिदह निगदितं ब्रह्म सत्यस्य सत्यम् । नास्त्यन्यितंच यद्वत्परमधिकमतो नाम सत्यस्य सत्यं सच त्यचेति मूर्तोग्रुपहितमवरं सत्यमस्यापि सत्यम् ॥

यितंकिचिद्वात्यसत्यं व्यवहृतिविषये रौप्यसर्पाम्बुमुख्यं तद्वे सत्याश्रयेणेत्ययमिह नियमः साविधर्लोकसिद्धः । तद्वे सत्यस्य सत्ये जगदिखलिमदं ब्रह्मणि प्राविरासी-निमध्याभूतं प्रतीतं भवति खलु यतस्तच सत्यं वदन्ति ॥

यत्राकाशावकाशः कलयति च कलामात्रतां यत्र कालो यत्रैवाशावसानं बृहदिह हि विराट्पूर्वमर्वागिवास्ते । सूत्रं यत्राविरासीन्महदिष महतस्तद्धि पूर्णाच पूर्ण संपूर्णादर्णवादेरिष भवति यथा पूर्णमेकार्णवाम्भः॥ ५८॥

अन्तः सर्वेषिधीनां पृथगिमतरसैर्गन्धवीर्थैर्विपाकै-रेकं पाथोदपाथः परिणमित यथा तद्वदेवान्तरात्मा। नानाभूतस्वभावैर्वहति वसुमती येन विश्वं पयोदो वर्षत्युचैर्द्वताशः पचित दहति वा येन सर्वान्तरोऽसौ॥ भूतेष्वात्मानमात्मन्यनुगतमिष्वलं भूतजातं प्रपश्ये-त्प्रायः पाथस्तरङ्गान्वयवदथ चिरं सर्वमात्मैव पश्येत्। एकं ब्रह्माद्वितीयं श्रुतिशिरिस मतं नेह नानास्ति किंचि-न्मृत्योराप्रोति मृत्युं स इह जगदिदं यस्तु नानेव पश्येत्॥

प्राक्पश्चाद्स्ति कुम्भाद्गगनिमद्मिति प्रत्यये सत्यपीदं कुम्भोत्पत्तावुदेति प्रलयमुपगते नद्यतीत्यन्यदेशम्। नीते कुम्भेन साकं व्रजति भजति वा तत्प्रमाणानुकारा-वित्थं मिथ्याप्रतीतिः स्फुरति तनुभृतां विश्वतस्तद्वदात्मा।।

यावान्पिण्डो गुडस्य स्फुरित मधुरिमैवास्ति सर्वोऽपि तावा-न्यावान्कपूरिपिण्डः परिणमित सदामोद एवात्र तावान । विश्वं यावद्विभाति द्रुमनगनगरारामचेत्याभिरामं तावचैतन्यमेकं प्रविकसित यतोऽन्ते तदात्मावशेषम् ॥

वाद्यात्रादानुभूतिर्यदिप तदिप सा नूनमाघातगम्या वाद्याघातध्वनीनां न पृथगनुभवः किं तु तत्साहचर्यात्। मायोपादानमेतत्सहचरितिमव ब्रह्मणाभाति तद्द-त्तिसन्प्रसक्प्रतीते न किमिप विषयीभावमाप्नोति सस्मात्॥ दृष्टः साक्षादिदानीमिह खलु जगतामीश्वरः संविदात्मा विज्ञातः स्थाणुरेको गगनवदिभतः सर्वभूतान्तरात्मा । दृष्टं ब्रह्मातिरिक्तं सकलमिदमसदूपमाभासमात्रं शुद्धं ब्रह्माहमस्मीत्यविरतमधुनात्रेव तिष्ठेदनीहः ॥ ६४ ॥

इन्द्रेन्द्राण्योः प्रकामं सुरतसुखजुषोः स्याद्रतान्तः सुषुप्ति-स्तस्यामानन्दसान्द्रं पदमतिगहनं यत्स आनन्दकोशः। तस्मिन्नो वेद किंचिन्निरतिशयसुखाभ्यन्तरे लीयमानो दुःखी स्याद्वोधितः सन्निति कुशलमतिबोधयेन्नैव सुप्तम्॥

सर्वे नन्दन्ति जीवा अधिगतयशसा गृह्कता चक्षुरादी-नन्तः सर्वोपकत्रो बहिरिप च सुषुप्तौ यथा तुल्यसंस्थाः । एतेषां किल्बिषस्पृग्जठरभृतिकृते यो बहिर्वृत्तिरास्ते त्वक्चक्षुःश्रोत्रनासारसनवशमितो याति शोकं च मोहम्॥

जाग्रत्यामन्तरात्मा विषयसुखकृतेऽनेकयत्नान्विधास्य-ज्श्राम्यत्सर्वेन्द्रियौघोऽधिगतमिष सुखं विस्मरन्याति निद्राम् । विश्रामाय स्वरूपे त्वतितरसुलभं तेन चातीन्द्रियं हि सुखं सर्वोत्तमं स्यात् परिणतिविरसादिन्द्रियोत्थात्सुखाच ॥ पक्षावभ्यस्य पक्षी जनयति मरुतं तेन यात्युचदेशं
लब्ध्वा वायुं महान्तं श्रममपनयति स्वीयपक्षौ प्रसार्य ।
दुःसंकल्पैर्विकल्पैर्विषयमनु कदर्थीकृतं चित्तमेतत्खिन्नं विश्रामहेतोः स्विपिति चिरमहो हस्तपादान्प्रसार्य ॥

आफ्रिज्यात्मानमात्मा न किमिप सहसैवान्तरं वेद बाह्यं यद्वत्कामी विदेशात्सद्नमुपगतो गाढमाि ऋज्य कान्ताम्। यात्यस्तं तत्न छोकव्यवहृतिरिखछा पुण्यपापानुबन्धः शोको मोहो भयं वा समविषमिमदं न स्मरस्रेव किंचित्॥

अल्पानल्पप्रपश्चप्रलय उपरितश्चेन्द्रियाणां सुखाप्ति-जीवन्मुक्तौ सुषुप्तौ त्रितयमिप समं किं तु तत्रास्ति भेदः। प्राक्संस्कारात्प्रसुप्तः पुनरिप च परावृत्तिमेति प्रबुद्धो नद्यत्संस्कारजातो न स किल पुनरावर्तते यश्च मुक्तः॥

आनन्दान्यश्च सर्वाननुभवति नृपः सर्वसंपत्समृद्ध-स्तस्यानन्दः स एकः स खळु शतगुणः सन्प्रदिष्टः पितृणाम् । आदेवब्रह्मलोकं शतशतगुणितास्ते यदन्तर्गताः स्यु-र्षह्मानन्दः स एकोऽस्यथ विषयसुखान्यस्य मात्रा भवन्ति ॥ यत्रानन्दाश्च मोदाः प्रमुद् इति मुद्ध्यासते सर्व एते
यत्राप्ताः सर्वकामाः स्युरिखलविरमात्केवलीभाव आस्ते ।
मां तत्रानन्दसान्द्रे कृषि चिरममृतं सोम पीयूषपूर्णो
धारामिन्द्राय देहीत्यिप निगमिगरो भ्रूयुगान्तर्गताय ॥

आत्माकम्पः सुखात्मा स्फुरित तद्परा त्वन्यथेव स्फुरन्ती स्थैर्य वा चश्चलत्वं मनिस परिणितं याति तत्रत्यमस्मिन । चाश्चल्यं दुःखहेतुर्मनस इदमहो याविदृष्टार्थलिब्ध-स्तस्यां यावित्थयत्वं मनिस विषयजं स्यात्सुखं तावदेव ॥

यद्वत्सौख्यं रतान्ते निमिषिमह मनस्येकताने रसे स्यात्स्थैर्ये यावत्सुषुप्तौ सुखमनतिशयं तावदेवाथ मुक्तौ ।
नित्यानन्दः प्रशान्ते हृदि तदिह सुखस्थैर्ययोः साहचर्ये
नित्यानन्दस्य मात्रा विषयसुखिमदं युज्यते तेन वक्तुम् ॥

श्रान्तं स्वान्तं स बाह्यव्यवहृतिभिरिदं ताः समाकृष्य सर्वा-स्तत्तत्संस्कारयुक्तं ह्युपरमित परावृत्तमिच्छन्निदानम् । स्वाप्तान्संस्कारजातप्रजनितिवषयान्स्वाप्तदेहेऽनुभूता-न्त्रोज्झ्यान्तः प्रत्यगात्मप्रवणिमदमगाङ्क्र्रि विश्राममस्मिन् ॥ स्वप्ने भोगः सुखादेभेवति ननु कुतः साधने मूर्छमाने स्वाप्ने देहान्तरं तद्यवहतिकुशलं नव्यमुत्पद्यते चेत्। तत्सामध्या अभावात्कुत इदमुदितं तद्धि सांकल्पिकं चे- त्तिक स्वाप्ने रतान्ते वपुषि निपतिते हृद्यते शुक्रमोक्षः॥

भीत्या रोदित्यनेन प्रवदित हसित श्राघते नूनमस्मात्स्वप्रेऽप्यङ्गेऽनुबन्धं त्यजित न सहसा मूर्छितेऽप्यन्तरात्मा ।
पूर्वे ये येऽनुभूतास्तनुयुवितहयव्याव्यदेशादयोऽर्थास्तत्संस्कारस्वरूपानसृजिति पुनरमूिकश्रत्य संस्कारदेहम ॥

संधौ जाग्रत्सुषुप्योरनुभवविदिता स्वाप्न्यवस्था द्वितीया तत्रात्मज्योतिरास्ते पुरुष इह समाकृष्य सर्वेन्द्रियाणि । संवेद्रय स्थूळदेहं समुचितशयने स्वीयभासान्तरात्मा पद्यन्संस्काररूपानभिमतविषयान्याति कुत्रापि तद्वत् ॥

रक्षन्त्राणैः कुलायं निजञ्जयनगतं श्वासमात्रावशेषै-मी भूत्तत्त्रेतकल्पाकृतिकमिति पुनः सारमेयादिभक्ष्यम्। स्वप्ने स्वीयप्रभावात्सृजति हयरथात्रिम्नगाः पल्वलानि क्रीडास्थानान्यनेकान्यपि सुहृद्वलापुत्रामित्रानुकारान ।। मातङ्गव्याघ्रदस्युद्विषदुरगकपीन्कुत्रचित्प्रेयसीभिः कीडन्नास्ते हसन्वा विहरति कुह्चिन्मृष्टमभाति चान्नम् । म्लेच्छत्वं प्राप्तवानस्म्यहमिति कुह्चिच्छङ्कितः स्वीयलोका-दास्ते व्याघादिभीत्या प्रचलति कुह्चिद्रोदिति प्रस्यमानः ।।

यो यो हग्गोचरोऽथों भवति स स तदा तद्गतात्मस्वरूपा-विज्ञानोत्पद्यमानः स्फुरित ननु यथा शुक्तिकाज्ञानहेतुः । रौप्याभासो मृषेव स्फुरित च किरणाज्ञानतोऽम्भो मुजङ्गा रज्ज्वज्ञानान्त्रिमेषं सुखभयकृदतो दृष्टिसृष्टं किलेदम् ॥

मायाध्यासाश्रयेण प्रविततमिखलं यन्मया तेन मत्स्था-न्येतान्येतेषु नाहं यदिष हि रजतं भाति शुक्तौ न रौप्ये । शुक्त्यंशस्तेन भूतान्यिष मिय न वसन्तीति विष्वग्विनेता प्राहास्माहृत्रयजातं सकलमिष मृषैवेन्द्रजालोपमेयम् ॥

हेतुः कर्मैव लोके सुखतिदत्तरयोरेवमज्ञोऽविदित्वा

मित्रं वा शत्रुरित्थं व्यवहरित मृषा याज्ञवल्क्यार्तभागौ ।

बत्कर्मैवोचतुः प्राग्जनकनृपगृहे चक्रतुस्तत्प्रशंसां

वंशोत्तंसो यद्नामिति वदति न कोऽप्यत्र तिष्ठस्यकर्मा ।।

वृक्षच्छेदे कुठारः प्रभवति यद्पि प्राणिनोद्यस्तथापि प्रायोऽत्रं तृप्तिहेतुस्तद्पि निगदितं कारणं भोक्तयतः। प्राचीनं कर्म तद्वद्विषमसमफलप्राप्तिहेतुस्तथापि स्वातन्त्र्यं नश्वरेऽस्मिन्न हि खलु घटते प्रेरकोऽस्यान्तरात्मा॥

स्मृत्या लोकेषु वर्णाश्रमविहितमदो नित्यकाम्यादि कर्म सर्वे ब्रह्मापेणं स्यादिति निगमिगरः संगिरन्तेऽतिरम्यम् । यत्रासानेत्रजिह्वाकरचरणाशरःश्रोत्रसंतर्पणेन वुष्येदङ्गीव साक्षात्तरुरिव सकलो मूलसंतर्पणेन ॥ ८५ ॥

यः प्रैत्यात्मानभिज्ञः श्रुतिविद्पि तथाकर्मकृत्कर्मणोऽस्य नाज्ञः स्याद्रूपभोगात्पुनरवतरणे दुःखभोगो महीयान । आत्माभिज्ञस्य लिप्सोरपि भवति महाञ्ज्ञाश्वतः सिद्धिभोगो ह्यात्मा तस्मादुपास्यः खलु तद्धिगमे सर्वसौख्यान्यलिप्सोः ॥

सूर्याद्यैरर्थभानं न हि भवति पुनः केवलैनीत्र चित्रं
सूर्यात्सूर्यप्रतीतिने भवति सहसा नापि चन्द्रस्य चन्द्रात्।
अमेरमेश्च किं तु स्फुरति रिवमुखं चक्षुषश्चित्प्रयुक्तादात्मज्योतिस्ततोऽयं पुरुष इह महो देवतानां च चित्रम्॥

प्राणेनाम्भांसि भूयः पिबति पुनरसावन्नमश्राति तत्र तत्पाकं जाठरोऽग्निस्तदुपहितबलो द्राक्छनैर्वा करोति । व्यानः सर्वाङ्गनाडीष्वथ नयति रसं प्राणसंतर्पणार्थे निःसारं पृतिगन्धं त्यजति बहिर्यं देहतोऽपानसंज्ञः॥८८॥

व्यापारं देहसंम्थः प्रतिवपुरिकलं पञ्चवृत्त्यात्मकोऽसाँ प्राणः सर्वेन्द्रियाणामधिपतिरिनशं सत्तया निर्विवादम् । यस्येत्थं चिद्धनस्य स्फुटिमहं कुरुते सोऽस्मि सर्वस्य साक्षी प्राणख प्राण एषोऽप्यिकलतनुभृतां चक्षुषश्चक्षुरेषः ॥८९॥

यं भान्तं चिद्धनैकं क्षितिजलपवनादित्यचन्द्राद्यो ये भासा तस्यैव चानु प्रविरलगतयो भान्ति तस्मिन्वसन्ति । विद्युत्पुञ्जोऽग्निसंघोऽप्युडुगणविततिर्भासयेत्कं परेशं ज्योति: शान्तं ह्यनन्तं कविमजममरं शाश्वतं जन्मशून्यम्॥

तद्भक्षेवाहमस्मीत्यनुभव उदितो यस्य कस्यापि चेद्वै
पुंसः श्रीसद्भुरूणामतुलितकरूणापूर्णपीयूषदृष्टचा ।
जीवन्मुक्तः स एव भ्रमविधुरमना निर्गतेऽनाद्युपाधौ
नित्यानन्दैकधाम प्रविश्वति परमं नष्टसंदेहवृत्तिः ॥ ९१ ॥

नो देहो नेन्द्रियाणि क्षरमितचपछं नो मनो नैव बुद्धिः प्राणो नैवाहमस्मीत्यिखिलजडिमदं वस्तुजातं कथं स्याम् । नाहंकारो न दारा गृहसुतसुजनक्षेत्रवित्तादि दूरं साक्षी चित्प्रत्यगात्मा निखिलजगदिधष्ठानभूतः शिवोऽहम् ॥

हत्र्यं यदूपमेतद्भवति च विशदं नील्रपीताद्यनेकं सर्वस्यैतस्य हग्वै स्फुरदनुभवतो लोचनं चैकरूपम् । तहृत्र्यं मानसं हक्परिणतविषयाकारधीवृत्त्योऽपि हत्र्या हमूप एव प्रभुरिह स तथा हत्र्यते नैव साक्षी ॥

रञ्ज्वज्ञानाद्भुजङ्गस्तदुपिर सहसा भाति मन्दान्धकारे स्वात्माज्ञानात्त्रथासौ भृशमसुखमभूदात्मनो जीवभावः । आप्नोक्साहिभ्रमान्ते स च खछ विदिता रञ्जुरेका तथाहं कृटस्थो नैव जीवो निजगुरुवचसा साक्षिभूतः शिवोऽहम् ॥

किं ज्योतिस्ते वदस्वाहिन रिविरिह में चन्द्रदीपादि रात्रौ स्यादेवं भानुदीपादिकपरिकलने किं तव ज्योतिरस्ति । चक्कुस्तन्मीलने किं भवति च सुतरां धीर्धियः किं प्रकाशे तत्रैवाहं ततस्त्वं तदिस परमकं ज्योतिरस्मि प्रभोऽहम् ॥ कंचित्कालं स्थितः कौ पुनिरह भजते नैव देहादिसंघं यावत्प्रारच्धभोगं कथमि स सुखं चेष्ट्रतेऽसङ्गबुद्धवा । निर्द्धन्द्वो नित्यशुद्धो विगलितममताहंकृतिर्नित्यतृप्तो ब्रह्मानन्दस्वरूपः स्थिरमितरचलो निर्गताशेषमोहः ॥

जीवात्मब्रह्मभेदं दलयित सहसा यत्प्रकारैकरूपं विज्ञानं तच बुद्धौ समुदितमतुलं यख पुंसः पवित्रम्। माया तेनैव तख क्ष्यमुपगिमता संस्रतेः कारणं या नष्टा सा कायकर्वी पुनरिप भविता नैव विज्ञानमालात्॥

विश्वं नेति प्रमाणाद्विगिलतजगदाकारभानस्यजेद्वे
पीत्वा यद्वत्फलाम्भस्यजित च सुतरां तत्फलं सौरभाढ्यम्।
सम्यक्सिचद्वनैकामृतसुखकबलास्वादपूर्णो हृदासौ
ज्ञात्वा निःसारमेवं जगदिखलिमदं स्वप्रभः शान्तिचित्तः॥

क्षीयन्ते चास्य कर्माण्यपि खलु हृद्ययन्थिरुद्भिद्यते वै चिल्लद्यन्ते संशया ये जिनमृतिफलदा दृष्टमात्रे परेशे। तस्मिश्चिन्मालरूपे गुणमलरिहते तत्त्वमस्यादिलक्ष्ये कृटस्थे प्रत्यगात्मन्यखिलविधिमनोगोचरे ब्रह्मणीशे॥ आदौ मध्ये तथान्ते जिनमृतिफल्टदं कर्ममूलं विशालं ज्ञात्वा संसारवृक्षं भ्रममद्मुदिताशोकतानेकपत्रम् । कामकोधादिशाखं सुतपशुवनिताकन्यकापिक्षसंघं छित्वासङ्गासिनैनं पदुमितरिभतिश्चिन्तयेद्वासुदेवम् ॥१००॥

जातं मच्येव सर्व पुनरिप मिय तत्संस्थितं चैव विश्वं सर्व मच्येव याति प्रविलयमिति तद्भक्ष चैवाहमिस्म । यस्य स्मृत्या च यज्ञाचित्वलशुभविधौ सुप्रयातीह कार्ये न्यूनं संपूर्णतां वै तमहमित सुदैवाच्युतं संनतोऽस्मि ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगव-त्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ शतक्षोकी समाना ॥





॥ श्रीः ॥

॥ दशकोकी ॥

न भूमिर्न तोयं न तेजो न वायु-र्न खं नेन्द्रियं वा न तेषां समूहः । अनेकान्तिकत्वात्सुषुप्त्येकसिद्ध-स्तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ १॥

न वर्णा न वर्णाश्रमाचारधर्मा न मे धारणाध्यानयोगादयोऽपि । अनात्माश्रयाहं ममाध्यासहाना-त्तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ २ ॥

न माता पिता वा न देवा न छोका न वेदा न यज्ञा न तीर्थे ब्रुवन्ति । सुषुप्तौ निरस्तातिशून्यात्मकत्वा-त्तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवछोऽहम् ॥ ३ ॥

s. P. II. 7

न सांख्यं न शैवं न तत्पाञ्चरात्रं न जैनं न मीमांसकादेर्मतं वा । विशिष्टानुभूत्या विशुद्धात्मकत्वा-त्तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ ४ ॥

न चोर्ध्व न चाधो न चान्तर्न बाह्यं न मध्यं न तिर्यङ् न पूर्वापरा दिक् । वियद्वयापकत्वादखण्डैकरूप-स्तदेकोऽविशृष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ ५ ॥

न शुक्तं न कुष्णं न रक्तं न पीतं न कुष्जं न पीनं न हस्वं न दीर्घम् । अरूपं तथा ज्योतिराकारकत्वा-त्तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ ६ ॥

न शास्ता न शास्त्रं न शिष्यो न शिक्षा न च त्वं न चाहं न चायं प्रपञ्चः । स्वरूपावबोधो विकल्पासहिष्णु-स्तदेकोऽविशष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ ७ ॥ न जायन्न मे स्वप्नको वा सुषुप्ति-

र्न विश्वो न वा तैजसः प्राज्ञको वा ।

अविद्यात्मकत्वात्रयाणां तुरीय-

स्तदेकोऽवारीष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ ८ ॥

अपि व्यापकत्वाद्धि तत्त्वप्रयोगा-

त्स्वतः सिद्धभावादनन्याश्रयत्वात् ।

जगत्तुच्छमेतत्समस्तं तदन्य-

त्तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ ९ ॥

न चैकं तदन्यिहतीयं कुतः स्था-न्न वा केवलत्वं न चाकेवलत्वम् । न शून्यं न चाशून्यमद्वैतकत्वा-

त्कथं सर्ववेदान्तसिद्धं न्रवीमि ॥ १० ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्द-भगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ दशस्रोकी समाप्ता ॥





परिप्रहण सं १ \ 03.7.7.... प्रम्थालय, के. च. ति. शि. संस्थान सारनाथ, वाराणसी

॥ श्रीः ॥

सर्ववेदान्तसिद्धान्त-सारसंग्रहः ॥



अखण्डानन्दसंबोधो वन्दनाद्यस्य जायते । गोविन्दं तमहं वन्दे चिदानन्दतनुं गुरुम् ॥ १॥

अखण्डं सिच्चदानन्दमवाङ्मनसगोचरम् । आत्मानमविळाधारमाश्रयेऽभीष्टसिद्धये ॥ २ ॥

यदालम्बो द्रं हिन्त सतां प्रत्यूहसंभवम् । तदालम्बे द्यालम्बं लम्बोद्रपदाम्बुजम् ॥ ३॥

वेदान्तशास्त्रसिद्धान्तसारसंग्रह उच्यते । प्रेक्षावतां मुमुञ्जूणां सुखबोधोपपत्तये ॥ ४ ॥

अस्य शास्त्रानुसारित्वादनुबन्धचतुष्टयम् । यदेव मूळं शास्त्रस्य निर्दिष्टं तदिहोच्यते ॥ ५ ॥ अधिकारी च विषयः संबन्धश्च प्रयोजनम् । शास्त्रारम्भफलं प्राहरनुबन्धचतुष्टयम् ॥ ६ ॥

चतुर्भिः साधनैः सम्यक्संपन्नो युक्तिदक्षिणः । मेधावी पुरुषो विद्वानधिकार्यत्र संमतः ॥ ७ ॥

विषयः शुद्धचैतन्यं जीवब्रह्मेक्यलक्षणम् । यत्रैव दृश्यते सर्ववेदान्तानां समन्वयः ॥ ८ ॥

एतदैक्यप्रमेयस्य प्रमाणस्यापि च श्रुतेः । संबन्धः कथ्यते सद्भिवीध्यबोधकलक्षणः ॥ ९ ॥

ब्रह्मात्मैकत्वविज्ञानं सन्तः प्राहुः प्रयोजनम् । येन निःशेषसंसारबन्धात्सद्यः प्रमुच्यते ॥ १० ॥

प्रयोजनं संप्रवृत्तेः कारणं फललक्षणम् । प्रयोजनमनुहिद्दयं न मन्दोऽपि प्रवर्तते ॥ ११ ॥

साधनचतुष्टयसंपत्तिर्यस्यास्ति धीमतः पुंसः । तस्यैवैतत्फलसिद्धिर्नान्यस्य किंचिदूनस्य ॥ १२ ॥

चत्वारि साधनान्यत्र वदन्ति परमर्षयः। मुक्तिर्येषां तु सद्भावे नाभावे सिध्यति ध्रुवम्॥ १३॥ आद्यं नित्यानित्यवस्तुविवेकः साधनं मतम् । इहामुत्रार्थफलभोगविरागो द्वितीयकम् ॥ १४ ॥

शमादिषद्कसंपत्तिस्तृतीयं साधनम् मतम् । तुरीयं तु मुमुक्षुत्वं साधनं शास्त्रसंमतम् ॥ १५ ॥

त्रह्मैव नित्यमन्यत्तु ह्यनित्यमिति वेदनम् । सोऽयं नित्यानित्यवस्तुविवेक इति कथ्यते ॥ १६ ॥

मृदादिकारणं नित्यं त्रिषु कालेषु दर्शनात् । घटाद्यनित्यं तत्कार्यं यतस्तन्नाश ईक्ष्यते ॥ १७ ॥

तथैवैतज्जगत्सर्वमिनिसं ब्रह्मकार्यतः । तत्कारणं परं ब्रह्म भवेन्निसं मृदादिवत् ॥ १८॥

सर्गे वक्त्यस्य तस्माद्वा एतस्मादित्यपि श्रुतिः । सकाशाद्वद्वणस्तस्मादिनत्यत्वे न संशयः ॥ १९॥

सर्वस्यानिस्यत्वे सावयवत्वेन सर्वतःसिद्धे । वैकुण्ठादिषु निस्यत्वमतिर्श्वम एव मूढबुद्धीनाम् ॥ २० ॥

अनिस्रत्वं च निस्रत्वमेवं यच्छूतियुक्तिभः। विवेचनं निस्रानिस्यविवेक इति कथ्यते॥ २१॥ ऐहिकामुध्मिकार्थेषु ह्यानिस्रत्वेन निश्चयात् । नैःस्पृद्धं तुच्छबुध्या यत्तद्वैराग्यमितीर्यते ॥ २२ ॥

नित्यानित्यपदार्थविवेकात्पुरुषस्य जायते सद्यः । स्रक्चन्दनवनितादौ सर्वत्रानित्यवस्तुनि विरक्तिः ॥ २३॥

काकस्य विष्ठावद्सह्यबुद्धि
भोंग्येषु सा तीत्रविरक्तिरिष्यते ।
विरक्तितीत्रत्विनदानमाहु
भोंग्येषु दोषेक्षणमेव सन्तः ॥ २४ ॥

प्रदृश्यते वस्तुनि यत्र दोषो न तत्र पुंसोऽस्ति पुनः प्रवृत्तिः । अन्तर्महारोगवर्ती विजान-न्को नाम वेश्यामपि रूपिणीं व्रजेत् ॥ २५ ॥

अत्नापि चान्यत्र च विद्यमान-पदार्थसंमर्शनमेव कार्यम् । यथात्रकारार्थगुणाभिमर्शनं संदर्शयत्येव तदीयदोषम् ॥ २६ ॥ कुक्षों स्वमातुर्मलम्त्रमध्ये
स्थितिं तदा विट्किमिदंशनं च।
तदीयकौक्षेयकविह्नदाहं
विचार्य को वा विरतिं न याति ॥ २७॥

स्वकीयविण्मूत्रविसर्जनं त-चोत्तानगत्या शयनं तदा यत् । बालप्रहाद्याहितभाक्च शेशवं विचार्य को वा विरतिं न याति ॥ २८ ॥

स्वीयैः परैस्ताडनमज्ञभावमत्यन्तचापल्यमसिक्कयां च ।
कुमारभावे प्रतिषिद्धवृत्तिं
विचार्य को वा विरति न याति ॥ २९ ॥

मदोद्धति मान्यतिरस्कृति च कामातुरत्वं समयातिलङ्गनम् । तां तां युवत्योदितदुष्टचेष्टां विचार्य को वा विरति न याति ॥ ३० ॥ विरूपतां सर्वजनादवज्ञां सर्वत्र दैन्यं निजबुद्धिहैन्यम् । वृद्धत्वसंभावितदुर्दशां तां विचार्य को वा विरतिं न याति ॥ ३१ ॥

पित्तज्वरार्शः क्षयगुल्मशूल-श्लेष्मादिरोगोदिततीबदुःखम् । दुर्गन्धमस्वास्थ्यमन्नचिन्तां विचार्य को वा विरतिं न याति ॥ ३२ ॥

यमावलोकोदितभीतिकम्प-मर्मव्यथोच्छ्वासगतीश्च वेदनाम् । प्राणप्रयाणे परिहरूयमानां विचार्य को वा विरतिं न याति ॥ ३३ ॥

अङ्गारनद्यां तपने च क्रम्भी-पाकेऽपि वीच्यामसिपत्रकानने । द्तैर्यमस्य कियमाणबाधां विचार्य को वा विरतिं न याति ॥ ३४ ॥

पुण्यक्षये पुण्यकृतो नभःस्थै-र्निपात्यमानान्शिथिलीकृताङ्गान् । नक्षत्ररूपेण दिवरच्युतांस्ता-न्विचार्य को वा विरातिं न याति ॥ ३५ ॥

वाय्वर्कवह्नीन्द्रमुखान्सुरेन्द्रा-नीशोग्रभीत्या प्रथितान्तरङ्गान् । विपक्षलोकैः परिद्यमाना-न्विचार्य को वा विरतिं न याति ॥ ३६ ॥

श्रुत्या निरुक्तं सुखतारतम्यं ब्रह्मान्तमारभ्य महीमहेशम् । औपाधिकं तत्तु न वास्तवं चे-दालोच्य को वा विरतिं न याति ॥ ३७ ॥

सालोक्यसामीप्यसरूपतादि-भेद्स्तु सत्कर्मविशेषसिद्धः। न कर्मसिद्धस्य तु नित्यतेति विचार्य को वा विरतिं न याति ॥ ३८ ॥ यत्रास्ति लोके गतितारतम्यं उचावचत्वान्वितमस तत्कृतम । यथेह तद्वत्वलु दु:खमस्ती-त्यालोच्य को वा विरतिं न याति ॥ ३९॥

को नाम छोके पुरुषो विवेकी विनश्वरे तुच्छसुखे गृहादौ । क्रयादृतिं नित्यमवेक्षमाणा वृथैव मोहान्म्रियमाणजन्तून् ॥ ४० ॥

सुखं किमस्यत्र विचार्यमाणे गृहेऽपि वा योषिति वा पदार्थे। मायातमोऽन्धीकृतचक्षुषो ये त एव मुह्यन्ति विवेकशून्याः ॥ ४१ ॥

अविचारितरमणीयं सर्वमुदुम्बरफलोपमं भोग्यम् । अज्ञानामुपभोग्यं न तु तज्ज्ञानां योषिति वा पदार्थे ॥ ४२ ॥ गतेऽपि तोये सुषिरं कुलीरो हातुं ह्यशक्तो भ्रियते विमोहातु । यथा तथा गेहसखानुषक्तो विनाशमायाति नरो भ्रमेण ॥ ४३ ॥

कोशिकिमिस्तन्त्रिभरात्मदेह-मावेष्ट्य चावेष्ट्य च ग्राप्तिमिच्छन् । स्वयं विनिर्गन्तुमशक्त एव संस्ततस्तदन्ते भ्रियते च लगः ॥ ४४ ॥

यथा तथा पुत्रकलत्रीमत्र-स्रोहानुबन्धेर्प्रथितो गृहस्थः । कदापि वा तान्परिमुच्य गेहा-द्रन्तं न शक्तो म्रियते सुधैव ॥ ४५ ॥

कारागृहस्याख च को विशेषः प्रदृश्यते साधु विचार्यमाणे । मुक्तेः प्रतीपत्वमिहापि पुंसः कान्तासुखाभ्युत्थितमोहपाशैः ॥ ४६ ॥ गृहस्पृहा पादनिबद्धशृङ्खला कान्तासुताशा पटुकण्ठपाशः । शीर्षे पतद्भूयेशनिर्हि साक्षा-त्प्राणान्तहेतुः प्रबला धनाशा ॥ ४७ ॥

आशापाशशतेन पाशितपदो नोत्थातुमेव क्षमः कामक्रोधमदादिभिः प्रतिभटैः संरक्ष्यमाणोऽनिशम् । संमोहावरणेन गोपनवतः संसारकारागृहा-त्रिर्गन्तुं त्रिविधेषणापरवशः कः शक्नुयाद्रागिषु ॥

कामान्धकारेण निरुद्धदृष्टि-र्मुद्धत्यसत्यप्यवलास्वरूपे । न ह्यन्धदृष्टेरसतः सतो वा सुखत्वदुःखत्वविचारणास्ति ॥ ४९॥

श्लेष्मोद्गारि मुखं स्नवन्मलवती नासाश्रुमङ्गोचनं स्वेदसावि मलाभिपूर्णमभितो दुर्गन्धदुष्टं वपुः। अन्यद्वक्तुमशक्यमेव मनसा मन्तुं कचित्राईति स्नोरूपं कथमीदृशं सुमनसां पात्रीभवेन्नेत्रयोः॥ ५०॥ दूराद्वेक्ष्याग्निशिखां पतङ्गो

रम्यत्वबुद्धया विनिपत्य नद्रयति ।

यथा तथा नष्टहगेष सूक्ष्मं

कथं निरीक्षेत विमुक्तिमार्गम् ॥ ५१ ॥

कामेन कान्तां परिगृह्य तद्व-ज्जनोऽप्ययं नश्यति नष्टदृष्टिः । मांसास्थिमज्जामलमूत्रपात्रं स्त्रियं स्वयं रम्यतयैव पश्यति ॥ ५२ ॥

काम एव यमः साक्षात्कान्ता वैतरणी नदी । विवेकिनां मुमुक्षूणां निल्यस्तु यमालयः ॥ ५३ ॥

यमालयं वापि गृहेऽपि नो नृणां तापत्रयक्केशनिवृत्तिरस्ति । किंचित्समालोक्य तु तद्विरामं सुखात्मना पश्यति मृढलोकः ॥ ५४ ॥

यमस्य कामस्य च तारतम्यं विचार्यमाणे महदस्ति लोके । हितं करोत्यस्य यमोऽप्रियः स-कामस्त्वनर्थे कुरुते प्रियः सन् ॥ ५५ ॥

यमोऽसतामेव करोत्यनर्थ सतां तु सौख्यं कुरुते हितः सन्। कामः सतामेव गतिं निरुन्ध-न्करोत्यनर्थे ह्यसतां नु का कथा॥ ५६॥

विश्वस्य वृद्धिं स्वयमेव कांक्षन्प्रवर्तकं कामिजनं ससर्ज ।
तेनैव लोकः परिमुद्यमानः
प्रवर्धते चन्द्रमसेव चाव्धिः ॥ ५७ ॥

कामो नाम महाज्जगद्भमियता स्थित्वान्तरङ्गे स्वयं स्त्रीपुंसावितरेतराङ्गकगुणेर्हासैश्च भावैः स्फुटम् । अन्योन्यं परिमोद्य नैजतमसा प्रेमानुबन्धेन तौ बद्धा भ्रामयति प्रपञ्चरचनां संवर्धयन्त्रह्मह्मा ॥ ५८ ॥

अतोऽन्तरङ्गस्थितकामवेगा-द्भोग्ये प्रवृत्तिः स्वत एव सिद्धा । सर्वस्य जन्तोर्ध्रवमन्यथा चे-द्बोधितार्थेषु कथं प्रवृत्तिः ॥ ५९ ॥

तेनैव सर्वजन्तूनां कामना बलवत्तरा। जीर्यत्यिप च देहेऽस्मिन्कामना नैव जीर्यते ॥ ६० ॥

अवेक्ष्य विषये दोषं बुद्धियुक्तो विचक्षणः। कामपाशेन यो मुक्तः स मुक्तेः पथिगोचरः ॥ ६१ ॥

कामस्य विजयोपायं सूक्ष्मं वक्ष्याम्यहं सताम् । संकल्पस्य परित्याग उपायः सुलभो मतः ॥ ६२ ॥

श्रुते दृष्टेऽपि वा भोग्ये यस्मिन्कस्मिश्च वस्तुनि । समीचीनत्वधीत्यागात्कामो नोदेति कर्हिचित् ॥ ६३ ॥

कामस्य बीजं संकल्पः संकल्पादेव जायते । बीजे नष्टेऽङ्कुर इव तस्मिन्नष्टे विनश्यति ॥ ६४ ॥

न कोऽपि सम्यक्त्वधिया विनैव भोग्यं नरः कामायितं समर्थः। यतस्ततः कामजयेच्छुरेतां सम्यक्त्वबुद्धिं विषये निहन्यात् ॥ ६५ ॥

भोग्ये नरः कामजयेच्छुरेतां
सुखत्वबुद्धिं विषये निहन्यात्।
यावत्सुखत्वभ्रमधीः पदार्थे
तावन्न जेतुं प्रभवेद्धि कामम्॥ ६६॥

संकल्पानुद्ये हेतुर्यथाभूतार्थद्र्शनम् । अनर्थिचिन्तनं चाभ्यां नावकाशोऽस्य विद्यते ॥ ६७ ॥

रक्ने यदि ज्ञिलाबुद्धिर्जायते वा भयं ततः । समीचीनत्वधीर्नैति नोपादेयत्वधीरपि ॥ ६८ ॥

यथार्थदर्शनं वस्तुन्यनर्थस्यापि चिन्तनम् । संकल्पस्यापि कामस्य तद्वधोपाय इष्यते ॥ ६९ ॥

धनं भयनिबन्धनं सततदुःखसंवर्धनं
प्रचण्डतरकर्दनं स्फुटितबन्धुसंवर्धनम् ।
विशिष्टगुणबाधनं कृपणधीसमाराधनं
न मुक्तिगतिसाधनं भवति नापि हुच्छोधनम् ॥ ७० ॥

राज्ञो भयं चोरभयं प्रमादाद्भयं तथा ज्ञातिभयं च वस्तुतः ।
धनं भयप्रस्तमनर्थमूलं
यतः सतां नैव सुखाय कल्पते ॥ ७१ ॥

आर्जने रक्षणे दाने व्यये वापि च वस्तुतः । दुःखमेव सदा नॄणां न धनं सुखसाधनम् ॥ ७२ ॥

सतामपि पदार्थस्य लाभाहोभः प्रवर्धते । विवेको लुप्यते लोभात्तस्मिँहुप्ते विनदयति ॥ ७३ ॥

दहत्यलाभे निःस्वत्वं लाभे लोभो दहत्यमुम् । तस्मात्संतापकं वित्तं कस्य सौख्यं प्रयच्छति ॥

भोगेन मत्तता जन्तोर्दानेन पुनरुद्भवः । वृधैवोभयथा वित्तं नास्त्येव गतिरन्यथा ॥ ७५ ॥

धनेन मदवृद्धिः स्यान्मदेन स्मृतिनाशनम् । स्मृतिनाशाद्भुद्धिनाशो बुद्धिनाशास्त्रणक्यति ॥ ७६ ॥ सुखयित धनमेवेत्यन्तराशापिशाच्या

हडतरमुपगूढो मूढलोको जडात्मा ।

निवसित तदुपान्ते संततं प्रेक्षमाणो

अजित तदिप पश्चात्प्राणमेतस्य हत्वा ॥ ७७ ॥

संपन्नोऽन्धवदेव किंचिदपरं नो वीक्षते चक्षुषा सद्भिर्विजितमार्ग एव चरित शोत्सारितो बालिशे:। तस्मिन्नेव मुहुः स्खलन्श्रतिपदं गत्वान्धकूषे पत-स्रस्यान्धत्वनिवर्तकोषधिमदं दारिद्रयमेवाश्वनम्।।७८॥

लोभः कोधश्च डम्भश्च मदो मत्सर एव च। वर्धते वित्तसंप्राप्तया कथं तिचत्तकोधनम्॥ ७९॥

अस्त्राभाद्विगुणं दुःखं वित्तस्य व्ययसंभवे । ततोऽपि त्रिगुणं दुःखं दुर्व्यये विदुषामपि ॥ ८० ॥

नित्याहितेन वित्तेन भयचिन्तानपायिना । चित्तस्वास्थ्यं कुतो जन्तो-र्गृहस्थेनाहिना यथा ॥ ८१ ॥ कान्तारे विजने वने जनपदे सेतौ निरीतौ च वा चोरैर्वापि तथेतरैर्नरवरैर्युक्तो वियुक्तोऽपि वा । नि:स्वः स्वस्थतया सुखेन वसित ह्याद्रीयमाणो जनैः क्विआत्येव धनी सदाकुळमितभीतश्च पुत्रादिष ॥ ८२॥

तस्मादनर्थस्य निदानमर्थः
पुमर्थसिद्धिने भवत्यनेन ।
ततो वनान्ते निवसन्ति सन्तः
संन्यस्य सर्वे प्रतिकूलमर्थम् ॥ ८३ ॥

श्रद्धाभक्तिमतीं सतीं गुणवतीं पुत्राब्श्रुतान्संमता-नक्षय्यं वसुधानुभोगिवभवैः श्रीसुन्दरं मिन्दिरम् । सर्वे नश्वरमित्यवेत्य कवयः श्रुत्युक्तिभिर्युक्तिभिः संन्यस्यन्त्यपरे तु तत्सुखमिति भ्राम्यन्ति दुःखार्णवे ॥

सुखामिति मलराशौ ये रमन्तेऽत्र गेहे

क्रिमय इव कलत्रक्षेत्रपुत्रानुषक्ता ।

सुरपद इव तेषां नैव मोक्षप्रसङ्ग
स्त्विप तु निरयगर्भावासदुःखप्रवाहः ॥ ८५ ॥

येषामाशा निराशा स्या-हारापत्यधनादिषु । तेषां सिध्यति नान्येषां मोक्षाशाभिमुखी गतिः ॥ ८६ ॥

सत्कर्मश्चयपाप्मनां श्रुतिमतां सिद्धात्मनां धीमतां नित्यानित्यपदार्थशोधनिमदं युक्त्या मुहुः कुर्वताम् । तस्मादृत्थमहाविरक्त्यसिमतां मोक्षेककाङ्कावतां धन्यानां सुलभं स्त्रियादिविषयेष्वाशालताच्छेदनम् ॥

संसारमृत्योर्बलिनः प्रवेष्ट्रं द्वाराणि तु त्रीणि महान्ति लोके। कान्ता च जिह्ना कनकं च तानि रुणाद्धि यस्तस्य भयं न मृत्योः ॥ ८८ ॥

मुक्तिश्रीनगरस्य दुर्जयतरं द्वारं यदस्यादिमं तस्य द्वे अररे धनं च युवती ताभ्यां पिनद्धं दृढम । का मारूयार्गलदारुणा बलवता द्वारं तदेतत्रयं धीरो यस्तु भिनत्ति सोऽईति सुखं भोक्तुं विमुक्तिश्रियः॥ आरूढस्य विवेकाश्वं तीव्रवैराग्यखङ्गिनः । तितिक्षावर्मयुक्तस्य प्रतियोगी न दृश्यते ॥ ९० ॥

विवेकजां तीत्रविरक्तिमेव मुक्तेनिदानं निगद्नित सन्तः। तस्माद्विवेकी विरतिं मुमुख्यः संपादयेत्तां प्रथमं प्रयत्नात् ॥

पुमानजातनिर्वेदो देहबन्धं जिहासित्म । न हि शक्नोति निर्वेदो बन्धभेदो महानसौ ॥ ९२ ॥

वैराग्यरहिता एव यमालय इवालये। क्किश्रन्ति त्रिविधैस्तापैर्मोहिता अपि पण्डिताः ॥ ९३ ॥

शमो दमस्तितिक्षोपरतिः श्रद्धा ततः परम् । समाधानमिति श्रोक्तं षडेवैते शमादयः ॥ ९४ ॥

एकवृत्त्यैव मनसः स्वलक्ष्ये नियतस्थितिः। शम इत्युच्यते सद्भिः शमलक्षणवेदिभिः ॥ ९५ ॥

उत्तमो मध्यमश्चैव जघन्य इति च त्रिधा। निरूपितो विपश्चिद्धिः तत्तद्वक्षणवेदिभिः ॥ ९६ ॥

स्वविकारं परित्यज्य वस्तुमात्रतया स्थितिः। मनसः सोत्तमा शान्तिब्रह्मनिर्वाणलक्षणा ॥ ९७ ॥ प्रत्यक्प्रत्ययसंतानप्रवाहकरणं घियः । यदेषा मध्यमा शान्तिः शुद्धसत्त्वैकलक्षणा ॥ ९८ ॥

विषयव्यापृतिं त्यक्त्वा श्रवणैकमनस्थितिः । मनसश्चेतरा ज्ञान्तिर्मिश्रसत्त्वैकलक्षणा ॥ ९९ ॥

प्राच्योदीच्याङ्गसद्भावे शमः सिध्यति नान्यथा । तीत्रा विरक्तिः प्राच्याङ्गमुदीच्याङ्गं दमादयः ॥ १०० ॥

कामः क्रोधश्च छोभश्च मदो मोहश्च मत्सरः । न जिताः षडिमे येन तस्य शान्तिर्न सिध्यति ॥ १०१ ॥

शब्दादिविषयेभ्यो यो विषवन्न निवर्तते । तीत्रमोक्षेच्छया भिक्षोस्तस्य शान्तिर्न सिध्यति ॥ १०२ ॥

येन नाराधितो देवो यस्य नो गुर्वनुप्रहः। न वक्ष्यं हृद्यं यस्य तस्य ज्ञान्तिर्न सिध्यति॥ १०३॥

मनःप्रसादसिद्धयर्थं साधनं श्रूयतां बुधैः । मनःप्रसादो यत्सत्त्वे यदभावे न सिध्यति ॥ १०४॥

ब्रह्मचर्यमहिंसा च दया भूतेष्ववक्रता। विषयेष्वतिवैतृष्ण्यं शौचं दम्भविवर्जनम् ॥ १०५॥ सत्यं निर्ममता स्थैर्यमभिमानविसर्जनम् । ईश्वरध्यानपरता ब्रह्मविद्भिः सहस्थितिः ॥ १०६ ॥

ज्ञानशास्त्रेकपरता समता सुखदुःखयोः । मानानासक्तिरेकान्तशीलता च मुमुक्षुता ॥ १०७॥

यस्यैतद्विद्यते सर्व तस्य चित्तं प्रसीद्ति । न त्वेतद्धर्मशून्यस्य प्रकारान्तरकोटिभिः ॥ १०८ ॥

स्मरणं दर्शनं स्त्रीणां गुणकर्मानुकीर्तनम् । समीचीनत्वधीस्तासु प्रीतिः संभाषणं मिथः ॥ १०९ ॥

सहवासश्च संसर्गोऽष्टधा मैथुनं विदुः। एतद्विलक्षणं ब्रह्मचर्यं चित्तप्रसादकम् ॥ ११०॥

अहिंसा वाङ्मनःकायैः प्राणिमात्राप्रपीडनम् । स्वात्मवत्सर्वभूतेषु कायेन मनसा गिरा ॥ १११ ॥

असुकम्पा दया सैव प्रोक्ता वेदान्तवेदिभिः। करणत्रितयेष्वेकरूपतावकता मता॥ ११२॥

त्रह्मादिस्थावरान्तेषु वैराग्यं विषयेष्वतु । यथैव काकविष्ठायां वैराग्यं तद्धि निर्मलम् ॥ ११३ ॥ बाह्यमाभ्यन्तरं चेति द्विविधं शौचमुच्यते ।
मृज्जलाभ्यां कृतं शौचं बाह्यं शारीरकं स्मृतम् ॥ ११४ ॥
अज्ञानदूरीकरणं मानसं शौचमान्तरम् ।
अन्तःशौचे स्थिते सम्यग्बाद्यं नावश्यकं नृणाम् ॥११५॥
ध्यानपूजादिकं लोके द्रष्टर्येव करोति यः ।
पारमार्थिकधीहीनः स दम्भाचार उच्यते ॥ ११६ ॥
पुंसस्तथानाचरणमदिम्भत्वं विदुर्बुधाः ।
यत्स्वेन दृष्टं सम्यक्च श्रुतं तस्यैव भाषणम् ॥ ११७ ॥

सत्यभित्युच्यते ब्रह्म सत्यभित्यभिभाषणम् । देहादिषु स्वकीयत्वरद्वबुद्धिविसर्जनम् ॥ ११८ ॥

निर्ममत्वं स्मृतं येन कैवल्यं स्रभते बुधः । गुरुवेदान्तवचनैर्निश्चितार्थे दृढस्थितिः ॥ ११९ ॥

तदेकवृत्त्या तत्स्थैर्य नैश्चरुयं न तु वर्ष्मणः। विद्यैश्वर्यतपोरूपकुलवर्णाश्रमादिभिः॥ १२०॥

संजाताहंकृतित्यागस्त्वभिमानविसर्जनम् । त्रिभिश्च करणैः सम्यग्हित्वा वैषयिकीं क्रियाम् ॥ १२१ ॥ स्वात्मैकचिन्तनं यत्तदीश्वरध्यानमीरितम्। छायेव सर्वदा वासो ब्रह्मविद्भिः सह स्थितिः ॥ १२२ ॥

यदादक्तं ज्ञानशास्त्रे अवणादिकमेषु यः।

निरतः कर्मधीहीनः ज्ञाननिष्ठः स एव हि ॥ १२३ ॥

धनकान्ताज्वरादीनां प्राप्तकाले सुखादिभिः। विकारहीनतैव स्यात्सुखदुःखसमानता ॥ १२४ ॥

श्रेष्ठं पूज्यं विदित्वा मां मानयन्तु जना भुवि। इत्यासक्त्या विहीनत्वं मानानासक्तिरुच्यते ॥ १२५ ॥

सिन्तनस्य संबाधो विद्योऽयं निर्जने ततः। स्थेयमित्येक एवास्ति चेत्सैवैकान्तशीलता ॥ १२६ ॥

संसारबन्धनिर्मुक्तिः कदा झटिति मे भवेत्। इति या सुद्रढा बुद्धिरीरिता सा मुम्क्षुता ।। १२७ ॥

ब्रह्मचर्यादिभिधमें बुद्धेदींषनिवृत्तये। दण्डनं दम इत्याहुर्दमशब्दार्थकोविदाः ॥ १२८ ॥

तत्तद्वत्तिनिरोधेन बाह्येन्द्रियविनिप्रहः। योगिनो दम इलाहुर्मनसः शान्तिसाधनम् ॥ १२९ ॥ इन्द्रियेष्विन्द्रियार्थेषु प्रवृत्तेषु यद्दच्छया । अनुधावति तान्येव मनो वायुमिवानलः ॥ १३० ॥

इन्द्रियेषु निरुद्धेषु त्यक्त्वा वेगं मनः स्वयम् । सत्त्वभावमुपादत्ते प्रसादस्तेन जायते ॥ १३१ ॥

प्रसन्ने सिं चित्तेऽस्य मृक्तिः सिध्यति नान्यथा । मनःप्रसादस्य निदानमेव निरोधनं यत्सकलेन्द्रियाणाम् । बाह्येन्द्रिये साधु निरुध्यमाने बाह्यार्थभोगो मनसो वियुज्यते ॥ १३२ ॥

तेन खदौष्टयं परिमुच्य चित्तं शनैः शनैः शान्तिमुपाददाति । चित्तस्य बाह्यार्थविमोक्षमेव मोक्षं विदुर्मोक्षणलक्षणज्ञाः ॥ १३३ ॥

दमं विना साधु मनःश्रसाद-हेतुं न विद्याः सुकरं मुमुक्षोः । दमेन चित्तं निजदोषजातं विसृज्य शानिंत समुपैति शीव्रम् ॥ १३४ ॥

प्राणायामाङ्गवति मनसो निश्चलत्वं प्रसादो यस्याप्यस्य प्रतिनियतदिग्देशकालाद्यवेक्ष्य । सम्यग्दृष्ट्या कचिद्पि तया नो दमो हन्यते त-कुर्योद्धीमान्दममनलसश्चित्तशान्सै प्रयत्नात् ॥

सर्वेन्द्रियाणां गतिनिम्रहेण भोग्येषु दोषाद्यवमर्शनेन । ईशप्रसादाच गुरोः प्रसादा-च्छानितं समायात्यचिरेण चित्तम् ॥ १३६ ॥

आध्यात्मिकादि यहुःखं प्राप्तं प्रारब्धवेगतः। अचिन्तया तत्सह्नं तितिश्लेति निगद्यते ॥ १३७ ॥

रक्षा तितिक्षासद्दशी मुमुक्षो-र्न विद्यतेऽसौ पविना न भिद्यते। यामेव धीरा: कवचीव विद्या-न्सर्वोस्तृणीकृत्य जयन्ति मायाम् ॥ १३८ ॥

१२८ सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंत्रहः ।

क्षमावतामेव हि योगसिद्धिः
स्वाराज्यलक्ष्मीसुखभोगसिद्धिः ।
क्षमाविद्दीना निपतन्ति विद्नैर्वातैर्हताः पर्णचया इव द्रमान् ॥ १३९ ॥

तितिक्षया तपो दानं यज्ञस्तीर्थं त्रतं श्रुतम् । भूतिः स्वर्गोऽपवर्गश्च प्राप्यते तत्तदर्थिभिः ॥ १४० ॥

ब्रह्मचर्यमहिंसा च साधूनामप्यगर्हणम्। पराक्षेपादिसहनं तितिक्षोरेव सिध्यति ॥ १४१ ॥

साधनेष्विप सर्वेषु तितिक्षोत्तमसाधनम् । यत्र विद्याः पलायन्ते दैविका अपि भौतिकाः ॥ १४२ ॥

तितिक्षोरेव विघ्नेभ्यस्विनवर्तितचेतसः । सिध्यन्ति सिद्धयः सर्वो अणिमाद्याः समृद्धयः ॥ १४३ ॥

तस्मान्मुमुक्षोरिधका तितिक्षा संपादनीयेप्सितकार्यसिद्धयै। तीत्रा मुमुक्षा च महत्युपेक्षा चोभे तितिक्षा सहकारि कारणम् ॥ १४४ ॥

तत्तत्कालसमागतामयततेः शान्सै प्रवृत्तो यदि
स्यात्तत्त्परिहारकौषधरतस्ताचिन्तने तत्परः ।
तद्भिश्चः श्रवणादिधर्मरिहतो भूत्वा मृतश्चेत्ततः

किं सिद्धं फलमाप्नुयादुभयथा भ्रष्टो भवेत्स्वार्थतः॥

योगमभ्यस्यतो भिक्षोर्योगाचित्रतचेतसः । प्राप्य पुण्यकृताँह्रोकानित्यादि प्राह केशवः ॥ १४६ ॥

न तु कृत्वैव संन्यासं तूष्णीमेव मृतस्य हि । पुण्यस्रोकगतिं बूते भगवाच्यासमात्रतः ॥ १४७ ॥

न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति । इत्यनुष्ठेयसंत्यागात्सिद्धयभावमुवाच च ॥ १४८ ॥

तस्मात्तितिक्षया सोद्वा तत्तदुःखमुपागतम् । कुर्याच्छक्त्यनुरूपेण श्रवणादि शनैः शनैः ॥ १४९ ॥

प्रयोजनं तितिक्षायाः साधितायाः प्रयत्नतः । प्राप्तदुःखासहिष्णुत्वे न किंचिदपि दृइयते ॥ १५० ॥

s. p. 11. 9

साधनत्वेन दृष्टानां सर्वेषामपि कर्मणाम् । विधिना यः परित्यागः स संन्यासः सतां मतः ॥ १५१ ॥

उपरमयति कर्माणीत्युपरितशब्देन कथ्यते न्यासः। न्यासेन हि सर्वेषां श्रत्या प्रोक्तो विकर्मणां त्यागः ॥१५२॥ कर्मणा साध्यमानस्यानित्यत्वं श्रूयते यतः ।

कर्मणानेन किं नित्यफलेप्सोः परमार्थिनः ॥ १५३ ॥

उत्पाद्यमाप्यं संस्कार्य विकार्यं परिगण्यते । चतुर्विधं कर्मसाध्यं फलं नान्यदितः परम् ॥ १५४ ॥

नैतदन्यतरं ब्रह्म कदा भवितुमर्हति । स्वतःसिद्धं सर्वदाप्तं शुद्धं निर्मलमित्रयम् ॥ १५५ ॥

न चास्य कश्चिज्जनितेत्यागमेन निषिध्यते । कारणं ब्रह्म तत्तरमाद्वह्म नोत्पाद्यमिष्यते ॥ १५६ ॥

आप्त्राप्ययोस्तु भेदश्चेदाप्त्रा चाप्यमवाप्यते । आप्तस्वरूपमेवैतद्वह्य नाप्यं कदाचन ॥ १५७ ॥

मलिनस्यैव संस्कारो दर्पणादेरिहेष्यते । व्योमवित्रसञ्जद्भस्य ब्रह्मणो नैव संस्क्रिया ॥ १५८ ॥ केन दुष्टेन युज्येत वस्तु निर्मलमित्रयम् । यद्योगादागतं दोषं संस्कारो विनिवर्तयेत् ॥ १५९ ॥

निर्गुणस्य गुणाधानमपि नैवोपपद्यते । केवलो निर्गुणश्चेति नैर्गुण्यं श्रूयते यतः ॥ १६० ॥

सावयवस्य क्षीरादेवेस्तुनः परिणामिनः । येन केन विकारित्वं स्यान्नो निष्कर्मवस्तुनः ॥ १६१ ॥

निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम् । इत्येव वस्तुनस्तत्त्वं श्रुतियुक्तिव्यवस्थितम् ॥ १६२ ॥

तस्मान्न कर्मसाध्यत्वं ब्रह्मणोऽस्ति कुतश्चन । कर्मसाध्यं त्वनित्यं हि ब्रह्म नित्यं सनातनम् ॥ १६३ ॥

देहादिः क्षीयते लोको यथैवं कर्मणा चितः। तथैवाम्हिमको लोको संचितः पुण्यकर्मणा ॥ १६४ ॥

कृतकत्वमनित्यत्वे हेतुर्जागर्ति सर्वदा। तस्मादानित्ये स्वर्गादौ पण्डितः को नु मुह्यति ॥ १६५ ॥

जगद्धेतोस्त निल्यत्वं सर्वेषामपि संमतम् । जगद्धेतत्वमस्यैव वावदीति श्रुतिर्मुहः ॥ १६६ ॥ ऐतदात्म्यिमदं सर्वे तत्सत्यिमिति च श्रुतिः । अस्यैव नित्यतां त्रृते जगद्धेतोः सतः स्फुटम् ॥ १६७ ॥

न कर्मणा न प्रजया धनेनेति स्वयं श्रुतिः । कर्मणो मोक्षहेतुत्वं साक्षादेव निषेधति ॥ १६८ ॥

प्रत्यम्ब्रह्मविचारपूर्वमुभयोरेकत्वबोधाद्विना
केवल्यं पुरुषस्य सिध्यति परब्रह्मात्मतालक्षणम् ।
न स्नानैरिप कीर्तनैरिप जपैनों कुच्छ्रचान्द्रायणैनों वाष्यध्वरयज्ञदानिगमैनों मन्त्रतन्त्रैरि ॥ १६९॥

ज्ञानादेव तु कैवल्यमिति श्रुट्या निगद्यते । ज्ञानस्य मुक्तिहेतुत्वमन्यर्ग्यावृत्तिपूर्वकम् ॥ १७० ॥

विवेकिनो विरक्तस्य ब्रह्मनित्यत्ववेदिनः । तद्भावेच्छोरनित्यार्थे तत्सामप्रये कुतोऽरतिः ॥ १७१ ॥

तस्माद्निसे खर्गादौ साधनत्वेन चोदितम्। निसं नैमित्तिकं चापि सर्वे कर्म ससाधनम्॥ १७२॥

मुमुक्षुणा परित्याज्यं ब्रह्मभावमभीष्सुना । मुमुक्षोरपि कर्मास्तु श्रवणं चापि साधनम् ॥ १७३ ॥ हस्तवद्वयमेतस्य स्वकार्यं साधियष्यति । यथा विज्ञम्भते दीपो ऋजूकरणकर्मणा ॥ १७४ ॥

तथा अवणजो बोधः पुंसो विहितकर्मणा।

अतः सापेक्षितं ज्ञानमथवापि समुज्ञयम् ॥ १७५ ॥

मोक्षस्य साधनमिति वदन्ति ब्रह्मवादिनः।

मुमुक्षोर्युज्यते त्यागः कथं विहितकर्मणः ॥ १७६ ॥

इति राङ्का न कर्तव्या मूढवत्पण्डितोत्तमैः।

कर्मणः फलमन्यत्तु अवणस्य फलं पृथक् ॥ १७७ ॥

वैलक्षण्यं च सामम्योश्चोभयत्राधिकारिणोः।

कामी कर्मण्यधिकतो निष्कामी श्रवणे मत: ॥ १७८ ॥

अर्थी समर्थ इत्यादि लक्षणं कर्मिणो मतम् ।

परीक्ष्य लोकानित्यादि लक्षणं मोक्षकाङ्क्षिणः ॥ १७९ ॥

मोक्षाधिकारी संन्यासी गृहस्थः किल कर्मणि।

कर्मणः साधनं भार्यासुक्सुवादिपरिग्रहः ॥ १८० ॥

नैवान्यसाधनापेक्षा शुश्रूषोस्तु गुरुं विना । उपर्युपर्यहंकारो वर्धते कर्मणा भृशम् ॥ १८१ ॥ अहंकारस्य विच्छित्तिः श्रवणेन प्रतिक्षणम् । प्रवर्तकं कर्मशास्त्रं ज्ञानशास्त्रं निवर्तकम् ॥ १८२ ॥

इत्यादिवैपरीत्यं तत्साधने चाधिकारिणोः। द्वयोः परस्परापेक्षा विद्यते न कदाचन ॥ १८३ ॥

सामप्र्योश्चोभयोस्तद्वद्वभयत्राधिकारिणोः । ऊर्ध्वं नयति विज्ञानमधः प्रापयति क्रिया ॥ १८४ ॥

कथमन्योन्यसापेक्षा कथं वापि समुचयः। यथाग्नेस्तृणकूटस्य तेजसिस्तिमिरस्य च ॥ १८५ ॥

सहयोगो न घटते तथैव ज्ञानकर्मणोः। किम्रपकुर्याज्ज्ञानस्य कर्मस्वप्रतियोगिनः ॥ यस्य संनिधिमात्रेण स्वयं न स्फूर्तिमृच्छति ॥ १८६ ॥

कोटीन्धनाद्रिज्विलतोऽपि विह्नर्कस्य नाईत्युपकर्तुमीषत्। यथा तथा कर्मसहस्रकोटिर्ज्ञानस्य किं नु स्वयमेव छीयते ॥

एककत्रीश्रयो हस्तौ कर्मण्यधिकृतावुभौ। सहयोगस्तयोर्युक्तो न तथा ज्ञानकर्मणोः ॥ १८८ ॥ कत्री कर्तमकर्त्ते वाप्यन्यथा कर्म शक्यते। न तथा वस्तुनो ज्ञानं कर्तृतन्त्रं कदाचन ॥ १८९ ॥

यथा वस्तु तथा ज्ञानं प्रमाणेन विजायते । नापेक्षते च यिकंचित्कर्म वा यक्तिकौशलम् ॥ १९० ॥

ज्ञानस्य वस्तुतन्त्रत्वे संशयाद्युद्यः कथम् । अतो न वास्तवं ज्ञानिमति नो शङ्कयतां बुधै: ॥ १९१ ॥

प्रमाणासौष्ठववृतं संशयादि न वास्तवम् । श्रुतिप्रमाणसुष्टुत्वे ज्ञानं भवति वास्तवम् ॥ १९२ ॥

वस्त तावत्परं ब्रह्म नित्यं सत्यं ध्रुवं विभु । श्रुतिप्रमाणे तज्ज्ञानं स्यादेव निरपेक्षकम् ॥ १९३ ॥

क्रपज्ञानं यथा सम्यग्दृष्टौ सत्यां भवेत्तथा। श्रुतिप्रमाणे सत्येव ज्ञानं भवति वास्तवम् ॥ १९४ ॥

न कर्म यत्किंचिद्पेक्षते हि रूपोपलब्धौ पुरुषस्य चक्षुः। ज्ञानं तथैव अवणादिजन्यं वस्तुप्रकाशे निरपेक्षमेव ॥

कर्तृतन्त्रं भवेत्कर्म कर्मतन्त्रं शुभाशुभम्। प्रमाणतन्त्रं विज्ञानं मायातन्त्रमिदं जगत् ॥ १९६ ॥ विद्यां चाविद्यां चेति सहोक्तिरियमुपकृता सद्भिः। सत्कर्मोपासनयोर्न त्वात्मज्ञानकर्मणोः कापि ॥ १९७ ॥

नित्यानित्यपदार्थबोधरहितो यश्चोभयत्र स्रगा-द्यर्थानामनुभूतिलग्नहृद्यो निर्विण्णबुद्धिर्जनः । तस्यैवास्य जडस्य कर्म विहितं श्रुत्या विरज्याभितो मोक्षेच्छोर्न विधीयते तु परमानन्दार्थिनो धीमतः ॥ १९८॥

मोक्षेच्छया यदहरेव विरज्यतेऽसौ न्यासस्तदैव विहितो विदुषो मुमुक्षोः । श्रुत्या तयैव परया च ततः सुधीभिः प्रामाणिकोऽयमिति चेतसि निश्चितव्यः ॥ १९९ ॥

स्वापरोक्षस्य वेदादेः साधनत्वं निषेधति । नाहं वेदैर्न तपसेत्यादिना भगवानिप ॥ २०० ॥

प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च द्वे एते श्रुतिगोचरे । प्रवृत्त्या बध्यते जन्तुर्निवृत्त्या तु विमुच्यते ॥ २०१ ॥

यत्र खबन्धोऽभिमतो मृहस्यापि कचित्ततः। निवृत्तिः कर्मसंन्यासः कर्तव्यो मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥२०२॥ न ज्ञानकर्मणोर्यस्मात्सहयोगस्तु युज्यते । तस्मात्त्याज्यं प्रयत्नेन कर्म ज्ञानेच्छुना ध्रुवम् ॥ २०३ ॥

इष्ट्रसाधनताबुद्धया गृहीतस्यापि वस्तुनः । विज्ञाय फल्गुतां पश्चात्कः पुनस्तत्प्रतीक्षते ॥ २०४ ॥

उपरितशब्दार्थो ह्यपरमणं पूर्वदृष्टवृत्तिभ्यः । सोऽयं मुख्यो गौणश्चेति च वृत्त्या द्विरूपतां धत्ते ॥२०५॥

वृत्तेर्दृत्रयपारित्यागो मुख्यार्थ इति कथ्यते । गौणार्थः कर्मसंन्यासः श्रुतेरङ्गतया मतः ॥ २०६ ॥

पुंसः प्रधानसिद्धयर्थमङ्गस्याश्रयणं ध्रुवम् । कर्तव्यमङ्गहीनं चेत्प्रधानं नैव सिध्यति ॥ २०७ ॥

संन्यसेत्सुविरक्तः सन्निहामुत्रार्थतः सुखात् । अविरक्तस्य संन्यासो निष्फलोऽयाज्ययागवत् ॥ २०८ ॥

संन्यस्य तु यतिः कुर्यान्न पूर्वविषयस्मृतिम् । तां तां तत्स्मरणे तस्य जुगुप्सा जायते यतः ॥ २०९ ॥

गुरुवेदान्तवाक्येषु बुद्धिर्या निश्चयात्मिका । सत्यमित्येव सा श्रद्धा निदानं मुक्तिसिद्धये ॥ २१० ॥ श्रद्धावतामेव सतां पुमर्थः
समीरितः सिध्यति नेतरेषाम् ।
उक्तं सुसूक्ष्मं परमार्थतत्त्वं
श्रद्धत्स्व सोम्येति च वक्ति वेदः ॥ २११ ॥

श्रद्धाविहीनस्य तु न प्रवृत्तिः
प्रवृत्तिः
प्रवृत्तिः
स्वर्यस्य न साध्यसिद्धिः।
अश्रद्धयैवाभिहताश्च सर्वे
मज्जन्ति संसारमहासमुद्रे॥ २१२॥

देवे च वेदे च गुरौ च मन्त्रे
तीर्थे महात्मन्यिप भेषजे च ।
श्रद्धा भवत्यस्य यथा यथान्तस्तथा तथा सिद्धिरुदोति पुंसाम् ॥ २१३ ॥

अस्तीत्येवोपलब्धव्यं वस्तुसद्भाविनश्चयात् । सद्भाविनश्चयस्तस्य श्रद्धया शास्त्रसिद्धया ॥ २१४ ॥

तस्माच्छ्रद्धा सुसंपाद्या गुरुवेदान्तवाक्ययोः । सुमुक्षोः श्रद्दधानस्य फल्लं सिध्यति नान्यथा ॥ २१५ ॥ यथार्थवादिता पुंसां श्रद्धाजननकारणम् । वेदस्येश्वरवाक्यत्वाद्यथार्थत्वे न संशयः ॥ २१६ ॥

मुक्तस्येश्वररूपत्वाद्वरोवीगपि तादृशी। तस्मात्तद्वाक्ययोः श्रद्धा सतां सिध्यति धीमताम् ॥२१७॥

श्रुत्युक्तार्थावगाहाय विदुषा ज्ञेयवस्तुनि । चित्तस्य सम्यगाधानं समाधानमितीर्थते ॥ २१८ ॥

चित्तस्य साध्यैकपरत्वमेव पुमर्थसिद्धेर्नियमेन कारणम । नैवान्यथा सिध्यति साध्यमीष-न्मनःप्रमादे विफलः प्रयत्नः ॥ २१९ ॥

चित्तं च हृष्टिं करणं तथान्य-देकत्र बन्नाति हि लक्ष्यभेता। किंचित्प्रमादे सति लक्ष्यभेत्त-र्बाणप्रयोगो विफलो यथा तथा ॥ २२०॥

सिद्धेश्चित्तसमाधानमसाधारणकारणम् । यतस्ततो मुम्धूणां भवितव्यं सदामुना ॥ २२१ ॥ असन्ततीत्रवैराग्यं फललिप्सा महत्तरा । तदेतदुभयं विद्यात्समाधानस्य कारणम् ॥ २२२ ॥

बहिरङ्गं श्रुतिः प्राह ब्रह्मचर्यादिमुक्तये । शमादिषट्कमेवैतदन्तरङ्गं विदुर्बुधाः ॥ २२३ ॥

अन्तरङ्गं हि बलवद्वहिरङ्गाद्यतस्ततः। शमादिषद्कं जिज्ञासोरवश्यं भाव्यमान्तरम्॥ २२४॥

अन्तरङ्गविहीनस्य कृतश्रवणकोटयः । न फल्लन्ति यथा योद्धरधीरस्यास्त्रसंपदः ॥ २२५ ॥

ब्रह्मात्मैकत्वविज्ञानाद्यद्विद्वान्मोक्तुमिच्छति । संसारपाञ्चन्धं तन्मुमुक्षुत्वं निगद्यते ॥ २२६ ॥

साधनानां तु सर्वेषां मुमुक्षा मूलकारणम् । अनिच्छोरप्रवृत्तस्य क श्रुांतः क नु तत्फलम् ॥ २२७ ॥

तीत्रमध्यममन्दातिमन्दभेदाश्चतुर्विधाः । मुमुक्षा तत्प्रकारोऽपि कीर्स्यते श्रूयतां बुधैः ॥ २२८ ॥

तांपैस्त्रिभिर्नित्यमनेकरूपैः संतप्यमानो श्चुभितान्तरात्मा । परित्रहं सर्वमनर्थेबुद्धया जहाति सा तीव्रतरा मुमुक्षा ॥ तापत्रयं तीव्रमवेक्ष्य वस्तु

हप्चा कलत्रं तनयान्विहातुम् ।

मध्ये द्वयोर्लोडनमात्मनो य
त्सेषा मता माध्यमिकी मुमुक्षा ॥ २३० ॥

मोक्षस्य कालोऽस्ति किमद्य मे त्वरा भुक्त्वेव भोगान्कृतसर्वकार्यः । मुक्त्ये यतिष्येऽहमथेति बुद्धि-रेषेव मन्दा कथिता मुमुक्षा ॥ २३१ ॥

मार्गे प्रयातुर्मणिलाभवन्मे लभेत मोक्षो यदि तर्हि धन्यः। इत्याशया मृढधियां मतिर्या सेषातिमन्दाभिमता मुमुक्षा ॥ २३२ ॥

जन्मानेकसहस्रेषु तपसाराधितेश्वरः । तेन निःशेषनिर्धृतहृदयस्थितकल्मषः ॥ २३३ ॥

शास्त्रविद्गुणदोषज्ञो भोग्यमात्रे विनिस्पृहः । नित्यानित्यपदार्थज्ञो मुक्तिकामो दृढत्रतः ॥ २३४ ॥ निष्टप्तमग्निना पात्रमुद्वास्य त्वरया यथा । जहाति गेहं तद्वच तीव्रमोक्षेच्छया द्विजः ॥ २३५ ॥

स एव सद्यस्तरित संसृतिं गुर्वनुत्रहात्। यस्तु तीत्रमुमुक्षुः स्यात्स जीवन्नेव मुच्यते॥ २३६॥

जन्मान्तरे मध्यमस्तु तदन्यस्तु युगान्तरे । चतुर्थः कल्पकोट्यां वा नैव बन्धाद्विमुच्यते ॥ २३७ ॥

नृजन्म जन्तोरतिदुर्छभं विदुस्ततोऽपि पुंस्त्वं च ततो विवेकः ।
छन्ध्या तदेतित्रितयं महात्मा
यतेत मुक्त्ये सहसा विरक्तः ॥ २३८ ॥

पुत्रमित्रकलत्रादिसुखं जन्मिन जन्मिन । मर्खत्वं पुरुषत्वं च विवेकश्च न लभ्यते ॥ २३९ ॥

लब्ब्बा सुदुर्लभतरं नरजन्म जन्तुस्तत्रापि पौरुषमतः सदसद्विवेकम् ।
संप्राप्य चैहिकसुखाभिरतो यदि स्याद्विक्तस्य जन्म कुमतेः पुरुषाधमस्य ॥ २४० ॥

खादते मोदते नित्यं शुनकः सुकरः खरः।

तेषामेषां विशेषः को वृत्तिर्येषां तु तैः समा ॥ २४१ ॥

यावन्नाश्रयते रोगो यावन्नाक्रमते जरा।

यावन्न धीर्विपर्येति यावन्मृत्युं न पद्यति ॥ २४२ ॥

तावदेव नरः स्वस्थः सारप्रहणतत्परः।

विवेकी प्रयतेताशु भवबन्धविमुक्तये ॥ २४३ ॥

देविषिपितृमर्त्यर्णबन्धमुक्तास्तु कोटिशः।

भवबन्धविमक्तस्तु यः कश्चिद्वह्यवित्तमः ॥ २४४ ॥

अन्तर्बन्धेन बद्धस्य किं बहिर्बन्धमोचनैः।

तदन्तर्बन्धमुक्ट्यर्थे क्रियतां कृतिभिः कृतिः ॥ २४५ ॥

कृतिपर्यवसानैव मता तीत्रमुमुक्षुता ।

अन्या तु रञ्जनामात्रा यत्र नो दृश्यते कृतिः ॥ २४६ ॥

गेहादिसर्वमपहाय लघुत्वबुद्धया

मौख्येच्छ्या स्वपतिनानलमाविविक्षोः।

कान्ताजनस्य नियता सुदृढा त्वरा या

सैषा फलान्तगमने करणं मुमुक्षोः ॥ २४७ ॥

नित्यानित्यविवेकश्च देहक्षणिकतामतिः । मृत्योर्भीतिश्च तापश्च मुमुक्षावृद्धिकारणम् ॥ २४८ ॥

शिरो विवेकस्त्वत्यन्तं वैराग्यं वपुरुच्यते । शमाद्यः षडङ्गानि मोक्षेच्छा प्राण इष्यते ॥ २४९ ॥

ईदशाङ्गसमायुक्तो जिज्ञासुर्युक्तिकोविदः । शूरो मृत्युं निहन्स्येव सम्यग्ज्ञानासिना ध्रुवम् ॥ २५०॥

उक्तसाधनसंपन्नो जिज्ञासुर्यतिरात्मनः । जिज्ञासायै गुरुं गच्छेत्समित्पाणिर्नयोज्ज्वलः ॥ २५१ ॥

श्रोत्रियो ब्रह्मानिष्ठो यः प्रशान्तः समद्र्शनः । निर्ममो निरहंकारो निर्द्धन्द्वो निष्परिग्रहः ॥ २५२ ॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्षः करुणामृतसागरः। एवंळक्षणसंपन्नः स गुरुर्नहावित्तमः। उपासाद्यः प्रयत्नेन जिझासोः स्वार्थसिद्धये॥ २५३॥

जन्मानेकशतैः सदादरयुजा भक्त्या समाराधितो भक्तेर्वेदिकछक्षणेन विधिना संतुष्ट ईशः स्वयम् । साक्षाच्छ्रीगुरुरूपमेस कृपया हग्गोचरः सन्प्रभुः तत्त्वं साधु विबोध्य तारयति तान्संसारदुःखार्णवात् ॥

अविद्याहृद्ययनिथविमोक्षोऽपि भवेद्यतः । तमेव गुरुरित्याहुर्गुरुशन्दार्थवेदिनः ॥ २५५ ॥

शिव एव गुरुः साक्षात् गुरुरेव शिवः स्वयम् । उभयोरन्तरं किंचिन्न द्रष्टव्यं मुमुक्कुभिः ॥ २५६ ॥

बन्धमुक्तं ब्रह्मनिष्ठं कृतकृत्यं भजेहुरुम् । यस्य प्रसादात्संसारसागरो गोष्पदायते ॥ २५७ ॥

शुश्रूषया सदा भक्या प्रणामैर्विनयोक्तिभिः । प्रसन्नं गुरुमासाद्य प्रष्टव्यं ज्ञेयमात्मनः ॥ २५८ ॥

भगवन्करुणासिन्धो भवसिन्धोर्भवांस्तरिः । यमाश्रित्याश्रमेणैव परं पारं गता बुधाः ॥ २५९ ॥

जन्मान्तरकृतानन्तपुण्यकर्मफलोद्यः । अद्य संनिहितो यस्मात्त्वत्कृपापात्रमस्म्यहम् ॥ २६० ॥

संप्रीतिमक्ष्णोर्वदनप्रसाद-मानन्दमन्तःकरणस्य सद्यः ।

s. ř. n. 10

विल्लोकनं ब्रह्मविदस्तनोति ल्लिनत्ति मोहं सुगतिं व्यनक्ति ॥ २६१ ॥

हुताशनानां शशिनामिनानामप्यर्बुदं वापि न यन्निहन्तुम् ।
शक्नोति तद्धान्तमनन्तमान्तरं
हन्त्यात्मवेत्ता सकृदीक्षणेन ॥ २६२ ॥

दुष्पारे भवसागरे जिनमृतिव्याध्यादिदुःखोत्कटे घोरे पुत्रकलत्रमित्रबहुलग्राहाकरे भीकरे । कर्मोत्तुङ्गतरङ्गभङ्गनिकरेराकृष्यमाणो मुहुः यातायातगतिभ्रमेण शरणं किंचित्र पश्याम्यहम् ॥

केन वा पुण्यशेषेण तव पादाम्बुजद्वयम् । दृष्टवानस्मि मामार्त्ते मृत्योस्त्राहि द्यादृशा ॥ २६४ ॥

वदन्तमेवं तं शिष्यं दृष्ट्येव दयया गुरुः। दद्यादभयमेतस्मै मा भेष्टेति मुहुर्मुहुः॥ २६५॥

विद्वन्मृत्युभयं जहीिह भवतो नास्येव मृत्युः क्वि-क्रिस्रस्य द्वयवार्जतस्य परमानन्दात्मनो ब्रह्मणः । भ्रान्त्या किंचिदवेक्ष्य भीतमनसा मिथ्या त्वया कथ्यते मां त्राहीति हि सुप्तवत्प्रलपनं शून्यात्मकं ते मृषा ॥२६६॥

निद्रागाढतमोवृतः किल जनः स्वप्ने भुजङ्गादिना

प्रस्तं स्वं समवेक्ष्य यत्प्रलपित त्रासाद्धतोऽस्मीत्यलम् ।

आप्तेन प्रतिबोधितः करतलेनाताङ्य पृष्टः स्वयं

किंचिन्नेति वदत्यमुष्य वचनं स्यात्तिकमर्थं वद् ॥ २६७ ॥

रज्जोस्तु तत्त्वमनवेक्ष्य गृहीतसर्प-भावः पुमानयमहिर्वसतीति मोहात् । आक्रोशति प्रतिबिभेति च कम्पते त-न्मिथ्यैव नात्र भुजगोऽस्ति विचार्यमाणे ॥ २६८ ॥

तद्वस्वयाप्यात्मन उक्तमेत-जन्माप्ययव्याधिजरादिदुःखम् । मृषेव सर्वे भ्रमकल्पितं ते सम्यग्विचार्यात्मनि मुश्च मीतिम् ॥ २६९ ॥

भवाननात्मनो धर्मानात्मन्यारोप्य शोचित । तद्ज्ञानकृतं सर्वे भयं त्यक्त्वा सुखी भव ॥ २७० ॥

शिष्य:--

श्रीमद्भिक्तं सकलं मृषेति दृष्टान्त एव ह्यूपपद्यते तत्। दार्ष्ट्रान्तिके नैव भवादिदःखं प्रत्यक्षतः सर्वजनप्रसिद्धम् ॥ २७१ ॥

प्रत्यक्षेणानुभूतार्थः कथं मिध्यात्वमहिति । चक्षषो विषयं कुम्भं कथं मिथ्या करोम्यहम् ॥ २७२ ॥

विद्यमानस्य मिथ्यात्वं कथं नु घटते प्रभो । प्रत्यक्षं खलु सर्वेषां प्रमाणं प्रस्फुटार्थकम् ॥ २०३ ॥

मर्त्यस्य मम जन्मादिदुःखभाजोऽल्पजीविनः । ब्रह्मत्वमि नित्यत्वं परमानन्द्ता कथम् ॥ २७४ ॥

क आत्मा कस्त्वनात्मा च किमु छक्षणमेतयोः। आत्मन्यनात्मधर्माणामारोपः क्रियते कथम् ॥ २७५ ॥

किमज्ञानं तदुत्पन्नभयत्यागोऽपि वा कथम् । किमु ज्ञानं तदुत्पन्रसुखप्राप्तिश्च वा कथम् ॥ २७६ ॥ सर्वमेतद्यथापूर्व करामलकवत्स्फुटम् । प्रतिपादय मे स्वामिन् श्रीगुरो करुणानिधे ॥ २७७ ॥ श्रीगुरुः—

धन्यः कृतार्थस्त्वमहो विवेकः शिवप्रसादस्तव विद्यते महान् । विस्रुष्य तु प्राकृतस्रोकमार्ग ब्रह्मावगन्तुं यतसे यतस्त्वम् ॥ २७८ ॥

शिवप्रसादेन विना न सिद्धिः शिवप्रसादेन विना न बुद्धिः । शिवप्रसादेन विना न युक्तिः शिवप्रसादेन विना न मुक्तिः ॥ २७९ ॥

शुकादयः संसृतिबन्धमुक्ताः । तस्य प्रसादो बहुजन्मलभ्यो भक्त्यैकगम्यो भवमुक्तिहेतुः ॥ २८०॥

यस्य प्रसादेन विमुक्तसङ्गाः

विवेको जन्तूनां प्रभवति जनिष्वेव बहुषु प्रसादादेवैशाद्बहुसुकृतपाकोदयवशात । यतस्तस्मादेव त्वमिप परमार्थावगमने कृतारम्भः पुंसामिद्मिह विवेकस्य तु फलं॥२८१॥

मर्द्यत्वसिद्धेरिप पुंस्त्वसिद्धे-विप्रत्वसिद्धेश्च विवेकसिद्धेः । वदन्ति मुख्यं फलमेव मोक्षं वयर्थे समस्तं यदि चेन्न मोक्षः ॥ २८२ ॥

प्रश्नः समीचीनतरस्तवायं
यदात्मतत्त्वावगमे प्रवृत्तिः ।
ततस्तवैतत्सकलं समूलं
निवेद्यिष्यामि मुदा शृणुष्व ॥ २८३ ॥

मर्यातं त्विय कित्पतं भ्रमवशात्तेनैव जनमाद्यः तत्संभावितमेव दुःखमिप ते नो वस्तुतस्तन्मृषा । निद्रामोहवशादुपागतसुखं दुःखं च किं नु त्वया सत्यत्वेन विछोकितं कविदिप बृहि प्रबोधागमे ॥ २८४ ॥

> नाशेषलोकैरनुभूयमानः प्रसक्षतोऽयं संकलप्रपञ्चः।

कथं मृषा स्यादिति शङ्कनीयं विचारशून्येन विमुह्यता त्वया ॥ २८५ ॥

दिवान्धदृष्टेस्तु दिवान्धकारः प्रत्यक्षसिद्धोऽपि स किं यथार्थः ।

तद्वद्भमेणावगतः पदार्थो

भ्रान्तख सत्यः सुमतेर्भृषैव ॥ २८६ ॥

घटोऽयमित्यत्र घटाभिधानः

प्रत्यक्षतः कश्चिदुदेति दृष्टेः।

विचार्यमाणे स तु नास्ति तत्र मृद्स्ति तद्भावविरुक्षणा सा ॥ २८७ ॥

प्रादेशमात्रः परिदृश्यतेऽर्कः शास्त्रेण संदर्शितलक्षयोजनः । मानान्तरेण कचिदेति बाधां प्रत्यक्षमप्यत्र हि न त्यवस्था ॥ २८८ ॥

तस्मात्त्वयीदं भ्रमतः प्रतीतं मृषैव नो सत्यमवेहि साक्षात्। त्रह्म त्वमेवासि सुखस्वरूपं त्वत्तो न भिन्नं विचिनुष्व बुद्धौ ॥ २८९ ॥

लोकान्तरे वात्र गुहान्तरे वा तीर्थान्तरे कर्मपरम्परान्तरे । शास्त्रान्तरे नास्त्यनुपश्यतामिह स्वयं परं ब्रह्म विचार्यमाणे ॥ २९० ॥

तत्त्वमात्मस्थमज्ञात्वा मूढः शास्त्रेषु पश्यति । गोपः कक्षगतं छागं यथा कूपेषु दुर्मतिः ॥ २९१ ॥

स्वमात्मानं परं मत्वा परमात्मानमन्यथा । विमृग्यते पुनः स्वात्मा बहिः कोशेषु पण्डितैः ॥ २९२ ॥

विस्मृत्य वस्तुनस्तत्त्वमध्यारोध्य च वस्तुनि । अवस्तुतां च तद्धर्मान्मुधा शोचति नान्यथा ॥ २९३ ॥

आत्मानात्मविवेकं ते वक्ष्यामि शृणु सादरम् । यस्य श्रवणमालेण मुच्यतेऽनात्मबन्धनात् ॥ २९४ ॥

इत्युक्त्वाभिमुखीकृत्य शिष्यं करूणया गुरुः । अध्यारोपापवादाभ्यां निष्प्रपश्चं प्रपश्चयन् ॥ २९५ ॥ सम्यक्प्राबोधयत्तत्त्वं शास्त्रदृष्टेन वर्त्मना । सर्वेषामुपकाराय तत्प्रकारोऽत्र दृश्यते ॥ २९६ ॥

वस्तुन्यवस्त्वारोपो यः सोऽध्यारोप इतीर्यते । असर्पभूते रज्ज्वादौ सर्पत्वारोपणं यथा ॥ २९७ ॥

वस्तु तावत्परं ब्रह्म सत्यज्ञानादिलक्षणम् । इदमारोपितं यत्र भाति खे नीलतादिवत् ॥ २९८ ॥

तत्कारणं यदज्ञानं सकार्यं सद्विलक्षणम् । अवस्त्वित्युच्यते सद्भिर्यस्य बाधा प्रदृश्यते ॥ २९९ ॥

अवस्तु तत्प्रमाणैर्यद्वाध्यते शुक्तिरौप्यवत् । न बाध्यते यत्तद्वस्तु त्रिषु कालेषु शुक्तिवत् ॥ ३०० ॥

शुक्तेर्बाधा न खल्वस्ति रजतस्य यथा तथा । अवस्तुसंज्ञितं यत्तज्जगदध्यासकारणम् ॥ ३०१ ॥

सदसद्भयामानिर्वाच्यमज्ञानं त्रिगुणात्मकम् । वस्तु तत्त्वावबोधैकबाध्यं तद्भावलक्षणम् ॥ ३०२ ॥

मिथ्यासंबन्धतस्तत्र ब्रह्मण्याश्रित्य तिष्ठति । मणौ शक्तिर्यथा तद्वत्रैतदाश्रयदूषकम् ॥ ३०३ ॥ सद्भावे लिङ्गमेतस्य कार्यमेतचराचरम । मानं श्रुतिः स्मृतिश्चाज्ञोऽहमित्यनुभवोऽपि च ॥ ३०४ ॥ अज्ञानं प्रकृतिः शक्तिरविद्येति निगद्यते । तदेतत्सन्न भवति नासद्वा ग्राक्तिरौप्यवत् ॥ ३०५ ॥ सतो भिन्नमभिन्नं वा न दीपख प्रभा यथा। न सावयवमन्यद्वा बीजस्याङ्करवत्क्वचित् ॥ ३०६ ॥ अत एतद्निर्वाच्यामित्येव कवयो विदुः। समष्टिव्यष्टिरूपेण द्विधाज्ञानं निगद्यते ॥ ३०७ ॥ नानात्वेन प्रतीतानामज्ञानानामभेदतः। एकत्वेन समष्टिः स्याङ्क्रहाणां वनं यथा ॥ ३०८ ॥ इयं सभष्टिमृत्कृष्टा सत्त्वांशोत्कर्षतः पुरा। मायेति कथ्यते तज्ज्ञै: ग्रुद्धसत्त्वैकलक्षणा ॥ ३०९ ॥ मायोपहितचैतन्यं साभासं सत्त्वबृंहितम्। सर्वज्ञत्वादिगुणकं सृष्टिस्थित्यन्तकारणम् ॥ ३१० ॥ अव्याकृतं तद्व्यक्तमीश इत्यपि गीयते ।

सर्वशक्तिगुणोपेतः सर्वज्ञानावभासकः ॥ ३११ ॥

स्वतन्त्रः सत्यसंकल्पः सत्यकामः स ईश्वरः।

तस्यैतस्य महाविष्णोर्महाशक्तेर्महीयसः ॥ ३१२ ॥

सर्वज्ञत्वेश्वरत्वादिकारणत्वान्मनीषिणः ।

कारणं वपुरित्याहुः समष्टिं सत्त्वबृंहितम् ॥ ३१३ ॥

आनन्दप्रचुरत्वेन साधकत्वेन कोशवत्।

सैषानन्दमयः कोश इतीशस्य निगद्यते ॥ ३१४॥

सर्वोपरमहेतुत्वात्सुषुप्तिस्थानमिष्यते ।

प्राकृतः प्रलयो यत्र श्राव्यते श्रुतिभिर्मुहुः ॥ ३१५ ॥

अज्ञानं व्यष्ट्यभिप्रायादनेकत्वेन भिद्यते ।

अज्ञानवृत्तयो नाना तत्तद्गणिवस्रधणाः ॥ ३१६ ॥

वनख व्यष्ट्यभिप्रायाद्भरहा इत्यनेकता ।

यथा तथैवाज्ञानस्य व्यष्टितः स्यादेनकता ॥ ३१७ ॥

व्यष्टिमीलनसत्वैषा रजसा तमसा युता ।

ततो निकृष्टा भवति योपाधिः प्रत्यगात्मनः ॥ ३१८ ॥

चैतन्यं व्यष्ट्यवच्छिन्नं प्रत्यगात्मेति गीयते ।

साभासं व्यष्ट्युपहितं सत्तादात्म्येन तृहुणैः ॥ ३१९ ॥

अभिभूतः स एवात्मा जीव इस्रभिधीयते । किंचिज्ज्ञत्वानीश्वरत्वसंसारित्वादिधर्मवान् ॥ ३२० ॥

अस्य व्यष्टिरहंकारकारणत्वेन कारणम् । वपुस्तत्राभिमान्यात्मा प्राज्ञ इत्युच्यते बुधैः ॥ ३२१ ॥

प्राज्ञत्वमस्यैकाज्ञानभासकत्वेन संमतम् । व्यष्टेर्निकुष्टत्वेनास्य नानेकाज्ञानभासकम् ॥ ३२२ ॥

स्वरूपाच्छादकत्वेनाप्यानन्दप्रचुरत्वतः । कारणं वपुरानन्दमयः कोश इतीर्यते ॥ ३२३ ॥

अस्यावस्था सुषुप्तिः स्याद्यत्नानन्दः प्रकृष्यते । एषोऽहं सुखमस्वाप्सं न तु किंचिद्वेदिषम् ॥ ३२४ ॥

इत्यानन्दसमुत्कर्षः प्रबुद्धेषु प्रदृश्यते । समष्टेरपि च न्यष्टेरुभयोर्वनवृक्षवत् ॥ ३२५ ॥

अभेद एव नो भेदो जात्येकत्वेन वस्तुतः । अभेद एव ज्ञातव्यस्तथेशप्राज्ञयोरिप ॥ ३२६ ॥

सत्युपाध्योरभिन्नत्वे क भेदस्तद्विशिष्टयोः । एकीभावे तरङ्गाब्ध्योः को भेदः प्रतिविम्बयोः ॥ ३२७॥ अज्ञानतदविच्छिन्नाभासयोरुभयोरिप । आधारं शुद्धचैतन्यं यत्तत्तुर्यमितीर्यते ॥ ३२८ ॥

एतदेवाविविक्तं सदुपाधिभ्यां च तद्गुणैः । महावाक्यस्य वाच्यार्थो विविक्तं छक्ष्य इष्यते ॥ ३२९ ॥

अनन्तशक्तिसंपन्नो मायोपाधिक ईश्वरः । ईक्षामात्रेण सृजति विश्वमेतचराचरम् ॥ ३३० ॥

अद्वितीयस्वमात्रोऽसौ निरुपादान ईश्वरः । स्वयमेव कथं सर्वे सृजतीति न शङ्कवताम् ॥ ३३१ ॥

निमित्तमप्युपादानं स्वयमेव भवन्त्रभुः । चराचरात्मकं विश्वं सृजत्यवति छम्पति ॥ ३३२ ॥

स्वप्राधान्येन जगतो निमित्तमिप कारणम् । उपादानं ततोपाधिप्राधान्येन भवत्ययम् ॥ ३३३ ॥

यथाळ्ता निमित्तं च स्वप्रधानतया भवेत्। स्वज्ञारीरप्रधानत्वेनोपादानं तथेश्वरः॥ ३३४॥

तमःप्रधानप्रकृतिविशिष्टात्परमात्मनः । अभूत्सकाशादाकाशमाकाशाद्वायुरुच्यते ॥ ३३५ ॥ वायोरमिस्तथैवामेरापोऽद्भयः पृथिवी कमात्। शक्तिसः प्रधानत्वं तत्कार्ये जाड्यदर्शनान ॥ ३३६ ॥ आरम्भन्ते कार्यगुणान्ये कारणगुणा हि ते। एतानि सुक्मभृतानि भृतमात्रा अपि क्रमान् ॥ ३३७ ॥ एतेभ्यः सूक्ष्मभूतेभ्यः सूक्ष्मदेहा भवन्यपि । स्थलान्यपि च भूतानि चान्योन्यांशविमेलनात् ॥ ३३८॥ अपञ्चीकृतभृतेभ्यो जातं सप्तदशाङ्गकम् । संसारकारणं छिङ्गमात्मनो भोगसाधनम् ॥ ३३९ ॥ श्रोत्रादिपञ्चकं चैव वागादीनां च पञ्चकम । प्राणादिपञ्चकं बुद्धिमनसी छिङ्गमुच्यते ॥ ३४० ॥ श्रोत्रत्वकचक्षार्जिह्वाघाणानि पञ्च जातानि । आकाशादीनां सत्त्वांशेभ्यो धीन्द्रियाण्यतुक्रमतः ॥३४१॥ आकाशादिगताः पञ्च सात्त्विकांशाः परस्परम् । मिलित्वैवान्तः करणमभवत्सर्वकारणम् ॥ ३४२ ॥ प्रकाशकत्वादेतेषां सान्त्विकांशत्विमाध्यते ।

प्रकाशकत्वं सत्त्वस्य स्वच्छत्वेन यतस्ततः ॥ ३४३ ॥

तदन्तः करणं वृत्तिभेदेन स्याचतुर्विधम्। मनो बुद्धिरहंकारश्चित्तं चेति तदुच्यते ॥ ३४४ ॥ संकल्पान्मन इत्याहुर्बुद्धिरर्थस्य निश्चयात्। अभिमानादहंकारश्चित्तमर्थस्य चिन्तनात् ॥ ३४५ ॥ मनस्यपि च बुद्धौ च चित्ताहंकारयोः क्रमात्। अन्तर्भावोऽत्र बोद्धव्यो लिङ्गलक्षणसिद्धये ॥ ३४६ ॥ चिन्तनं च मनोधर्मः संकल्पादिर्यथा तथा। अन्तर्भावा मनस्यैव सम्यक्चित्तस्य सिध्यति ॥ ३४७ ॥ देहादावहमित्येव भावो दढतरो धियः। दृश्यतेऽहंकृतेस्तस्माद्न्तर्भावोऽत्र युज्यते ॥ ३४८ ॥ तस्मादेव तु बुद्धेः कर्तृत्वं तदितरस्य करणत्वम् । सिध्यत्यात्मन उभयाद्विद्यात्संसारकारणं मोहात् ॥ ३४९ ॥ विज्ञानमयकोशः स्यात् बुद्धिर्ज्ञानेन्द्रियैः सह । विज्ञानप्रचुरत्वेनाप्याच्छादकतयात्मनः ॥ ३५० ॥ विज्ञानमयकोशोऽयमिति विद्वद्भिरुच्यते । अयं महानहंकारवृत्तिमान्कर्तृळक्षणः ॥

सर्वसंसारनिर्वोढा विज्ञानमयशब्दभाक् ॥ ३५१ ॥

अहं ममेखेव सदाभिमानं देहेन्द्रियादौ कुरुते गृहादौ । जीवाभिमानः पुरुषोऽयमेव कर्ता च भोक्ता च सुखी च दुःखी ॥ ३५२ ॥

स्ववासनाप्रेरित एव नित्यं
करोति कर्मोभयलक्षणं च ।
भुङ्के तदुत्पन्नफलं विशिष्टं
सुखं च दुःखं च परत्र चात्र ॥ ३५३ ॥

नानायोनिसहस्रेषु जायमानो मुहुर्मुहुः । म्रियमाणो भ्रमत्येष जीवः संसारमण्डले ॥ ३५४ ॥

मनो मनोमयः कोशो भवेष्ज्ञानेन्द्रियैः सह । प्राचुर्य मनसो यत्र दृश्यतेऽसौ मनोमयः ॥ ३५५ ॥

चिन्ताविषादहर्षाद्याः कामाद्या अस्य वृत्तयः । मनुते मनसैवैष फल्लं कामयते बहिः । यतते कुरुते भुङ्के तन्मनः सर्वकारणम् ॥ ३५६ ॥

मनो ह्यमुष्य प्रवणस्य हेतु-रन्तर्वहिश्चार्थमनेन वेत्ति । शृणोति जिद्यसुनैव चेक्षते
वक्ति स्पृशत्यक्ति करोति सर्वम् ॥ ३५७ ॥

बन्धश्च मोक्षो मनसैव पुंसामर्थोऽप्यनर्थोऽप्यमुनैव सिध्यति ।

शुद्धेन मोक्षो मिल्लेनेन बन्धो

विवेकतोऽर्थोऽप्यविवेकतोऽन्यः ॥ ३५८ ॥

रजस्तमोभ्यां मिलनं त्वशुद्धमज्ञानजं सत्त्वगुणेन रिक्तम् ।
मनस्तमोदोषसमन्वितत्वाज्जडत्वमोहालसताप्रमादैः ।
तिरस्कृतं सन्न तु वेत्ति वास्तवं
पदार्थतत्त्वं ह्यपलभ्यमानम् ॥ ३५९ ॥

रजोदोषेर्युक्तं यदि भवति विश्लेपकराणैः
प्रतीपैः कामाद्यैरिनशमभिभूतं व्यथयति ।
कथंचित्सूक्ष्मार्थावगतिमदिष भ्राम्यति भृशं
मनोदीपो यद्वत्प्रबलमकता ध्वस्तमहिमा ॥ ३६० ॥
इ. P. II. 11

ततो मुमुक्कुभैवबन्धमुक्त्यै
रजस्तमोभ्यां च तदीयकार्यैः ।
वियोज्य चित्तं परिशुद्धसत्त्वं
प्रियं प्रयत्नेन सदैव कुर्यान ॥ ३६१ ॥

गर्भावासजनिप्रणाशनजराव्याध्यादिषु प्राणिनां
यदुःखं परिदृश्यते च नरके तिचन्तियत्वा मुहुः।
दोषानेव विळोक्य सर्वविषयेष्वाशां विमुच्याभितश्चित्तप्रन्थिविमोचनाय सुमतिः सत्त्वं समालम्बताम्।।

यमेषु निरतो यस्तु नियमेषु च यत्नतः । विवेकिनस्तस्य चित्तं प्रसादमधिगच्छति ॥ ३६३ ॥

आसुरीं संपदं त्यक्त्वा भजेद्यो दैवसंपदम् । मोक्षेककाङ्क्षया नित्यं तस्य चित्तं प्रसीदति ॥ ३६४ ॥

परद्रव्यपरद्रोहपरिनन्दापरिश्वयः । नालम्बते मनो यस्य तस्य चित्तं प्रसीदित ॥ ३६५ ॥

आत्मवत्सर्वभूतेषु यः समत्वेन पदयति । सुखं दुःखं विवेकेन तस्य चित्तं प्रसीदति ॥ ३६६ ॥ असन्तं श्रद्धया भक्ता गुरुमीश्वरमात्मनि । यो भजसनिशं क्षान्तस्तस्य चित्तं प्रसीदति ॥ ३६७ ॥

शिष्टात्रमीशार्चनमार्यसेवां तीर्थाटनं स्वाश्रमधर्मनिष्ठाम् । यमानुषक्तिं नियमानुवृत्तिं चित्तप्रसादाय वदन्ति तज्ज्ञाः ॥ ३६८ ॥

कट्वाम्छछवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविधायिनाम् । पूतिपर्युषितादीनां त्यागः सत्त्वाय कल्पते ॥ ३६९ ॥

श्रुत्या सत्त्वपुराणानां सेवया सत्त्ववस्तुनः । अनुवृत्त्या च साधूनां सत्त्ववृत्तिः प्रजायते ॥ ३७० ॥

यस्य चित्तं निर्विषयं हृद्यं यस्य शीतलम् । तस्य मित्रं जगत्सर्वे तस्य मुक्तिः करस्थिता ॥ ३७१ ॥

हितपरिमितभोजी नित्यमेकान्तसेवी
सक्चदुचितहितोक्तिः स्वल्पनिद्राविहारः ।
अनुनियमनशीलो यो भजत्युक्तकाले
स लभत इह शीधं साधु चित्तप्रसादम् ॥ ३७२ ॥

चित्तप्रसादेन विनावगन्तुं
बन्धं न शक्तोति परात्मतत्त्वम् ।
तत्त्वावगत्या तु विना विमुक्तिर्न सिध्यति ब्रह्मसहस्रकोटिषु ॥ ३७३ ॥

मनःप्रसादः पुरुषस्य बन्धो

मनःप्रसादो भवबन्धमुक्तिः ।

मनःप्रसादाधिगमाय तस्मा
नमनोनिरासं विद्धीत विद्वान् ॥ ३७४ ॥

पञ्चानामेव भूतानां रजोंशेभ्योऽभवन् क्रमात्। वाक्पाणिपादपायूपस्थानि कर्मेन्द्रियाण्यनु॥ ३७५॥

समस्तेभ्यो रजोंशेभ्यो व्योमादीनां क्रियात्मकाः । प्राणादयः समुत्पन्नाः पञ्चाप्यान्तरवायवः ॥ ३७६ ॥

प्राणः प्राग्गमनेन स्याद्पानोऽवाग्गमनेन च । व्यानस्तु विष्वग्गमनादुत्कान्त्योदान इष्यते ॥ ३७७ ॥

अशितात्ररसादीनां समीकरणधर्मतः । समान इत्यभिप्रेतो वायुर्यस्तेषु पञ्चमः ॥ ३७८ ॥ क्रियेव दिइयते प्रायः प्राणकर्मेन्द्रियेष्वलम् । ततस्तेषां रजोंशेभ्यो जिनरङ्गीकृता बुधैः ॥ ३७९ ॥

राजसीं तु क्रियाशींक तमःशक्तिं जडात्मिकाम्। प्रकाशरूपिणीं सत्त्वशक्तिं प्राहुर्महर्षयः ॥ ३८० ॥

एते प्राणादयः पश्च पश्चकर्मेन्द्रियैः सह । भवेत्प्राणमयः कोशः स्थूलो येनैव चेष्टते ॥ ३८१ ॥

यद्यन्निष्पाद्यते कर्म पुण्यं वा पापमेव वा। वागादिभिश्च वपुषा तत्प्राणमयकर्तृकम् ॥ ३८२ ॥

वायुनोचालितो वृक्षो नानारूपेण चेष्टते । तम्मिन्विनिश्चले सोऽपि निश्चलः स्याद्यथा तथा ॥३८३॥

प्राणकर्मेन्द्रियेर्देहः प्रेयमाणः प्रवर्तते । नानाकियास सर्वत्र विहिताविहितादिषु ॥ ३८४ ॥

कोशत्रयं मिलित्वैतद्वपुः स्यात्सृक्ष्ममात्मनः। अतिसङ्मतया लीनस्यात्मनो गमकत्वतः ॥ ३८५ ॥

लिङ्गमित्युच्यते स्थूलापेक्षया सूक्ष्ममिष्यते । सर्वे लिङ्गवपुर्जातमेकधीविषयत्वतः ॥ ३८६ ॥ समष्टिः स्यात्तरुगणः सामान्येन वनं यथा। एतत्समण्ड्युपहितं चैतन्यं सफलं जगुः॥ ३८७॥

हिरण्यगर्भः सूत्रात्मा प्राण इत्यपि पण्डिताः । हिरण्मये बुद्धिगर्भे प्रचकास्ति हिरण्यवत् ॥ ३८८ ॥

हिरण्यगर्भ इत्यस्य व्यपदेशस्ततो मतः । समस्तिलिङ्गदेहेषु सूत्रवन्मणिपङ्किषु । व्याप्य स्थितत्वात्सुत्रात्मा प्राणनात्प्राण उच्यते ॥ ३८९ ॥

नैकधीविषयत्वेन लिङ्गं व्यष्टिर्भवत्यथ । यदेतत्र्यष्ट्युपहितं चिदाभाससमन्वितम् ॥ ३९०॥

चैतन्यं तैजस इति निगदन्ति मनीषिणः । तेजोमयान्तःकरणोपाधित्वेनैष तैजसः ॥ ३९१॥

स्थूलात्सृक्ष्मतया व्यष्टिरस्य सूक्ष्मवपुर्मतम् । अस्य जागरसंस्कारमयत्वाद्वपुरुच्यते ॥ ३९२ ॥

स्वप्ने जागरकाळीनवासनापरिकल्पितान् । तैजसो विषयान्सुङ्के सूक्ष्मार्थान्सूक्ष्मवृत्तिभिः॥ ३९३॥ समष्टेरिप च व्यष्टेः सामान्येनैव पूर्ववत् । अभेद एव ज्ञातव्यो जात्यैकत्वे कुतो भिदा ॥ ३९४ ॥

द्वयोरुपाध्योरेकत्वे तयोरप्यभिमानिनोः।

सूत्रात्मनस्तैजसस्याप्यभेदः पूर्ववन्मतः ॥ ३९५ ॥

एवं सृक्ष्मप्रपञ्चस्य प्रकारः शास्त्रसंमतः।

अथ स्थूलप्रपञ्चस्य प्रकारः कथ्यते शृणु ॥ ३९६ ॥

तान्येव सूक्ष्मभूतानि व्योमादीनि परस्परम् । पञ्चीकृतानि स्थूलानि भवन्ति शृणु तत्क्रमम् ॥ ३९७ ॥

स्वादीनां भूतमेकैकं सममेव द्विधा द्विधा । विभज्य भागं तत्राद्यं त्यक्त्वा भागं द्वितीयकम् ॥ ६९८ ॥

चतुर्घा सुविभज्याथ तमेकैकं विनिक्षिपेत् । चतुर्णो प्रथमे भागे क्रमेण स्वार्धमन्तरा ॥ ३९९ ॥

ततो व्योमादिभूतानां भागाः पञ्च भवन्ति ते । स्वस्वार्धभागेनान्येभ्यः प्राप्तं भागचतुष्ट्रयम् ॥ ४०० ॥

संयोज्य स्थूलतां यान्ति व्योमादीनि यथाक्रमम्। अमुख्य पञ्जीकरणस्याप्रामाण्यं न शङ्कयताम्॥ ४०१॥ उपलक्षणमस्यापि तत्रिवृत्करणश्रुतिः। पञ्चानामपि भूतानां श्रूयतेऽन्यत्र संभवः॥ ४०२॥

ततः प्रामाणिकं पञ्जीकरणं मन्यतां बुधै:। प्रसक्षादिविरोधः स्यादन्यथा क्रियते यदि ॥ ४०३ ॥

आकाशवाय्वोर्धर्मस्तु वह्नयादावुपलभ्यते । यथा तथाकाशवाग्वोर्नाग्न्यादेर्धर्म ईक्ष्यते ॥ ४०४ ॥

अतोऽप्रामाणिकमिति न किंचिद्पि चिन्त्यताम् । खांशव्याप्तिश्च खव्याप्तिर्विद्यते पावकादिषु ॥ ४०५ ॥

तेनोपलभ्यते शब्दः कारणस्यातिरेकतः। तथा नभस्वतो धर्मोऽप्यग्न्यादावुपलभ्यते ॥ ४०६ ॥

न तथा विद्यते व्याप्तिर्वह्नयादेः खनभस्वतोः । सुक्ष्मत्वादंशकव्याप्तेस्तद्धर्मी नोपलभ्यते ॥ ४०७ ॥

कारणस्वानुरूपेण कार्य सर्वत्र दृइयते। तस्मात्प्रामाण्यमेष्टव्यं बुधैः पञ्चीकृतेरपि ॥ ४०८ ॥

अनेनोद्भतगुणकं भूतं वक्ष्येऽवधारय। शब्दैकराणमाकाशं शब्दस्पर्शगुणोऽनिलः ॥ ४०९ ॥ तेजः शब्दस्पर्शरूपेर्गुणवत्कारणं क्रमात् । आपश्चतुर्गुणः शब्दस्पर्शरूपरसैः क्रमात् ॥ ४१० ॥

एतैश्चतुर्भिर्गन्धेन सह पञ्चगुणा मही । आकाशांश्चतया श्रोत्रं शब्दं गृह्णाति तद्गुणम् ॥ ४११ ॥

त्वङ्मारुतांशकतया स्पर्शे गृह्वाति तद्गुणम् । तेजोंशकतया चक्ष्म् रूपं गृह्वाति तद्गुणम् ॥ ४१२ ॥

अवंशकतया जिह्वा रसं गृह्वाति तद्गुणम् । भूम्यंशकतया ब्राणं गन्धं गृह्वाति तद्गुणम् ॥ ४१३ ॥

करोति खांशकतया वाक्शब्दोच्चारणिकयाम् । वाय्वंशकतया पादौ गमनादिकियापरौ ॥ ४१४ ॥ तेजोंशकतया पाणी वह्नयाद्यर्चनतत्परौ ।

जलांशकतयोपस्थो रेतोमूत्रविसर्गकृत् ॥ ४१५ ॥

भूम्यंशकतया पायुः कठिनं मलमुत्सृजेत् । श्रोत्रस्य दैवतं दिक्स्यात्त्वचो वायुर्देशो रविः ॥ ४१६ ॥

जिह्वाया वरुणो दैवं ब्राणस्य त्विवनावुभौ । वाचोऽग्निर्हस्तयोरिन्द्रः पादयोस्तु त्रिविकमः ॥ ४१७ ॥ पायोर्मृत्युरूपस्थस्य त्वधिदैवं प्रजापतिः । मनसो दैवतं चन्द्रो बुद्धेर्दैवं बृहस्पतिः ॥ ४१८ ॥

कद्रस्वहंकृतेदैंवं क्षेत्रज्ञश्चित्तदैवतम्।

दिगाद्या देवताः सर्वाः खादिसत्त्वांशसंभवाः ॥ ४१९ ॥

संमिता इन्द्रियस्थानेष्विन्द्रियाणां समन्ततः । निगृह्णन्यनुगृह्णन्ति प्राणिकर्मानुरूपतः ॥ ४२० ॥

शरीरकरणत्रामा प्राणाहमधिदेवताः । पञ्चैते हेतवः प्रोक्ता निष्पत्तौ सर्वकर्मणाम् ॥ ४२१ ॥

कर्मानुरूपेण गुणोदयो भवेद्रुणानुरूपेण मनःप्रवृत्तिः ।
मनोनुवृत्तैरुभयात्मकेन्द्रियेर्विवर्यते पुण्यमपुण्यमत्र ॥ ४२२ ॥

करोति विज्ञानमयोऽभिमानं कर्ताहमेवेति तदात्मना स्थितः । आत्मा तु साक्षी न करोति किंचि- न्न कारयत्येव तटस्थवत्सदा ॥ ४२३ ।

द्रष्टा श्रोता वक्ता कर्ता भोक्ता भवत्यहंकारः । स्वयमेतद्विकृतीनां साक्षी निर्छेप एवात्मा ॥ ४२४ ॥

आत्मनः साक्षिमात्रत्वं न कर्तृत्वं न भोक्तृता । रविवत्प्राणिभिर्छोके क्रियमाणेषु कर्मसु ॥ ४२५ ॥

न ह्यर्कः कुरुते कर्म न कारयति जन्तवः । स्वस्वभावानुरोधेन वर्तन्ते स्वस्वकर्मसु ॥ ४२६ ॥

तथैव प्रत्यगात्मापि रविवन्निष्कियात्मना । उदासीनतयैवास्ते देहादीनां प्रवृत्तिषु ॥ ४२७ ॥

अज्ञात्वैवं परं तत्त्वं मायामोहितचेतसः । स्वात्मन्यारोपयन्त्येतत्कर्तृत्वाद्यन्यगोचरम् ॥ ४२८ ॥

आत्मस्वरूपमविचार्य विमृहबुद्धिरारोपयत्यखिलमेतद्नात्मकार्यम् ।
स्वात्मन्यसङ्गचितिनिष्क्रिय एव चन्द्रे
दूरस्थमेघकृतधावनवद्भमेण ॥ ४२९॥

आत्मानात्मविवेकं स्फुटतरमग्रे निवेदयिष्यामः । इममाकर्णय विद्वन् जगदुत्पत्तिप्रकारमावृत्त्या ॥ ४३० ॥ पचीकृतेभ्यः खादिभ्यो भूतेभ्यस्त्वीक्षयेशितुः । समुत्पन्नमिदं स्थूछं ब्रह्माण्डं सचराचरम् ॥ ४३१ ॥

त्रीह्याद्योषधयः सर्वा वायुतेजोम्बुभूमयः । सर्वेषामप्यभूदत्रं चतुर्विधशरीरिणाम् ॥ ४३२ ॥

केचिन्मारुतभोजनाः खलु परे चन्द्रार्कतेजोशनाः

केचित्तोयकणाशिनोऽपरिमिताः केचित्तु मृद्गक्षकाः । केचित्पर्णशिलातृणाद्नपराः केचित्तु मांसाशिनः

ंकेचिद्रीहियवात्रभोजनपरा जीवन्समी जन्तवः ॥

जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्ञाद्याश्चतुर्विधाः । स्वस्वकर्मानुरूपेण जातास्तिष्ठन्ति जन्तवः ॥ ४३४ ॥

यत्र जाता जरायुभ्यस्ते नराद्या जरायुजाः । अण्डजास्ते स्युरण्डेभ्यो जाता ये विहगादयः ॥ ४३५ ॥

स्वेदाज्जाताः स्वेदजास्ते यूका छक्षादयोऽपि च । भूमिमुद्भिद्य ये जाता उद्भिज्जास्ते द्रुमादयः ॥ ४३६ ॥

इदं स्थूलवपुर्जातं भौतिकं च चतुर्विधम् । सामान्येन समष्टिः खादेकधीविषयत्वतः ॥ ४३७ ॥ एतत्समष्ट्यवच्छिन्नं चैतन्यं फलसंयुतम् । प्राहुर्वैश्वानर इति विराडिति च वैदिकाः ॥ ४३८ ॥

वैश्वानरो विश्वनरेष्वात्मत्वेनाभिमानतः । विराद स्याद्विविधत्वेन स्वयमेव विराजनात् ॥ ४३९ ॥

चतुर्विधं भूतजातं तत्तज्जातिविशेषतः । नैकधीविषयत्वेन पूर्ववद्यष्टिरिष्यते ॥ ४४० ॥

साभासं व्यष्ट्यपहितं तत्तादात्म्यमुपागतम् । चैतन्यं विश्व इत्याहुर्वेदान्तनयकोविदाः ॥ ४४१ ॥

विश्वोऽस्मिन्स्थूलदेहेऽत्र स्वाभिमानेन तिष्ठति । यतस्ततो विश्व इति नाम्ना सार्थो भवत्ययम् ॥ ४४२ ॥

व्यष्टिरेषास्य विश्वस्य भवति स्थूलविप्रहः। उच्यतेऽन्नविकारित्वात्कोशोऽन्नमय इत्ययम् ॥ ४४३ ॥

देहोऽयं पितृभुक्तात्रविकाराच्छुक्कशोणितात् । जातः प्रवर्धतेऽन्नेन तदभावे विनश्यति ॥ ४४४ ॥

तस्मादन्नविकारित्वेनायमन्नमयो मतः। आच्छादकत्वादेतस्याप्यसेः कोशवदात्मनः ॥ ४४५ ॥ आत्मनः स्थूलभोगाना-मेतदायतनं विदुः । शब्दादिविषयान्भुङ्के स्थूलान्स्थूलात्मनि स्थितः ॥ ४४६ ॥

बहिरातमा ततः स्थूलभोगायतनमुच्यते । इन्द्रियैरुपनीतानां शब्दादीनामयं स्वयम् । देहेन्द्रियमनोयुक्तो भोक्तेसाहुर्भनीषिणः ॥ ४४७ ॥

एकादशद्वारवतीह देहें
सौधे महाराज इवाक्षवर्गैः ।
संसेव्यमानो विषयोपभोगानुपाधिसंस्थो बुभुजेऽयमात्मा ॥ ४४८ ॥

ज्ञानेन्द्रियाणि निजदैवतचोदितानि
कर्मेन्द्रियाण्यपि तथा मनआदिकानि ।
स्वस्वप्रयोजनविधौ नियतानि सन्ति
यत्नेन किंकरजना इव तं भजन्ते ॥ ४४९ ॥

यत्रोपभुङ्के विषयान्स्थूलानेष महामतिः । अहं ममेति सैषास्यावस्था जाप्रदितीर्यते ॥ ४५० ॥ एतत्समष्टिञ्यष्ट्योश्चोभयोरप्यभिमानिनोः । तद्विश्ववैश्वानरयोरभेदः पूर्ववन्मतः ॥ ४५१ ॥

स्थूलसूक्ष्मकारणाख्याः प्रपञ्चा ये निरूपिताः।

ते सर्वेऽपि मिल्रित्वैकः प्रपञ्चोऽपि महान्भवेत् ॥ ४५२ ॥

महाप्रपञ्चावच्छित्रं विश्वप्राज्ञादिस्रक्षणम् । विराडादीशपर्यन्तं चैतन्यं चैकमेव तत् ॥ ४५३ ॥

यदनाद्यन्तमन्यक्तं चैतन्यमजमक्षरम् ।
महाप्रपञ्चेन सहाविविक्तं सदयोऽग्निवत् ॥ ४५४ ॥
तत्सर्वे खिल्वदं ब्रह्मेत्यस्य वाक्यख पण्डितैः ।
वाच्यार्थ इति निर्णीतं विविक्तं छक्ष्य इत्यपि ॥ ४५५ ॥
स्थूलाद्यज्ञानपर्यन्तं कार्यकारणलक्षणम् ।
इत्यं सर्वमनात्मेति विजानीहि विचक्षण ॥ ४५६ ॥

अन्तःकरणतद्वृत्तिद्रष्टृ नित्यमविकियम् । चैतन्यं यत्तदात्मेति बुद्धया बुध्यस्व सूक्ष्मया ॥ ४५७ ॥

एष प्रत्यक्स्वप्रकाशो निरंशो-

ऽसङ्गः शुद्धः सर्वदैकस्वभावः ।

नित्याखण्डानन्दरूपो निरीहः साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च ॥ ४५८ ॥

नैव प्रत्यग्जायते वर्धते नो किंचिन्नापक्षीयते नैव नाशम् । आत्मा नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो नासौ हन्यो हन्यमाने शरीरे ॥ ४५९ ॥

जन्मास्तित्विवृद्धयः परिणितिश्चापक्षितिर्नाशनं

हदयस्यैव भवन्ति षिड्वकृतयो नानाविधा व्याधयः ।
स्थूलत्वादि च नीलताद्यपि मितिर्वणीश्रमादिप्रथा

हदयन्ते वपुषो न चात्मन इमे तद्विक्रियासाक्षिणः ॥

अस्मिन्नात्मन्यनात्मत्वमनात्मन्यात्मतां पुनः। विपरीततयाध्यस्य संसरन्ति विमोहतः॥ ४६१॥

भ्रान्त्या मनुष्योऽहमहं द्विजोऽहं तज्ज्ञोऽहमज्ञोऽहमतीव पापी । भ्रष्टोऽस्मि शिष्टोऽस्मि सुखी च दुःखी-त्येवं विमुद्धात्मिन कल्पयन्ति ॥ ४६२ ॥ अनात्मनो जन्मजरामृतिश्चधा-तृष्णासुखक्केशमयादिधर्मान्। विपर्ययेण ह्यतथाविधेऽस्मि-न्नारोपयन्यात्मिन बुद्धिदोषात्॥ ४६३॥

भ्रान्त्या यत्र यद्ध्यासस्तत्कृतेन गुणेन वा । दोषेणाप्यणुमात्रेण स न संबध्यते कचित् ॥ ४६४ ॥ किं मरुन्मृगतृष्णाम्बुपूरेणार्द्रत्वमृच्छति । दृष्टिसंस्थितपीतेन शृङ्खः पीतायते किमु ॥ ४६५ ॥ बाठकल्पितनैल्येन व्योम किं मिळनायते ।

प्रत्यगात्मन्यविषयेऽनात्माध्यासः कथं प्रभो ॥ ४६६ ॥

शिष्य:---

पुरा दृष्टे हि विषयेऽध्यस्यन्ति विषयान्तरम् ।
तदृष्टं शुक्तिरज्ज्वादौ सादृश्याद्यनुबन्धतः ॥ ४६७ ॥
परत्र पूर्वदृष्टस्यावभासः स्मृतिलक्षणः ।
अध्यासः स कथं स्वामिन् भवेदात्मन्यगोचरे ॥ ४६८ ॥
नानुभूतः कदाण्यात्माननुभूतस्य वस्तुनः ।
सादृश्यं सिध्यति कथमनात्मनि विलक्षणे ॥ ४६९ ॥
8. १२ ॥ 12

अनात्मन्यात्मताध्यासः कथमेष समागतः। निवृत्तिः कथमेतस्य केनोपायेन सिध्यति ॥ ४७०॥

उपाधियोग उभयोः सम एवेशजीवयोः । जीवस्यैव कथं बन्धो नेश्वरस्थास्ति तत्कथम् ॥ ४७१ ॥ एतत्सर्वे दयादृष्ट्या करामलकवत्स्फुटम् । प्रतिपादय सर्वज्ञ श्रीगुरो करुणानिधे ॥ ४७२ ॥

श्रीगुरु:--

न सावयव एकस्य नात्मा विषय इष्यते । अस्यास्मत्प्रत्ययार्थत्वादपरोक्षाच सर्वशः ॥ ४७३॥

प्रसिद्धिरात्मनोऽस्त्येव न कस्वापि च दृश्यते । प्रत्ययो नाह्मस्मीति न ह्यस्ति प्रत्यगात्मनि ॥ ४७४ ॥

न कस्यापि स्वसद्भावे प्रमाणमभिकाङ्क्ष्यते । प्रमाणानां च प्रामाण्यं यन्मूलं किं तु बोधयेत् ॥ ४७५ ॥

मायाकार्यैस्तिरोभृतो नैष आत्मानुभूयते । मेचबृन्दैर्यथा भानुस्तथायमहमादिभिः ॥ ४७६ ॥ पुरस्थ एव विषये वस्तुन्यध्यस्यतामिति।

नियमो न कृतः सद्भिर्भान्तिरेवात्र कारणम् ॥ ४७७ ॥

दुगाद्यविषये व्योम्नि नीलतादि यथाबुधाः । अध्यस्यन्ति तथैवास्मिन्नात्मन्यपि मतिभ्रमान् ॥ ४७८ ॥

अनात्मन्यात्मताध्यासे न सादृश्यमपेक्षते । पीतोऽयं शङ्ख इत्यादौ सादृश्यं किमपेक्षितम् ॥ ४७९ ॥

निरुपाधिश्रमेष्वस्मिन्नैवापेक्षा प्रदृश्यते । सोपाधिष्वेव तहृष्टं रङ्जुसर्पश्रमादिषु ॥ ४८० ॥

तथापि किंचिद्रक्ष्यामि सादृश्यं शृणु तत्परः। अत्यन्तनिर्मलः सूक्ष्म आत्मायमतिभास्वरः॥ ४८१॥

बुद्धिस्तथैव सत्त्वात्मा साभासा भास्वरामला । सांनिध्यादात्मवद्गाति सूर्यवत्स्फटिको यथा ॥ ४८२ ॥

आत्माभासं ततो बुद्धिर्बुद्धयाभासं ततो मनः । अक्षाणि मनधाभासान्यक्षाभासिमदं वपुः । अत एवात्मताबुद्धिर्देहाक्षादावनात्मिन ॥ ४८३ ॥ मूढानां प्रतिबिम्बादौ बालानामिव दृश्यते । सादृश्यं विद्यते बुद्धावात्मनोऽध्यासकारणम् ॥ ४८४ ॥

अनात्मन्यहमित्येव योऽयमध्यास ईरितः । स्यादुत्तरोत्तराध्यासे पूर्वपूर्वस्तु कारणम् ॥ ४८५ ॥

सुप्तिमूर्छोि थितेष्वेव दृष्टः संसारलक्षणः । अनादिरेषाविद्यातः संस्कारोऽपि च तादृशः ॥ ४८६ ॥

अध्यासबाधागमनस्य कारणं
श्रृणु प्रवक्ष्यामि समाहितात्मा ।
यस्मादिदं प्राप्तमनर्थजातं
जन्माप्ययव्याधिजरादिदु:खम् ॥ ४८७ ॥

आत्मोपाधेरविद्याया अस्ति शक्तिद्वयं महत् । विक्षेप आवृतिश्चेति याभ्यां संसार आत्मनः ॥ ४८८ ॥ आवृतिस्तमसः शक्तिस्तद्धयावरणकारणम् । मृळाविद्येति सा प्रोक्ता यया संमोहितं जगत् ॥ ४८९॥

विवेकवानप्यतियौक्तिकोऽपि श्रु तात्मतत्त्वोऽपि च पण्डिलोऽपि । शक्या यया संवृतवोधदृष्टि-रात्मानमात्मस्थमिमं न वेद् ॥ ४९० ॥

विक्षेपनाम्नी रजसस्तु शक्तिः
प्रवृत्तिहेतुः पुरुषस्य नित्यम् ।
स्थूलादिलिङ्गान्तमशेषमेतद्यया सदात्मन्यसदेव सूयते ॥ ४९१ ॥

निद्रा यथा पुरुषमप्रमत्तं
समावृणोतीयमपि प्रतीचम् ।
तथावृणोत्यावृतिशक्तिरन्तविक्षेपशक्ति परिजृम्भयन्ती ॥ ४९२ ॥

शक्या महत्यावरणाभिधानया
समावृते सत्यमलस्वरूपे ।
पुमाननात्मन्यहमेष एवेत्यात्मत्वबुद्धि विद्धाति मोहात् ॥ ४९३ ॥

यथा प्रसुप्तिप्रतिभासदेहे स्वात्मत्वधीरेष तथा ह्यनात्मनः । जन्माप्ययश्चद्रयत्रद्ध्यादी-नारोपयत्यात्मनि तस्य धर्मान् ॥ ४९४ ॥

विक्षेपशक्या परिचोद्यमानः
करोति कर्माण्युभयात्मकानि ।
भुजान एतत्फलमप्युपात्तं
परिभ्रमत्येव भवाम्बुराशौ ॥ ४९५ ॥

अध्यासदोषात्समुपागतोऽयं संसारवन्धः प्रवलप्रतीचः । यद्योगतः क्लिइयति गर्भवास-जन्माप्ययक्लेशभयैरजस्रम् ॥ ४९६ ॥

अध्यासो नाम खल्वेष वस्तुनो योऽन्यथाप्रहः। स्वाभाविकभ्रान्तिमूळं संसृतेरादिकारणम्॥ ४९७॥

सर्वानर्थस्य तद्वीजं योऽन्यथाप्रह आत्मनः । ततः संसारसंपातः संततक्लेशलक्षणः ॥ ४९८ ॥

अध्यासादेव संसारो नष्टेऽध्यासे न दृश्यते । तदेतदुभयं स्पष्टं पदय त्वं बद्धमुक्तयोः ॥ ४९९ ॥ बद्धं प्रवृत्तितो विद्धि मुक्तं विद्धि निवृत्तितः । प्रवृत्तिरेव संसारो निवृत्तिर्मुक्तिरिष्यते ॥ ५०० ॥

आत्मनः सोऽयमध्यासो मिथ्याज्ञानपरःसरः । असत्कल्पोऽपि संसारं तनुते रज्जुसर्पवत् ॥ ५०१ ॥

रपाधियोगसाम्येऽपि जीववत्परमात्मनः । उपाधिभेदान्नो बन्धस्तत्कार्यमपि किंचन ॥ ५०२ ॥

अस्योपाधिः शुद्धसत्त्वप्रधाना माया यत्र त्वस्य नास्त्यरूपभाव: । सत्त्वस्यैवोत्क्रष्टता तेन बन्धो नो विक्षेपस्तत्कृतो लेशमात्रः ॥ ५०३ ॥

सर्वज्ञोऽप्रतिबद्धबोधविभवस्तेनैव देवः स्वयं मायां स्वामवलम्ब्य निश्चलतया स्वच्छन्दवृत्तिः प्रभुः । सृष्टिस्थित्यद्नप्रवेशयमनव्यापारमात्रेच्छया कुर्वन्की इति तदजस्तम उभे संस्तभ्य शक्या स्वया ॥

तस्मादावृतिविश्लेपौ किंचित्कर्तुं न शक्नुतः। स्वयमेव स्वतन्बोऽसौ तत्प्रवृत्तिनिरोधयोः ॥ ५०५ ॥ तमेव सा धीकर्मेति श्रुतिर्विक्त महेशितुः। निग्रहानुमहे शक्तिरावृतिक्षेपयोर्यतः॥ ५०६॥

रजसस्तमसश्चेव प्रावल्यं सत्त्वहानतः । जीवोपार्थौ तथा जीवे तत्कार्यं बलवत्तरम् ॥ ५०७ ॥

तेन बन्धोऽस्य जीवस्य संसारोऽपि च तत्कृतः । संप्राप्तः सर्वदा यत्न दुःखं भूयः स ईक्षते ॥ ५०८ ॥

एतस्य संस्रुतेर्हेतुरध्यासोऽर्थविपर्ययः । अध्यासमूलमज्ञानमाहुरावृतिलक्षणम् ॥ ५०९ ॥

अज्ञानस्य निवृत्तिस्तु ज्ञानेनैव न कर्मणा । अविरोधितया कर्म नैवाज्ञानस्य वाधकम् ॥ ५१० ॥

कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते । कर्मणः कार्यमेवैषा जन्ममृत्युपरम्परा ॥ ५११ ॥

नैतस्मात्कर्मणः कार्यमन्यदस्ति विलक्षणम् । अज्ञानकार्ये तत्कर्म यतोऽज्ञानेन वर्धते ॥ ५१२ ॥

यद्येन वर्धते तेन नाशस्तस्य न सिध्यति । येन यस्य सहावस्था निरोधाय न कल्पते ॥ ५१३ ॥ नाशकत्वं तदुभयोः को नु कल्पयितुं क्षमः। सर्वे कर्माविरोध्येव सदाज्ञानस्य सर्वदा ॥ ५१४॥

ततोऽज्ञानस्य विच्छित्तिः कर्मणा नैव सिध्यति । यस्य प्रध्वस्तजनको यत्संयोगोऽस्ति तत्क्षणे ॥ ५१५ ॥

तयोरेव विरोधित्वं युक्तं भिन्नस्वभावयोः । तमःप्रकाशयोर्यद्वत्परस्परविरोधिता ॥ ५१६ ॥

अज्ञानज्ञानयोस्तद्वदुभयोरेव दृश्यते । न ज्ञानेन विना नाशस्तस्य केनापि सिध्यति ॥ ५१७ ॥

तस्मादज्ञानविच्छित्त्यै ज्ञानं संपादयेत्सुधीः । आत्मानात्मविवेकेन ज्ञानं सिध्यति नान्यथा ॥ ५१८ ॥

युक्त्यात्मानात्मनोस्तस्मात्करणीयं विवेचनम् । अनात्मन्यात्मताबुद्धिप्रन्थिर्येन विदीर्यते ॥ ५१९ ॥

आत्मानात्मविवेकार्थं विवादोऽयं निरूप्यते । येनात्मानात्मनोस्तत्त्वं विविक्तं प्रस्फुटायते ॥ ५२० ॥

मूढा अश्रुतवेदान्ताः स्वयं पण्डितमानिनः । ईशप्रसादरहिताः सहुरोश्च बहिर्मुखाः ॥ ५२१ ॥

विवदन्ति प्रकारं तं शृणु वक्ष्यामि साद्रम् । अत्यन्तपामरः कश्चित्पुत्र आत्मेति मन्यते ॥ ५२२ ॥ आत्मनीव स्वपुत्रेऽपि प्रबलप्रीतिद्शेनात् । पुत्रे तु पृष्टे पृष्टोऽहं नष्टे नष्टोऽहमित्यतः ॥ ५२३ ॥ अनुभूतिबलाचापि युक्तितोऽपि श्र्तेरपि । आत्मा वै पुत्रनामासीत्येवं च वद्ति श्रुतिः ॥ ५२४ ॥ दीपाद्दीपो यथा तद्वत्पितुः पुत्रः प्रजायते । पितुर्गुणानां तनये बीजाङ्करवदीक्षणात् ॥ ५२५ ॥

अतोऽयं पुत्र आत्मेति मन्यते भ्रान्तिमत्तमः । तन्मतं दृषयत्यन्यः पुत्र आत्मा कथं त्विति ॥ ५२६ ॥ प्रीतिमात्रात्कथं पुत्र आत्मा भवितुमहिति। अन्यत्रापीक्ष्यते प्रीतिः क्षेत्रपात्रधनादिषु ॥ ५२७ ॥ पुत्राद्विशिष्टा देहेऽस्मिन्प्राणिनां प्रीतिरिष्यते । प्रदीप्ते भवने पुत्रं त्यक्त्वा जन्तुः प्रहायते ॥ ५२८ ॥

तं विकीणाति देहाथै प्रतिकृतं निहन्ति च। म्मादात्मा तु तनयो न भवेश कदाचन ॥ ५२९ ॥ गुणरूपादिसादृत्रयं दीपवन्न सुते पितुः । अव्यङ्गाज्ञायते व्यङ्गः सुगुणादिप दुर्गुणः ॥ ५३० ॥

आभासमात्नास्ताः सर्वा युक्तयोऽप्युक्तयोऽपि च । पुत्रस्य पितृवद्गेहे सर्वकार्येषु वस्तुषु ॥ ५३१ ॥

स्वामित्वद्योतनायास्मित्रात्मत्वमुपचर्यते । श्रुत्या तु मुख्यया वृत्त्या पुत्र आत्मेति नोच्यते ॥ ५३२ ॥

औपचारिकमात्मत्वं पुत्रे तस्मान्न मुख्यतः । अहंपदप्रत्ययार्थो देह एव न चेतरः ॥ ५३३ ॥

प्रत्यक्षः सर्वजन्तूनां देहोऽहमिति निश्चयः । एष पुरुषोऽन्नरसमय_्इत्रपि च श्रुतिः ॥ ५३४ ॥

पुरुषत्वं वद्त्यस्य स्वात्मा हि पुरुषस्ततः । आत्मायं देह एवेति चार्वाकेण विनिश्चितम् ॥ ५३५ ॥ तन्मतं दूषयत्यन्योऽसहमानः पृथग्जनः । देह आत्मा कथं नु स्यात्परतन्त्रो ह्यचेतनः ॥ ५३६ ॥

इन्द्रियैश्चाल्यमानोऽयं चेष्ठते न स्वतः क्रचित्। आश्रयश्चक्षुरादीनां गृहवद्गृहमेधिनाम्॥ ५३७॥

बाल्यादिनानावस्थावाञ्ग्रक्कशोणितसंभवः। अतः कदापि देहस्य नात्मत्वमुपपद्यते ॥ ५३८ ॥ बिधरोऽहं च काणोऽहं मुक इत्यनुभृतितः। इन्द्रियाणि भवन्यात्मा येषामस्यर्थवेदनम् ॥ ५३९ ॥ इन्द्रियाणां चेतनत्वं देहे प्राणाः प्रजापतिम् । एतमेट्येत्यूचुरिति श्रुट्येव प्रतिपाद्यते ॥ ५४० ॥ यतस्तरमादिन्द्रियाणां युक्तमात्मत्वमित्यमुम्। निश्चयं दूषयत्यन्योऽसहमानः पृथग्जनः ॥ ५४१ ॥ इन्द्रियाणि कथं त्वात्मा करणानि कुठारवत् । करणस्य कुठारादेश्चेतनत्वं न हीक्ष्यते ॥ ५४२ ॥ श्रुत्याधिदेवतामेवेन्द्रियेषूपचर्यते । न तु साक्षादिन्द्रियाणां चेतनत्वमुदीर्यते ॥ ५४३ ॥ अचेतनस्य दीपादेरशीभासकता यथा। तथैव चक्षुरादीनां जडानामपि सिध्यति ॥ ५४४॥

इन्द्रियाणां चेष्टियता प्राणोऽयं पञ्चवृत्तिकः । सर्वावस्थास्ववस्थावान्सोऽयमात्मत्वमहीति । अहं क्षुधावांस्तृष्णावानित्याद्यनुभवादिष ॥ ५४५ ॥ श्रुत्यान्योऽन्तर आत्मा प्राणमय इतीर्यते यस्मात्। तस्मात्प्राणस्यात्मत्वं युक्तं नो करणसंज्ञानां कापि ॥५४६॥ इति निश्चयमेतस्य दृषयत्यपरो जडः। भवत्यात्मा कथं प्राणो वायुरेवैष आन्तरः ॥ ५४७ ॥ बहिर्यात्यन्तरायाति भिक्षकावायुवनमुद्धः । न हितं वाहितं वा स्वमन्यद्वा वेद किंचन ॥ ५४८ ॥ जडस्वभावश्चपलः कर्मयुक्तश्च सर्वदा । प्राणस्य भानं मनसि स्थिते सुप्ते न दृश्यते ॥ ५४९ ॥ मनस्तु सर्वे जानाति सर्ववेदनकारणम् । यत्तस्मान्मन एवात्मा प्राणस्तु न कदाचन ॥ ५५० ॥ संकल्पवानहं चिन्तावानहं च विकल्पवान्। इत्याद्यनुभवादन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः ॥ ५५१ ॥ इत्यादिश्रुतिसङ्गावाद्युक्ता मनस आत्मता। इति निश्चयमेतस्य दृषयत्यपरो जडः ॥ ५५२ ॥ कथं मनस आत्मत्वं करणस्य दुगादिवत् । कर्तृप्रयोज्यं करणं न स्वयं तु प्रवर्तते ॥ ५५३ ॥

करणप्रयोक्ता यः कर्ता तस्यैवात्मत्वमर्हति । आत्मा स्वतन्त्रः पुरुषो न प्रयोज्यः कदाचन ॥ ५५४ ॥

अहं कर्तास्म्यहं भोक्ता सुखीत्यनुभवादिप । बुद्धिरात्मा भवत्येव बुद्धिधर्मो ह्यहंकृतिः ॥ ५५५ ॥

अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमय इति वद्ति निगमः। मनसोऽपि च भिन्नं विज्ञानमयं कर्तृरूपमात्मानम्॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते कर्माणि तनुतेऽपि च । इत्यस्य कर्तृता श्रुत्या मुखतः प्रतिपाद्यते । तस्माद्युक्तात्मता बुद्धेरिति बौद्धेन निश्चितम् ॥ ५५७ ॥

प्राभाकरस्तार्किकश्च तावुभावण्यमर्षया । तन्निश्चयं दूषयतो बुद्धिरात्मा कथं न्विति ॥ ५५८ ॥

बुद्धेरज्ञानकार्यत्वाद्विनाशित्वात्प्रतिक्षणम् । बुद्धयादीनां च सर्वेषामज्ञाने लयदर्शनात् ॥ ५५९ ॥

अज्ञोऽहमित्यनुभवादास्त्रीबालादिगोचरात् । भवत्यज्ञानमेवात्मा न तु बुद्धिः कदाचन ॥ ५६० ॥ विज्ञानमयाद्न्यं त्वानन्द्मयं परं तथात्मानम् । अन्योऽन्तर् आत्मानन्द्मय इति वद्ति वेदोऽपि ॥५६१॥

दुःखप्रत्ययशून्यत्वादानन्दमयता मता । अज्ञाने सकलं सुप्तौ बुद्धयादि प्रविलीयते ॥ ५६२ ॥

दुःखिनोऽपि सुषुप्तौ त्वानन्दमयता ततः । सुप्तौ किंचित्र जानामीत्यनुभूतिश्च दृश्यते॥ ५६३ ॥

यत एवमतो युक्ता ह्यज्ञानस्यात्मता ध्रुवम् । इति तन्निश्चयं भाट्टा दूषयन्ति स्वयुक्तिभिः॥ ५६४॥

कथमज्ञानमेवात्मा ज्ञानं चाप्युपलभ्यते । ज्ञानाभावे कथं विद्युरज्ञोऽहमिति चाज्ञताम् । अस्वाप्सं सुखमेवाहं न जानाम्यत्र किंचन ॥ ५६५ ॥

इत्यज्ञानमपि ज्ञानं प्रबुद्धेषु प्रदृश्यते । प्रज्ञानघन एवानन्दमय इत्यपि श्रुतिः ॥ ५६६ ॥

प्रव्रवीत्युभयात्मत्वमात्मनः स्वयमेव सा । आत्मातश्चिज्जडतनुः खद्योत इव संमतः ॥ ५६७ ॥ न केवलाज्ञानमयो घटकुड्यादिवज्जडः । इति निश्चयमेतेषां दूषयत्यपरो जडः ॥ ५६८ ॥

ज्ञानाज्ञानमयस्त्वात्मा कथं भवितुमर्हति । परस्परविरुद्धत्वात्तेजस्तिमिरवत्तयोः ॥ ५६९ ॥

सामानाधिकरण्यं वा संयोगो वा समाश्रयः । तमःप्रकाशवज्ज्ञानाज्ञानयोर्ने हि सिध्यति ॥ ५७० ॥

अज्ञानमपि विज्ञानं बुद्धिर्वापि च तद्गुणाः । सुषुप्तौ नोपऌभ्यन्ते यत्किचिद्पि वापरम् ॥ ५७१ ॥

मात्नादिरुक्षणं किं नु शून्यमेवोपरुभ्यते । सुषुप्तौ नान्यदस्त्येव नाहमप्यासमित्रनु ॥ ५७२ ॥

सुप्तोत्थितजनैः सर्वैः शून्यमेवानुस्मर्यते ।

यत्ततः शून्यमेवात्मा न ज्ञानाज्ञानस्रक्षणः ॥ ५७३ ॥

वेदेनाप्यसदेवेदमय आसीदिति स्फुटम् । निरुच्यते यतस्तस्माच्छून्यस्यैवात्मता मता ॥ ५७४ ॥

असन्नेव घटः पूर्व जायमानः प्रदृश्यते ।

न हि कुम्भः पुरैवान्तः स्थित्वोदेति बहिर्मुखः ॥ ५७५ ॥

यत्तस्माद्सतः सर्वे सदिदं समजायत ।

ततः सर्वात्मना शून्यस्यैवात्मत्वं समर्हति ॥ ५७६ ॥

इत्येवं पण्डितंमन्यैः परस्परविरोधिभिः ।

तत्तन्मतानुरूपाल्पश्रुतियुक्यनुभृतिभिः ॥ ५७७ ॥

निर्णीतमतजातानि खण्डितान्येव पण्डितै:।

श्रुतिभिश्चाप्यनुभवैर्बाधकैः प्रतिवादिनाम् ॥ ५७८ ॥

यतस्तस्मात्तु पुत्रादेः शून्यान्तस्य विशेषतः ।

सुसाधितमनात्मत्वं श्रुतियुक्त्यनुभृतिभिः ॥ ५७९ ॥

न हि प्रमाणान्तरबाधितस्य

याथार्थ्यमङ्गीक्रियते महाद्भः।

पुत्रादिशून्यान्तमनात्मतत्त्व-

मित्येव विस्पष्टमतः सुजातम् ॥ ५८० ॥

शिष्य:---

सुषुप्तिकाले सकले विलीने

शून्यं विना नान्यदिहोपलभ्यते ।

शून्यं त्वनात्मा न ततः परः को-

ऽप्यात्माभिधानस्त्वनुभूयतेऽर्थः ॥ ५८१ ॥

s. p. 11. 13

यदास्ति चात्मा किमु नोपलभ्यते
सुप्तौ यथा तिष्ठति किं प्रमाणम् ।
किंलक्षणोऽसौ स कथं न बाध्यते
प्रबाध्यमानेष्वहमादिषु स्वयम् ॥ ५८२ ॥

एतत्संशयजातं मे हृद्यग्रन्थिलक्षणम् । छिन्धि युक्तिमहाखङ्गधारया कृपया गुरो ॥ ५८३ ॥

श्रीगुरु:---

अतिसृह्मतरः प्रश्नस्तवायं सदृशो मतः। सृह्मार्थदर्शनं सृह्मबुद्धिष्वेव प्रदृश्यते॥ ५८४॥

शृणु वक्ष्यामि सकलं यद्यत्पृष्टं त्वयाधुना । रहस्यं परमं सूक्ष्मं ज्ञातन्यं च सुमुक्षुभिः ॥ ५८५ ॥

बुद्धवादि सकलं सुप्तावनुलीनं स्वकारणे । अन्यक्ते वटवद्वीजे तिष्ठत्यविकृतात्मना ॥ ५८६ ॥

तिष्ठतेव स्वरूपेण न तु ग्रून्यायते जगत् । कचिदङ्कुररूपेण कचिद्वीजात्मना वटः । कार्यकारणरूपेण यथा तिष्ठत्यदस्तथा ॥ ५८७ ॥ अव्याकृतात्मनावस्थां जगतो वद्ति श्रुति:। सुषुस्यादिषु तद्भेदं तर्ह्याव्याकृतमित्यसौ ॥ ५८८ ॥

इममर्थमविज्ञाय निर्णीतं श्रुतियुक्तिभिः। जगतो दर्शनं शून्यमिति प्राहुरतद्विदः ॥ ५८९ ॥

नासतः सत उत्पत्तिः श्रूयते न च दृइयते । उदेति नरश्रङ्गात्कं खपुष्पात्कं भविष्यति ॥ ५९० ॥

प्रभवति न हि क्रम्भोऽविद्यमानो मृदश्चे-त्प्रभवत् सिकताया वाथवा वारिणो वा। न हि भवति च ताभ्यां सर्वथा कापि तस्मा-द्यत उदयति योऽर्थोऽस्यत्र तस्य स्वभावः ॥५९१॥

अन्यथा विपरीतं स्यात्कार्यकारणलक्षणम् । नियतं सर्वशास्त्रेषु सर्वलोकेषु सर्वतः ॥ ५९२ ॥

कथमसतः सज्जायेतेति श्रत्या निषिध्यते तस्मात्। असतः सन्जननं नो घटते मिथ्यैव शून्यशब्दार्थः ॥

अव्यक्तशब्दिते प्राज्ञे सत्यात्मन्यत्र जाप्रति । कथं सिध्यति शून्यत्वं तस्य भ्रान्तशिरोमणे ॥ ५९४ ॥ सुषुप्तौ श्रून्यमेवेति केन पुंसा तवेरितम् । हेतुनानुमितं केन कथं ज्ञातं त्वयोच्यताम् ॥ ५९५ ॥

इति पृष्ठो मूढतमो वादिष्यिति किमुत्तरम् । नैवानुरूपकं लिङ्गं वक्ता वा नास्ति कश्चन । सुषुप्तिस्थितराून्यस्य बोद्धा कोऽन्वात्मनः परः ॥ ५९६ ॥

स्वेनानुभूतं स्वयमेव वक्ति
स्वसुप्तिकाले स्थितशून्यभावम् ।
तत्र स्वसत्तामनवेक्ष्य भूढः
स्वस्तापि शून्यत्वमयं ब्रवीति ॥ ५९७ ॥

अवेद्यमानः स्वयमन्यलोकैः सौषुप्तिकं धर्ममवैति साक्षान् । बुद्धयाद्यभावस्य च योऽत्र बोद्धा स एष आत्मा खल्ल निर्विकारः ॥ ५९८ ॥

यस्येदं सकलं विभाति महसा तस्य खयंज्योतिषः
सूर्यस्येव किमस्ति भासकिमह प्रज्ञादि सर्वे जडम् ।
न ह्यर्कस्य विभासकं क्षितितले दृष्टं तथैवात्मनो
नान्यः कोऽण्यनुभासकोऽनुभविता नातः परः कश्चन ॥

येनानुभूयते सर्वे जायत्स्वप्रसुषुप्तिषु । विज्ञातारिममं को नु कथं वेदितुमहिति ॥ ६०० ॥

सर्वस्य दाहको वाह्विवहिनीन्योऽस्ति दाहकः। यथा तथात्मनो ज्ञातुर्ज्ञाता कोऽपि न दृश्यते॥ ६०१॥

उपलभ्येत केनायं ह्युपलब्धा स्वयं ततः । उपलब्ध्यन्तराभावान्नायमात्मोपलभ्यते ॥ ६०२ ॥

बुद्धवादिवेद्यविलयादयमेक एव
सुप्तौ न पश्यित शृणोति न वेत्ति किंचित्।
सौषुप्तिकस्य तमसः स्वयमेव साक्षी
भूत्वात्र तिष्ठति सुखेन च निर्विकल्पः॥ ६०३॥

सुषुप्तावात्मसद्भावे प्रमाणं पण्डितोत्तमाः ।

विदुः स्वप्रत्यभिज्ञानमाबालवृद्धसंमतम् ॥ ६०४ ॥

प्रत्यभिज्ञायमानत्वाहिङ्गमात्रानुमापकम् । स्मर्यमाणस्य सद्भावः सुस्वमस्वाप्समित्ययम् ॥ ६०५ ॥

पुरानुभूतो नो चेत्तु स्मृतेरनुदयो भवेत्। इत्यादितर्कयुक्तिश्च सद्भावे मानमात्मनः॥ ६०६॥

यत्रात्मनोऽकामियतृत्वबुद्धिः स्वप्रानपेक्षापि च तत्सुषुप्तम् । इत्यात्मसद्भाव उदीर्यतेऽत्र श्रुत्यापि तस्माच्छ्रतिरत्र मानम् ॥ ६०७ ॥

अकामयितृता स्वप्नाद्दर्शनं घटते कथम्। अविद्यमानस्य तत् आत्मास्तित्वं प्रतीयते ॥ ६०८ ॥

एतैः प्रमाणैरस्तीति ज्ञातः साक्षितया बुधैः । आत्मायं केवलः शुद्धः सचिदानन्दलक्षणः ॥ ६०९ ॥

सत्त्वचित्त्वानन्दतादिलक्षणं प्रत्यगात्मनः । काळत्रयेऽप्यबाध्यत्वं सत्यं नित्यस्वरूपतः ॥ ६१० ॥

शुद्धचैतन्यरूपत्वं चित्त्वं ज्ञानस्वरूपतः । अखण्डसुखरूपत्वादानन्दत्वमितीर्यते ॥ ६११ ॥

अनुस्यूतात्मनः सत्ता जायत्स्वप्रसुषुप्तिषु । अहमस्मीत्यतो नित्यो भवत्यात्मायमव्ययः ॥ ६१२ ॥

सर्वदाप्यासमित्येवाभिन्नप्रत्यय ईक्ष्यते । कदापि नासमित्यस्मादात्मनो नित्यता मता ॥ ६१३ ॥ आयातासु गतासु शैशवमुखावस्थासु जात्रनसुखा-स्वन्यास्वप्याखिलासु वृत्तिषु धियो दुष्टास्वदुष्टास्वि । गङ्गाभङ्गपरम्परासु जलवत्सत्तानुवृत्तात्मन-स्तिष्ठस्येव सदा स्थिराहमहमिस्येकात्मता साक्षिणः॥

प्रतिपदमहमादयो विभिन्नाः क्षणपरिणामितया विकारिणस्ते । न परिणतिरमुष्य निष्कछत्वा-दयमविकार्यत एव नित्य आत्मा ॥ ६१५ ॥

यः स्वप्नमद्राक्षमहं सुखं योऽस्वाप्सं स एवास्म्यथ जागरूकः ।
इस्रोवमिक्छन्नतयानुभूयते
सत्तात्मनो नास्ति हि संशयोऽत्र ॥ ६१६ ॥

श्रुत्युक्ताः षोडशकलाश्चिदाभासस्य नात्मनः । निष्कलत्वान्नास्य लयस्तस्मान्नित्यत्वमात्मनः ॥ ६१७ ॥

जडप्रकाशकः सूर्यः प्रकाशात्मैव नो जडः । बुद्धथादिभासकस्तस्माचित्स्वरूपस्तथा मतः॥ ६१८॥ कुड्यादेस्तु जडस्य नैव घटते भानं स्वतः सर्वदा
सूर्यादिप्रभया विना कचिद्पि प्रत्यक्षमेतत्तथा ।
बुद्धयादेरपि न स्वतोऽस्त्यणुरपि स्फूर्तिर्विनैवात्मना
सोऽयं केवलचिन्मयश्रुतिमतो भानुर्यथा रुद्धायः ॥ ६१९॥

स्वभासने वान्यपदार्थभासने
नार्कः प्रकाशान्तरमीषदिच्छति ।
स्वबोधने वाष्यहमादिबोधने
तथैव चिद्धातुरयं परात्मा ॥ ६२०॥

अन्यप्रकाशं न किमप्यपेक्ष्य
यतोऽयमाभाति निजात्मनैव।
ततः स्वयंज्योतिरयं चिदात्मा
न ह्यात्मभाने परदीप्त्यपेक्षा ॥ ६२१॥

यं न प्रकाशयति किंचिदिनोऽपि चन्द्रः

नो विद्युतः किमुत विह्नरयं मिताभः ।

यं भान्तमेतमनुभाति जगत्समस्तं

सोऽयं स्वयं स्फुरित सर्वदशासु चात्मा ॥ ६२२ ॥

आत्मनः सुखरूपत्वादानन्दत्वं खळक्षणम् ।

परप्रेमास्पद्त्वेन सुखरूपत्वमात्मनः ॥ ६२३ ॥

सुखहेतुषु सर्वेषां प्रीतिः सावधिरीक्ष्यते ।

कदापि नावधिः प्रीतेः स्वात्मनि प्राणिनां कचित् ॥

क्षीणेन्द्रियस्य जीर्णस्य संप्राप्तोत्क्रमणस्य वा ।

अस्ति जीवितुमेवाशा स्वात्मा प्रियतमो यतः ॥ ६२५ ॥

आत्मातः परमप्रेमास्पदः सर्वशरीरिणाम् । यस्य शेषतया सर्वमुपादेयत्वमृच्छति ॥ ६२६ ॥

एष एव प्रियतमः पुत्राद्पि धनाद्पि । अन्यस्माद्पि सर्वस्मादात्मायं परमान्तरः ॥ ६२७ ॥

प्रियत्वेन मतं यत्तु तत्सदा नाप्रियं नृणाम् । विपत्तावपि संपत्तौ यथात्मा न तथापरः ॥ ६२८ ॥

आत्मा खल प्रियतमोऽसुभृतां यदुर्था भार्यात्मजाप्तगृहवित्तमुखाः पदार्थाः ।

वाणिज्यकर्षणगवावनराजसेवा-

भैषज्यकप्रभृतयो विविधाः क्रियाश्च ॥ ६२९ ॥

प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च यच्च यावच चेष्टितम् । आत्मार्थमेव नान्यार्थं नातः प्रियतमः परः ॥ ६३० ॥

तस्मादात्मा केवलानन्दरूपो
यः सर्वस्माद्वस्तुनः प्रेष्ठ उक्तः।
यो वा अस्मान्मन्यतेऽन्यं प्रियं यं
सोऽयं तस्माच्छोकमेवानुभुङ्को ॥ ६३१॥

भिष्यः---

अपर: क्रियते प्रश्नो मयायं क्षम्यतां प्रभो । अज्ञवागपराधाय कल्पते न महात्मनाम् ॥ ६३२ ॥

आत्मान्यः सुखमन्यच नात्मनः सुखरूपता । आत्मनः सुखमाशास्यं यतते सकलो जनः ॥ ६३३ ॥

आत्मनः सुखरूपत्वे प्रयत्नः किसु देहिनाम् । एष मे संशयः स्वामिन् कृपयैव निरस्रताम् ॥ ६३४ ॥

श्रीगुरु:-

आनन्दरूपमात्मानमज्ञात्वैव पृथग्जनः । बहिःसुखाय यतते न तु कश्चिद्विदन्बुधः ॥ ६३५ ॥ अज्ञात्वैव हि निक्षेपं

भिक्षामटाते दुर्मति:।

स्ववेरमनि निधिं ज्ञात्वा

को नु भिक्षामटेत्सुधीः ॥ ६३६ ॥

स्थूलं च सूक्ष्मं च वपुः स्वभावतो दुःखात्मकं स्वात्मतया गृहीत्वा । विस्मृत्य च स्वं सुखरूपमात्मनः दुःखप्रदेभ्यः सुखमज्ञ इच्छति ॥ ६३७ ॥

न हि दुःखप्रदं वस्तु सुखं दातुं सर्महिति । किं विषं पिबतो जन्तोरमृतत्वं प्रयच्छिति ॥ ६३८ ॥

आत्मान्यः सुखमन्यचेत्येवं निश्चित्य पामरः । बहिःसुखाय यतते सत्यमेव न संशयः ॥ ६३९ ॥

इष्टस्य वस्तुनो ध्यानदर्शनाद्युपभुक्तिषु । प्रतीयते य आनन्दः सर्वेषामिह देहिनाम् ॥ ६४० ॥

स वस्तुधर्मो नो यस्मान्मनखेवोपलभ्यते । वस्तुधर्मस्य मनसि कथं स्यादुपलम्भनम् ॥ ६४१ ॥ , अन्यत्र त्वन्यधर्माणामुपलम्भो न दृश्यते । तस्मान्न वस्त्रधर्मोऽयमानन्दस्त कदाचन ॥ ६४२ ॥ नाप्येष धर्मी मनसोऽसत्यर्थे तददर्शनात्। असति व्यक्तके व्यङ्गयं नोदेतीति न मन्यताम् ॥६४३॥ सत्यर्थेऽपि च नोदेति ह्यानन्दस्तुक्तलक्षणः। सत्यपि व्यक्तके व्यङ्गवानुदयो नैव संमतः ॥ ६४४ ॥ दुरदृष्टादिकं नात्र प्रतिबन्धः प्रकल्प्यताम् । प्रियस्य वस्तुनो लाभे दुरदृष्टं न सिध्यति ॥ ६४५ ॥ तस्मान्न मानसो धर्मो निर्गुणत्वान्न चात्मनः। किं तु पुण्यस्य सांनिध्यादिष्टस्यापि च वस्तुनः ॥ ६४६ ॥ सन्वप्रधाने चित्तेऽस्मिस्त्वात्मेव प्रतिबिम्बति । आनन्दलक्षणः स्वच्छे पयसीव सुधाकरः ॥ ६४७ ॥ सोऽयमाभास आनन्दश्चित्ते यः प्रतिविम्बितः। पुण्योत्कर्षापकर्षाभ्यां भवत्युचावचः स्वयम् ॥ ६४८ ॥ सार्वभौमादि ब्रह्मान्तं श्रुत्या यः प्रतिपादितः । स क्षयिष्णुः सातिशयः प्रक्षीणे कारणे लयम् ॥ ६४९ ॥

यात्येष विषयानन्दो यस्तु पुण्यैकसाधनः । ये तु वैषंयिकानन्दं भुञ्जते पुण्यकारिणः ॥ ६५० ॥

दःखं च भोगकालेऽपि तेषामन्ते महत्तरम् । सुखं विषयसंपृक्तं विषसंपृक्तभक्तवत् ॥ ६५१ ॥

भोगकालेऽपि भोगान्तं दुःखमेव प्रयच्छति । सुखमुचावचत्वेन क्षायिष्णुत्वभयेन च ॥ ६५२ ॥

भोगकाले भवेत्रृणां ब्रह्मादिपदभाजिनाम्। राजस्थानप्रविष्टानां तारतम्यं मतं यथा ॥ ६५३ ॥

तथैव दुःखं जन्तूनां ब्रह्मादिपद्भाजिनाम् । न काङ्कणीयं विदुषा तस्माद्वैषयिकं सुखम् ॥ ६५४ ॥

यो बिम्बभृत आनन्दः स आत्मानन्दु छक्षणः । शाश्वतो निर्द्धयः पूर्णो नित्य एकोऽपि निर्भयः ॥ ६५५ ॥

लक्ष्यते प्रतिबिम्बेनाभासानन्देन बिम्बवत् । प्रतिबिम्बो बिम्बमुलो विना बिम्बं न सिध्यति ॥ ६५६ ॥

यत्ततो बिम्ब आनन्दः प्रतिबिम्बेन स्रक्ष्यते । युक्त्यैव पण्डितजनैर्न कदाप्यनुभूयते ॥ ६५७ ॥ अविद्याकार्यकरणसंघातेषु पुरोदितः । आत्मा जायत्यपि स्वप्ने न भवत्येष गोचरः ॥ ६५८ ॥

स्थूलस्यापि च सूक्ष्मस्य दुःखरूपस्य वर्ष्मणः । लये सुषुप्तौ स्फुरति प्रत्यगानन्दलक्षणः ॥ ६५९ ॥

न ह्यत्र विषयः कश्चित्रापि बुद्धयादि किंचन । आत्मेव केवलानन्दमात्रस्तिष्ठति निर्द्धयः ॥ ६६० ॥

प्रत्यभिज्ञायते संवेरेष सुप्तोत्थितेर्जनैः । सुखमात्रतया नात्र संशयं कर्तुमहीस ॥ ६६१ ॥

त्वयापि प्रत्यभिज्ञातं सुखमात्रत्वमात्मनः। सुपुप्तादुत्थितवता सुखमस्वाप्समित्रनु ॥ ६६२ ॥

दुःखाभावः सुखमिति यदुक्तं पूर्ववादिना । अनाव्रातोपनिषदा तदसारं मृषा वचः ॥ ६६३ ॥

ु दुःखाभावस्तु छोष्टादौ विद्यते नानुभूयते । सुखछेशोऽपि सर्वेषां प्रत्यक्षं तदिदं खछु ॥ ६६४ ॥

सद्यं ह्येष एवेति प्रस्तुत्य वद्ति श्रुतिः । सद्धनोऽयं चिद्धनोऽयमानन्दघन इत्यपि ॥ ६६५ ॥ आनन्दघनतामस्य स्वरूपं प्रत्यगात्मनः ।

धन्यैर्महात्मभिधीरेर्बह्मविद्धिः सदत्तमैः ॥ ६६६ ॥

अपरोक्षतयैवात्मा समाधावनुभूयते।

केवलानन्द्मात्रत्वेनैवमत्र न संशयः॥ ६६७॥

स्वस्वोपाध्यतुरूपेण ब्रह्माद्याः सर्वजन्तवः ।

उपजीवन्यमुष्येव सालामानन्दलक्षणाम् ॥ ६६८ ॥

आस्वाद्यते यो भक्ष्येषु सुखकुन्मधुरो रसः।

स गुडस्यैव नो तेषां माधुर्य विद्यते कचित् ॥ ६६९ ॥

तद्वाद्विषयसांनिध्यादानन्दो यः प्रतीयते ।

बिम्बानन्दांशविस्फूर्तिरेवासौ न जडात्मनाम् ॥ ६७० ॥

यस्य कस्यापि योगेन यत्र कुत्रापि दृश्यते ।

आनन्दः स परस्यैव ब्रह्मणः स्फूर्तिलक्षणः ॥ ६७१ ॥

यथा क्रवलयोद्यासश्चनद्रस्यैव प्रसादतः।

तथानन्दोदयोऽप्येषां स्फूरणादेव वस्तुनः ॥ ६७२ ॥

सत्त्वं चित्त्वं तथानन्दस्वरूपं परमात्मनः।

निर्गुणस्य गुणायोगाद्गणास्तु न भवन्ति ते ॥ ६७३ ॥

विशेषणं तु व्यावृत्त्यै भवेदृव्यान्तरे सति । परमात्माद्वितीयोऽयं प्रपञ्चस्य मृषात्वतः ॥ ६७४ ॥

वस्त्वन्तरस्याभावेन न व्यावृत्त्यः कदाचन । केवलो निर्गुणश्चेति निर्गुणत्वं निरुच्यते ॥ ६७५ ॥

श्रुत्यैव न ततस्तेषां गुणत्वमुपपद्यते । उष्णत्वं च प्रकाशश्च यथा वह्नेस्तथात्मनः ॥ ६७६ ॥

सत्त्वचित्त्वानन्द्तादि स्वरूपिमिति निश्चितम्। अत एव सजातीयविजातीयादिलक्षणः॥ ६७७॥

भेदो न विद्यते वस्तुन्यद्वितीये परात्मान । प्रपश्चस्यापवादेन विजातीयकृता भिदा ॥ ६७८ ॥

नेष्यते तत्प्रकारं ते वक्ष्यामि शृणु सादरम् । अहेर्गुणविवर्तस्य गुणमात्रस्य वस्तुतः ॥ ६७९ ॥

विवर्तस्थास्य जगतः सन्मात्रत्वेन दर्शनम् । अपवाद इति प्राहुरद्वैतत्रह्मद्दींशनः ॥ ६८० ॥

व्युत्क्रमेण तदुत्पत्तेर्द्रष्टव्यं सूक्ष्मबुद्धिभिः । प्रतीतस्यास्य जगतः सन्मात्रत्वं सुयुक्तिभिः ॥ ६८१ ॥ चतुर्विधं स्थूलशरीरजातं तद्भोज्यमन्नादि तदाश्रयादि । ब्रह्माण्डमेतत्सकलं स्थविष्ठ-मीक्षेत पञ्चीकृतभूतमात्रम् ॥ ६८२ ॥

यत्कार्यरूपेण यदीक्ष्यते त-त्तन्मात्रमेवात्र विचार्यमाणे । मृत्कार्यभूतं कलशादि सम्य-ग्विचारितं सन्न मृदो विभिद्यते ॥ ६८३ ॥

अन्तर्बहिश्चापि मृदेव दृश्यते

मृदो न भिन्नं कलशादि किंचन।

श्रीवादिमद्यत्कलशं तदित्थं

न वाच्यमेतच मृदेव नान्यत्॥ ६८४॥

स्वरूपतस्तत्कल्झादिनाम्ना
मृदेव मृढेरभिधीयते ततः।
नाम्नो हि भेदो न तु वस्तुभेदः
प्रदृश्यते तत्र विचार्यमाणे ॥ ६८५ ॥
इ. ह. ॥ 14

तस्माद्धि कार्य न कदापि भिन्नं
स्वकारणाद्दित यतस्ततोऽङ्ग ।
यद्गौतिकं सर्विमिदं तथैव
तद्गृतमात्रं न ततोऽपि भिन्नम् ॥ ६८६ ॥

तज्ञापि पञ्जीकृतभूतजातं

शब्दादिभिः स्वस्वगुणैश्च सार्धम् ।

वपूंषि सूक्ष्माणि च सर्वमेत
द्भवत्यपञ्जीकृतभूतमात्रम् ॥ ६८७ ॥

तद्प्यपञ्चीकृंतभूतजातं
रजस्तमःसत्त्वगुणैश्च सार्धम् ।
अव्यक्तमात्रं भवति स्वरूपतः
साभासमव्यक्तमिदं स्वयं च ॥ ६८८ ॥

आधारभूतं यद्खण्डमायं शुद्धं परं ब्रह्म सदैकरूपम् । सन्मात्रमेवास्त्यथ नो विकल्पः सतः परं केवल्रमेवं वस्तु ॥ ६८९ ॥ एकश्चन्द्रः सद्वितीयो यथा स्या-दृष्टेदोषादेव पुंसस्तथैकम्। ब्रह्मास्येतद्गुद्धिदोषेण नाना दोषे नष्टे भाति वस्त्वेकमेव ॥ ६९० ॥

रज्जोः स्वरूपाधिगमे न सर्पधी
रज्ज्वां विलीना तु यथा तथैव ।
ब्रह्मावगत्या तु जगत्प्रतीतिस्तत्रैव लीना तु सह भ्रमेण ॥ ६५१ ॥

भ्रान्त्योदितद्वैतमतिप्रशान्त्या सदैकमेवास्ति सदाद्वितीयम् । ततो विजातीयकृतोऽत्र भेदो न विद्यते ब्रह्मणि निर्विकल्पे ॥ ६९२ ॥

यदास्त्युपाधिस्तदभिन्न आत्मा तदा सजातीय इवावभाति। स्वप्रार्थतस्तस्य मृषात्मकत्वा-त्तद्प्रतीतौ स्वयमेष आत्मा। ब्रह्मेक्यतामेति पृथङ् न भाति ततः सजातीयकतो न भेदः ॥ ६९३ ॥

घटाभावं घटाकाशो महाकाशो यथा तथा। उपाध्यभावे त्वात्मैप स्वयं ब्रह्मैव केवलम् ॥ ६९४ ॥

पूर्ण एव सदाकाशा घटे सत्यप्यसत्यि । नित्यपूर्णस्य नभसो विच्छेदः केन सिध्यति ॥ ६९५ ॥

अच्छिन्नादेछन्नवद्भाति पामराणां घटादिना । ग्रामक्षेत्राद्यवधिभिभिन्नेव वसुधा यथा ॥ ६९६ ॥

तथैव परमं ब्रह्म महतां च महत्तमम् । परिच्छित्रमिवाभाति भ्रान्त्या कल्पितवस्तुना ॥ ६९७ ॥

तस्माद्वह्यात्मनोर्भेदः कल्पितो न तु वास्तवः। अत एव मुद्दः श्रत्याप्येकत्वं प्रतिपाद्यते ॥ ६९८ ॥

ब्रह्मात्मनोस्तत्त्वमसीत्यद्वयत्वोपपत्तये । प्रत्यक्षादिविरोधेन वाच्ययोर्नोपयुज्यते। तत्त्वंपदार्थयोरैक्यं लक्ष्ययोरेव सिध्यति ॥ ६९९ ॥

शिष्य:---

स्थात्तत्त्वंपदयोः स्वामिन्नर्थः कतिविधो मतः ।

पदयोः को न वाच्यार्थी लक्ष्यार्थ उभयोश्च कः॥ ७००॥

वाच्यैकत्वविवक्षायां विरोधः कः प्रतीयते । लक्ष्यार्थयोरभिन्नत्वे स कथं विनिवर्तते ॥ ७०१ ॥

एकत्वकथने का वा लक्षणात्रोररीकृता। एतत्सर्वे करुणया सम्यक्त्वं प्रतिपादय ॥ ७०२ ॥

श्रीगुरु:---

शृण्यावाहितो विद्वन अद्य ते फालितं तपः। वाक्यार्थश्रुतिमात्रेण सम्यग्ज्ञानं भविष्यति ॥ ७०३ ॥

यावन्न तत्त्वंपदयोर्थः सम्याग्वचार्यते । तावदेव नृणां बन्धो मृत्युसंसारलक्षणः ॥ ७०४ ॥

अवस्था सिबदानन्दाखण्डेकरसरूपिणी। मोक्षः सिध्यति वाक्यार्थापरोक्षज्ञानतः सताम् ॥ ७०५ ॥

वाक्यार्थ एव ज्ञातव्यो मुमुक्षोभवमुक्तये। तस्मादवाहितो भूत्वा शृणु वक्ष्ये समासतः ॥ ७०६ ॥ अर्था बहुविधाः प्रोक्ता वाक्यानां पण्डितोत्तमैः । वाच्यलक्ष्यादिभेदेन प्रस्तुतं श्रृयतां त्वया ॥ ७०७ ॥ वाक्ये तत्त्वमसीत्यव विद्यते यत्पदत्रयम् । तत्रादौ विद्यमानस्य तत्पदस्य निगद्यते ॥ ७०८ ॥ ज्ञास्त्रार्थकोविदैरथीं वाच्यो छक्ष्य इति द्विधा । वाच्यार्थं ते प्रवक्ष्यामि पण्डितैर्य उदीरितः ॥ ७०९ ॥ समष्टिरूपमज्ञानं साभासं सत्त्वबृहितम्। वियदादिविराडन्तं स्वकार्येण समन्वितम् ॥ ७१० ॥ चैतन्यं तदवच्छित्रं सत्यज्ञानादिलक्षणम् । सर्वज्ञत्वेश्वरत्वान्तर्यामित्वादिगुणैर्युतम् ॥ ७११ ॥ जगत्स्रष्टुत्वपातृत्वसंहर्तृत्वादिधर्मकम् । सर्वात्मना भासमानं यद्मेयं गुणैश्च तत् ॥ ७१२ ॥ अन्यक्तमपरं ब्रह्म वाच्यार्थ इति कथ्यते । नीलमुत्पलमित्यत्र यथा वाक्यार्थसंगतिः ॥ ७१३ ॥ तथा तत्त्वमसीत्यत्र नास्ति वाक्यार्थसंगतिः।

पटाद्रयावर्तते नील उत्पलेन विशेषितः ॥ ७१४ ॥

सौक्ल्याद्वयावर्तते नीलेनोत्पलं तु विशेषितम्। इत्थमन्योन्यभेदस्य व्यावर्तकत्या तयोः ॥ ७१५ ॥

विशेषणाविशेष्यत्वसंसर्गस्येतरस्य वा । वाक्यार्थत्वे प्रमाणान्तरविरोधो न विद्यते ॥ ७१६ ॥

अतः संगच्छते सम्यग्वाक्यार्थो बाधवर्जितः। एवं तत्त्वमसीत्यत्र वाक्यार्थो न समञ्जसः॥ ७१७॥

तदर्थस्य परोक्षत्वादिविशिष्टचितेरपि । त्वमर्थस्यापरोक्षत्वादिविशिष्टचितेरपि ॥ ७१८ ॥

तथैवान्योन्यभेदस्य व्यावर्तकत्या तयोः। विशेषणविशेष्यस्य संसर्गस्येतरस्य वा ॥ ७१९ ॥

वाक्यार्थत्वे विरोधोऽस्ति प्रत्यक्षादिकृतस्ततः । संगच्छते न वाक्यार्थस्तद्विरोधं च विचम ते॥ ७२०॥

सर्वेशत्वस्वतन्त्रत्वसर्वज्ञत्वादिभिर्गुणै:।

सर्वोत्तमः सत्यकामः सत्यसंकल्प ईश्वरः ॥ ७२१॥

तत्पदार्थस्त्वमर्थस्तु किंचिज्ज्ञो दुःखजीवनः। संसार्ययं तद्गतिको जीवः प्राकृतलक्षणः ॥ ७२२॥ कथमेकत्वमनयोधेटते विपरीतयोः। प्रत्यक्षेण विरोधोऽयमुभयोक्पलभ्यते ॥ ७२३ ॥ विरुद्धधर्माकान्तत्वात्परस्परविलक्षणौ । जीवेशौ वह्नितुहिनाविव शब्दार्थतोऽपि च ॥ ७२४ ॥ प्रत्यक्षादिविरोधः स्यादित्यैक्ये तयोः परित्यक्ते ।

श्रुतिवचनविरोधो भवति महान्स्मृतिवचनविरोधश्च ॥

श्रुत्याप्येकत्वमनयोस्तात्पर्येण निगद्यते। मुहुस्तत्त्वमसीत्यस्मादङ्गीकार्ये श्रुतेर्वचः ॥ ७२६ ॥

वाक्यार्थत्वे विशिष्टस्य संसर्गस्य च वा पुनः। अयथार्थतया सोऽयं वाक्यार्थो न मतः श्रुतेः ॥ ७२७ ॥

अखण्डैकरसत्वेन वाक्यार्थः श्रुतिसंमतः। स्थुलसूक्ष्मप्रपञ्चस्य सन्मात्रत्वं पुनः पुनः ॥ ७२८ ॥

दर्शयित्वा सुषुप्तौ तद्बह्याभिन्नत्वमात्मनः । उपपाद्य सदैकत्वं प्रदर्शयित्रमिच्छया ॥ ७२९ ॥

ऐतदात्म्यमिदं सर्वमित्युक्त्यैव सदात्मनोः। नवीति श्रुतिरेकत्वं न्रह्मणोऽद्वैतसिद्धये ॥ ७३० ॥ सति प्रपञ्चे जीवे वाहुँतत्वं ब्रह्मणः कृतः । अतस्तयोरखण्डत्वमेकत्वं श्रुतिसंमतम् ॥ ७३१ ॥ विरुद्धांशपरित्यागात्प्रत्यक्षादिने बाधते । अविरुद्धांशमहणान्न श्रुत्यापि विरुध्यते ॥ ७३२ ॥

लक्षणा ह्यपगन्तव्या ततो वाक्यार्थसिद्धये । वाच्यार्थानुपपत्त्यैव लक्षणाभ्यूपगम्यते ॥ ७३३ ॥

संबन्धानुपपत्त्या च लक्षणेति जगुर्बुधाः। गङ्गायां घोष इत्यादौ या जहस्रक्षणा मता ॥ ७३४ ॥

न सा तत्त्वमसीत्यव वाक्य एषा प्रवर्तते । गङ्गाया अपि घोषस्याधाराधेयत्वलक्षणम् ॥ ७३५ ॥

सर्वो विरुद्धवाक्यार्थस्तत्र प्रत्यक्षतस्ततः। गङ्गासंबन्धवत्तीरे लक्षणा संप्रवर्तते ॥ ७३६ ॥

तथा तत्त्वमसीत्यव चैतन्यैकत्वलक्षणे। विवक्षिते तु वाक्यार्थेऽपरोक्षत्वादिलक्षणः ॥ ७३७ ॥

विरुध्यते भागमात्रो न तु सर्वो विरुध्यते । तस्माज्जहस्र्रभणायाः प्रवृत्तिनीत्र युज्यते ॥ ७३८ ॥ वाच्यार्थश्च तु सर्वस्य त्यागे न फलमीक्ष्यते । नालिकेरफलस्येव काठेनत्वधिया नृणाम् ॥ ७३९ ॥

गङ्गापदं यथा स्वार्थे त्यक्त्वा लक्षयते तटम् । तत्पदं त्वंपदं वापि त्यक्त्वा स्वार्थे यथाखिलम् ॥ ७४० ॥

तदर्थे वा त्वमर्थे वा यदि रुक्ष्यति स्वयम् । तदा जहञ्जक्षणायाः प्रवृत्तिरूपपद्यते ॥ ७४१ ॥

न शङ्कनीयमित्यार्थैर्ज्ञातार्थे न हि छक्षणा। तत्पदं त्वंपदं वापि श्रूयते च प्रतीयते ॥ ७४२ ॥

तदर्थे च कथं तत्र संप्रवर्तेत लक्षणा। अत्र शोणो धावतीति वाक्यवन्न प्रवर्तते ॥ ७४३ ॥

अजहस्रक्षणा वापि सा जहस्रक्षणा यथा । गुणस्य गमनं छोके विरुद्धं द्रव्यमन्तरा ॥ ७४४ ॥

अतस्तमपरित्यज्य तद्गुणाश्रयलक्षणः । लक्ष्म्यादिर्रुक्यते तत्र लक्षणासौ प्रवर्तते ॥ ७४५ ॥

वाक्ये तत्त्वमसीत्यत्न ब्रह्मात्मैकत्वबोधके । परोक्षत्वापरोक्षत्वादिविशिष्टचितोर्द्वयोः ॥ ७४६ ॥ एकत्वरूपवाक्यार्थी विरुद्धांशाविवर्जनात । न सिध्यति यतस्तरमान्नाजहहृक्षणा मता ॥ ७४७ ॥

तत्पदं त्वंपदं चापि स्वकीयार्थविरोधिनम् । अंशं सम्यक्परित्यज्य स्वाविरुद्धांशसंयुतम् ॥ ७४८ ॥

तदर्थं वा त्वमर्थं वा सम्यग्लक्षयतः स्वयम्। भागलक्षणया साध्यं किमस्तीति न शङ्कयताम् ॥ ७४९ ॥

अविरुद्धं पदार्थान्तरांशं स्वांशं च तत्कथम् । एकं पदं लक्षणया संलक्षयित्महीति ॥ ७५० ॥

पदान्तरेण सिद्धायां पदार्थप्रमितौ स्वतः । तदर्थप्रत्ययापेक्षा पुनर्रुक्षणया कृतः ॥ ७५१ ॥

तस्मात्तत्त्वमसीत्यत्र रुक्षणा भागरुक्षणा । वाक्यार्थसत्त्वाखण्डैकरसतासिद्धयें मता॥ ७५२ ॥

भागं विरुद्धं संत्यज्याविरोधो लक्ष्यते यदा। सा भागलक्षणेत्याहुर्लक्षणज्ञा विचक्षणाः ॥ ७५३ ॥

सोऽयं देवदत्त इति वाक्यं वाक्यार्थ एव वा । देवदत्तैक्यरूपस्ववाक्यार्थानवबोधकम् ॥ ७५४ ॥ देशकालादिवैशिष्ट्यं विरुद्धांशं निरस्य च । अविरुद्धं देवदत्तदेहमात्रं म्वलक्षणम् ॥ ७५५ ॥

भागलक्षणया सम्यग्लक्षयत्यनया यथा । तथा तत्त्वमसीत्यत्न वाक्यं वाक्यार्थ एव वा ॥ ७५६ ॥

परोक्षत्वापरोक्षत्वादिविशिष्टचितोर्द्वयोः । एकत्वरूपवाक्यार्थविकद्वांशमुपस्थितम् ॥ ७५७ ॥

परोक्षत्वापरोक्षत्वसर्वज्ञत्वादिलक्षणम् । बुद्धधादिस्थूलपर्यन्तमाविद्यकमनात्मकम् ॥ ७५८ ॥

परित्यन्य विरुद्धांशं शुद्धचैतन्यलक्षणम् । वस्तु केवलसन्मात्रं निर्विकल्पं निरञ्जनम् ॥ ७५९ ॥

लक्षयत्यनया सम्यग्भागलक्षणया ततः । सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं सचिदानन्दमद्वयम् ॥ ७६० ॥

निर्विशेषं निराभासमतादृशमनीदृशम् । अनिर्देश्यमनाद्यन्तमनन्तं शान्तमच्युतम् । अप्रतक्येमविज्ञेयं निर्गुणं ब्रह्म शिष्यते ॥ ७६१ ॥ उपाधिवैशिष्ट्यकृतो विरोधो ब्रह्मात्मनोरेकतयाधिगत्या । उपाधिवौरीष्ट्रय उदस्यमाने न काश्चिदप्यस्ति विरोध एतयोः ॥ ७६२ ॥

तयोरुपाधिश्च विशिष्टता च तद्धर्मभाक्त्वं च विलक्षणत्वम् । भ्रान्या कृतं सर्वमिदं मृषैव स्वप्रार्थवजात्रति नैव सत्यम् ॥ ७६३ ॥

निद्रासृतशरीरधर्मसुखदु:खादिप्रपञ्चोऽपि वा जीवेशादिभिदापि वा न च ऋतं कर्ते कचिच्छक्यते। मायाकित्पतदेशकालजगदीशादिभ्रमस्तादृशः को भेदोऽस्यनयोर्द्वयोस्त कतमः सत्योऽन्यतः को भवेत्॥

> न स्वप्रजागरणयोरुभयोर्विशेषः संदृश्यते कचिदपि भ्रमजैर्विकल्पैः। यदृष्टदर्शनमुखैरत एव मिध्या स्वप्नो यथा ननु तथैव हि जागरोऽपि ॥ ७६५ ।

अविद्याकार्यतस्तुल्यौ द्वाविप स्वप्नजागरौ । दृष्टदर्शनदृत्र्यादिकल्पनोभयतः समा ॥ ७६६ ॥

अभाव उभयोः सुप्तौ सर्वैरप्यनुभूयते । न कश्चिदनयोर्भेदस्तस्मान्मिश्यात्वमर्हतः ॥ ७६७ ॥

भ्रान्या ब्रह्मणि भेदोऽयं सजातीयादिस्रक्षणः । कालत्रयेऽपि हे विद्वन् वस्तुतो नैव कश्चन ॥ ७६८ ॥

यत्र नान्यत्पश्यतीति श्रुतिद्वैतं निषेधति । कल्पितस्य भ्रमाद्विन्न मिथ्यात्वावगमाय तत् ॥ ७६९ ॥

यतस्ततो ब्रह्म सदाद्वितीयं विकल्पशून्यं निरुपाधि निर्मलम् । निरन्तरानन्द्धनं निरीहं निरास्पदं केवलमेकमेव ॥ ७७० ॥

नैवास्ति काचन भिदा न गुणप्रतीति-नों वाक्प्रवृत्तिरिप वा न मनःप्रवृत्तिः । यत्केवलं परमशान्तमनन्तमाद्य-मानन्दमात्रमवभाति सदद्वितीयम् ॥ ७७१ ॥ यदिदं परमं सत्यं तत्त्वं सिचत्सुखात्मकम् । अजरामरणं नित्यं सत्यमेतद्वचो मम्।। ७७२ ॥

न हि त्वं देहोऽसावसुरि च वाप्यक्षनिकरो मनो वा बुद्धिवी कचिद्पि तथाहंकृतिरपि। न चैषां संघातस्त्वमु भवति विद्वन् शृणु परं यदेतेषां साक्षी स्फुरणममलं तत्त्वमसि हि ॥७७३॥

यज्जायते वस्तु तदेव वर्धते तदेव मृत्युं समुपैति काले। जन्मैव तेनास्ति तथैव मृत्यु-र्नास्त्येव नित्यस्य विभोरजस्य ॥ ७७४ ॥

य एष देहो जनित: स एव समेधते नक्यति कर्मयोगात्। त्वमेतदीयास्वखिलास्वववस्था-स्ववस्थितः साक्ष्यिस बोधमातः ॥ ७७५ ॥

यत्स्वप्रकाशमखिलात्मकमासुषुप्ते-रेकात्मनाहमहमित्यवभाति नित्यम् । बुद्धेः समस्तविकृतेरविकारि बोद्धृ यद्भव्य तत्त्वमासि केवलबोधमात्रम् ॥ ७७६ ॥

स्वात्मन्यनस्तमयसंविदि कल्पितस्य ज्योमादिसर्वजगतः प्रददाति सत्ताम । स्फूर्ति स्वकीयमहसा वितनोति साक्षा-द्यद्वह्वा तत्त्वमासि केवलवोधमात्रम् ॥ ७७७ ॥

सम्यक्समाधिनिरतैर्विमलान्तरङ्गे
साक्षाद्वेक्ष्य निजतत्त्वमपारसौख्यम् ।
संतुष्यते परमहंसकुलैरजस्रं
यद्गद्ध तत्त्वमसि केवलबोधमात्रम् ॥ ७७८ ॥

अन्तर्बहि: स्वयमखण्डितमेकरूप-मारोपितार्थवदुद्श्वति मूढबुद्धे: । मृत्स्नादिवद्विगतविक्रियमात्मवेद्यं यद्वद्य तत्त्वमसि केवलवोधमात्रम् ॥ ७७९ ॥

श्रुत्युक्तमञ्ययमनन्तमनादिमध्य-मञ्यक्तमक्षरमनाश्रयमप्रमेयम् । आनन्द्सद्भनमनामयमद्वितीयं यद्भद्ध तत्त्वमसि केवलबोधमात्रम् ॥ ७८० ॥

शरीरतद्योगतदीयधर्मा-द्यारोपणं भ्रान्तिवशात्त्वयीदम् । न वस्तुतः किंचिदतस्त्वजस्त्वं मृत्योर्भयं कास्ति तवासि पूर्णः ॥ ७८१ ॥

यश्रदृष्टं भ्रान्तिमत्या स्वदृष्ट्या तत्तत्सम्यग्वस्तुदृष्ट्या त्वमेव । त्वत्तो नान्यद्वस्तु किंचित्तु छोके कस्माद्गीतिस्ते भवेदृद्वयस्य ॥ ७८२ ॥

पद्यतस्त्वहमेवेदं सर्वमित्यात्मनाखिलम् । भयं स्याद्विदुषः कस्मात्त्वस्मान्न भयमिष्यते ॥ ७८३ ॥

तस्मात्त्वमभयं नित्यं केवलानन्दलक्षणम् । निष्कलं निष्क्रियं शान्तं ब्रह्मेवासि सदाद्वयम् ॥ ७८४ ॥

ज्ञातृज्ञानज्ञेयविहीनं ज्ञातुरभिन्नं ज्ञानमखण्डम् । ज्ञेयाज्ञेयत्वादिविमुक्तं शुद्धं बुद्धं तत्त्वमसि त्वम् ॥ ७८५ ॥ अन्तःप्रज्ञत्वादिविकल्पैरस्ष्रष्टं यत्तदृशिमात्रम् । सत्तामात्रं समरसमेकं शुद्धं बुद्धं तत्त्वमसि त्वम् ॥७८६॥

सर्वाकारं सर्वमसर्वे सर्वनिषेधाविधभूतं यत्। सत्यं शाश्वतमेकमनन्तं शुद्धं बुद्धं तत्त्वमिन त्वम् ॥७८७॥ नित्यानन्दाखण्डैकरसं निष्कलमिकयमस्तविकारम्। प्रत्यगभिन्नं परमञ्चक्तं शुद्धं बुद्धं तत्त्वमिस त्वम् ॥७८८॥

त्वं प्रत्यस्ताशेषिवशेषं न्योमेवान्तर्बिहरिप पूर्णम् । ब्रह्मानन्दं परमद्वैतं शुद्धं बुद्धं तत्त्वमिस त्वम् ॥ ७८९ ॥

त्रह्मैवाहमहं ब्रह्म निर्गुणं निर्विकल्पकम् । इत्येवाखण्डया वृत्त्या तिष्ठ ब्रह्मणि निष्क्रिये ॥ ७९० ॥

अखण्डामेवैतां घटितपरमानन्दलहरीं परिध्वस्तद्वेतप्रमितिममलां वृत्तिमनिशम् । अमुश्वानः स्वात्मन्यनुपमसुखे ब्रह्मणि परे रमस्व प्रारब्धं क्षपय सुखबृत्त्या त्वमनया ॥

त्रह्मानन्दरसास्वादतत्परेणैव चेतसा । समाधिनिष्ठितो भूत्वा तिष्ठ विद्वन्सदा मुने ॥ ७९२ ॥

शिष्य:--

अखण्डाख्या वृत्तिरेषा वाक्यार्थश्रुतिमात्रतः । श्रोतुः संजायते किं वा क्रियान्तरमपेक्षते ॥ ७९३ ॥

समाधिः कः कतिविधस्तित्सिद्धेः किमु साधनम्। समाधेरन्तरायाः के सर्वमेतन्निरूप्यताम्॥ ७९४॥

श्रीगुरु:---

मुख्यगौणादिभेदेन विद्यन्तेऽत्राधिकारिणः । तेषां प्रज्ञानुसारेणाखण्डा वृत्तिरुदेष्यते ॥ ७९५ ॥

श्रद्धाभक्तिपुरःसरेण विहितेनैवेश्वरं कर्मणा संतोष्यार्जिततत्त्रसादमहिमा जन्मान्तरेष्वेव यः। नित्यानित्यविवेकतीत्रविरितन्यासादिभिः साधनै-र्युक्तः सः श्रवणे सतामभिमतो मुख्याधिकारी द्विजः॥

अध्यारोपापवादक्रममनुसरता देशिकेनात्र वेत्रा वाक्यार्थे बोध्यमाने सति सपदि सतः शुद्धबुद्धेरमुष्य । नित्यानन्दाद्वितीयं निरूपमममलं यत्परं तत्त्वमेकं तद्बद्धौवाहमस्मीत्युदयति परमाखण्डताकारवृत्तिः ॥ अखण्डाकारवृत्तिः सा चिदाभाससमन्विता । आत्माभिन्नं परं ब्रह्म विषयीकृत्य केवलम् ॥ ७९८ ॥ बाधते तद्गताज्ञानं यदावरणलक्षणम् । अखण्डाकारया वृत्त्या त्वज्ञाने बाधिते सति ॥ ७९९ ॥

तत्कार्य सकलं तेन समं भवति बाधितम्। तन्तुदाहे तु तत्कार्यपटदाहो यथा तथा ॥ ८०० ॥

तस्य कार्यतया जीववृत्तिर्भवति बाधिता । उपप्रभा यथा सूर्ये प्रकाशयितुमक्षमा ॥ ८०१ ॥

तद्वदेव चिदाभासचैतन्यं वृत्तिसंस्थितम् । स्वप्रकाशं परं ब्रह्म प्रकाशयितुमक्षमम् ॥ ८०२ ॥

प्रचण्डातपमध्यस्थदीपवन्नष्टदीधितिः । तत्तेजसाभिभृतं सङ्घीनोपाधितया ततः ॥ ८०३ ॥

बिम्बभूतपरब्रह्ममात्रं भवति केवलम् । यथापनीते त्वादर्शे प्रतिबिम्बमुखं स्वयम् ॥ ८०४ ॥

मुखमात्रं भवेत्तद्वदेतचोपाधिसंक्षयात् । घटाज्ञाने यथा वृत्त्या व्याप्तया बाधिते सति ॥ ८०५ ॥ घटं विस्फुरयत्येष चिदाभासः स्वतेजसा । न तथा स्वप्रभे ब्रह्मण्याभास उपयुज्यते ॥ ८०६ ॥

अत एव मतं वृत्तिव्याप्यत्वं वस्तुनः सताम् । न फलव्याप्यता तेन न विरोधः परस्परम् ॥ ८०७ ॥

श्रुत्योदितस्ततो ब्रह्म ज्ञेयं बुद्धवैव सृक्ष्मया। प्रज्ञामान्द्यं भवेद्येषां तेषां न श्रुतिमात्रतः ॥ ८०८ ॥

स्यादखण्डाकारवृत्तिर्विना तु मननादिना । श्रवणान्मननाद्धयानात्तात्पर्येण निरन्तरम् ॥ ८०९ ॥

बुद्धेः सूक्ष्मत्वमायाति ततो वस्तूपलभ्यते । मन्दप्रज्ञावतां तस्मात्करणीयं पुनः पुनः ॥ ८१० ॥

श्रवणं मननं ध्यानं सम्यग्वस्तूपलब्धये। सर्ववेदान्तवाक्यानां षड्भिछिङ्गैः सदद्वये ॥ ८११ ॥

परे ब्रह्मणि तात्पर्यानिश्चयं श्रवणं विदुः। श्रुतस्यैवाद्वितीयस्य वस्तुनः प्रत्यगात्मनः ॥ ८१२ ॥

वेदान्तवाक्यानुगुणयुक्तिभिस्त्वनुचिन्तनम् । मननं तच्छूतार्थस्य साक्षात्करणकारणम् ॥ ८१३ ॥ विजातीयशरीरादिप्रत्ययत्यागपूर्वकम् ।
सजातीयात्मवृत्तीनां प्रवाहकरणं यथा ॥ ८१४ ॥
तैल्रधारावद्चिल्लन्नवृत्त्या तद्धयानमिष्यते ।
तावत्कालं प्रयत्नेन कर्तव्यं श्रवणं सदा ॥ ८१५ ॥
प्रमाणसंशयो यावत्स्वबुद्धेर्न निवर्तते ।
प्रमेयसंशयो यावत्त्वत्तु श्रुतियुक्तिभिः ॥ ८१६ ॥
आत्मयाथार्थ्यनिश्चित्त्यै कर्तव्यं मननं मुद्धः ।
विपरीतात्मधीर्यावन्न विनश्यति चेतसि ।
तावन्निरन्तरं ध्यानं कर्तव्यं मोक्षमिच्लता ॥ ८१७ ॥

यावन्न तर्केण निरासितोऽपि

हद्यप्रपञ्चस्त्वपरोक्षबोधान् ।
विलीयते तावदमुष्य भिक्षोध्यानादि सम्यक्षरणीयमेव ॥ ८१८ ॥

सविकल्पो निर्विकल्प इति द्वेधा निगद्यते । समाधिः सविकल्पस्य स्रक्षणं विच्म तच्छ्रणु ॥ ८१९ ॥ ज्ञात्राद्यविरुयेनैव ज्ञेये ब्रह्मणि केवरुं । तदाकाराकारितया चित्तवृत्तेरवस्थितिः ॥ ८२० ॥ सद्भिः स एव विज्ञेयः समाधिः सविकल्पकः। मृद् एवावभानेऽपि मृण्मयद्विपभानवत् ॥ ८२१ ॥

सन्मात्रवस्त्भानेऽपि त्रिपृटी भाति सन्मयी। समाधिरत एवायं सविकल्प इतीर्यते ॥ ८२२ ॥

ज्ञात्रादिभावमुत्सुज्य ज्ञेयमात्रस्थितिर्देढा । मनसो निर्विकल्पः स्यात्समाधियोगसंज्ञितः ॥ ८२३ ॥

जले निश्चिप्तलवणं जलमात्रतया स्थितम् । पृथङ् न भाति किं न्वम्भ एकमेवावभासते।। ८२४॥

यथा तथैव सा वृत्तिर्बह्ममात्रतया स्थिता। पृथक् न भाति ब्रह्मैवाद्वितीयमवभासते ॥ ८२५ ॥

ज्ञात्रादिकल्पनाभावान्मतोऽयं निर्विकल्पकः । वृत्तेः सद्भावबाधाभ्यामुभयोर्भेद इष्यते ॥ ८२६ ॥

समाधिसप्तयोज्ञानं चाज्ञानं सप्तयात्र नेष्यते । मविकल्पो निर्विकल्पः समाधिद्वीविमौ हदि ॥ ८२७ ॥

मुमुक्षोर्यव्रतः कार्यौ विपरीतनिवृत्तये। कतेऽस्मिन्विपरीताया भावनाया निवर्तनम् ॥ ८२८ ॥ ज्ञानस्याप्रतिबद्धत्वं सदानन्दश्च सिध्यति ।

हत्रयानुविद्धः शब्दानुविद्धश्चेति द्विधा मतः ॥ ८२५ ॥

सिवकल्पस्तयोर्थत्तस्रक्षणं विच्म तन्त्व्यृणु ।

कामादिप्रत्ययैर्द्दश्यैः संसर्गो यत्र हत्रयते ॥ ८३० ॥

सोऽयं हत्रयानुविद्धः स्थात्समाधिः सिवकल्पकः ।

अहंममेदमित्यादिकामकोधादिवृत्तयः ॥ ८३१ ॥

हत्रयन्ते येन संहष्टा हत्रयाः स्युरहमादयः ।

कामादिसर्ववृत्तीनां द्रष्टारमिवकारिणम् ॥ ८३२ ॥

साक्षिणं स्वं विजानीयाद्यस्ताः पत्रयति निष्क्रियः ।

इति साक्षितयात्मानं जानात्यात्मानि साक्षिणम् । दृश्यं कामादि सकलं स्वात्मन्येव विलापयेत् ॥ ८३४ ॥

कामादीनामहं साक्षी दृश्यन्ते ते मया ततः ॥ ८३३ ॥

नाहं देहो नाप्यसुर्नाक्षवर्गी नाहंकारो नो मनो नापि बुद्धिः । अन्तस्तेषां चापि तद्विकियाणां साक्षी नित्यः प्रत्यगेवाह्मस्मि ॥ ८३५ ॥ वाचः साक्षी प्राणवृत्तेश्च साक्षी बुद्धेः साक्षी बुद्धिवृत्तेश्च साक्षी । चक्षुःश्रोत्रादीन्द्रियाणां च साक्षी साक्षी नित्यः प्रत्यगेवाहमस्मि ॥ ८३६ ॥

नाहं स्थूलो नापि सूक्ष्मो न दीर्घी नाहं बालो नो युवा नापि वृद्धः । नाहं काणो नापि मूको न षण्डः साक्षी नित्यः प्रत्यगेवाहमस्मि॥ ८३७॥

नास्म्यागन्ता नापि गन्ता न हन्ता नाहं कर्ता न प्रयोक्ता न वक्ता। नाहं भोक्ता नो सुखी नैव दुःखी साक्षी नित्यः प्रत्यगेवाहस्मि ॥ ८३८॥

नाहं योगी नो वियोगी न रागी

नाहं कोधी नैव कामी न छोभी।

नाहं बद्धो नापि युक्तो न मुक्तः

साक्षी नित्यः प्रत्यगेवाहमस्मि॥ ८३९॥

नान्तःप्रज्ञो नो बहिःप्रज्ञको वा नैव प्रज्ञो नापि चाप्रज्ञ एषः । नाहं श्रोता नापि मन्ता न बोद्धा साक्षी नित्यः प्रत्यगेवाहमस्मि ॥ ८४० ॥

न मेऽस्ति देहेन्द्रियबुद्धियोगो न पुण्यलेशोऽपि न पापलेशः। क्षुधापिपासादिषद्धर्मिदूरः सदा विभुक्तोऽस्मि चिदेव केवलः॥ ८४१॥

अपाणिपादोऽहमवागचक्षुषी
अप्राण एवास्म्यमना ह्यबुद्धिः ।
न्योमेव पूर्णोऽस्मि विनिर्मलोऽस्मि
सदैकरूपोऽस्मि चिदेव केवलः ॥ ८४२ ॥

इति स्वमात्मानमवेक्षमाणः
प्रतीतदृश्यं प्रविलापयन्सदा ।
जहाति विद्वान्विपरीतभावं
स्वाभाविकं भ्रान्तिवशात्प्रतीतम् ॥ ८४३ ॥

विपरीतात्मतास्फूर्तिरेव मुक्तिरितीर्यते । सदा समाहितस्यैव सैषा सिध्यति नान्यथा ॥ ८४४ ॥

न वेषभाषाभिरमुष्य मुक्तियां केवलाखण्डचिदात्मना स्थितिः। तित्सद्धये स्वात्मनि सर्वदा स्थितो जह्यादहंतां ममतामुपाधौ ॥ ८४५॥

स्वात्मतत्त्वं समालम्ब्य कुर्यात्प्रकृतिनाशनम् । तेनैव मुक्तो भवति नान्यथा कर्मकोटिभिः ॥ ८४६ ॥

ज्ञात्वा देवं सर्वपाशापहानिः श्रीणैः क्वेशैर्जन्ममृत्युप्रहानिः। इत्येवेषा वैदिकी वाग्त्रवीति क्वेशक्षत्यां जन्ममृत्युप्रहानिम्॥ ८४७॥

भूयो जन्माद्यप्रसिक्तिविमुक्तिः
क्षेत्राक्षत्यां भाति जन्माद्यभावः ।
क्षेत्राक्षत्या हेतुरात्मैकनिष्ठा
तस्मात्कार्या द्यात्मिनष्ठा मुमुक्षोः ॥ ८४८ ॥

क्वेशाः स्युर्वासना एव जन्तोर्जन्मादिकारणम् । ज्ञाननिष्ठाग्निना दाहे तासां नो जन्महेतुता ॥ ८४९ ॥ बीजान्यग्निप्रदग्धानि न रोहन्ति यथा पुनः। ज्ञानदग्धैस्तथा क्षेरौर्नात्मा संपद्यते पुनः ॥ ८५० ॥ तस्मान्मुमुक्षोः कर्तव्या ज्ञाननिष्ठा प्रयत्नतः। निःशेषवासनाक्षत्यै विपरीतनिवृत्तये ॥ ८५१ ॥ ज्ञाननिष्ठातत्परस्य नैव कर्मोपयुज्यते । कर्मणो ज्ञाननिष्ठाया न सिध्यति सहस्थितिः ॥ ८५२ ॥ परस्परविरुद्धत्वात्तयोभित्रस्वभावयोः । कर्तृत्वभावनापूर्वे कर्म ज्ञानं विलक्षणम् ॥ ८५३ ॥ देहात्मबुद्धेर्विच्छित्त्यै ज्ञानं कर्म विवृद्धये । अज्ञानमूलकं कर्म ज्ञानं तूभयनाशकं ॥ ८५४ ॥ ज्ञानेन कर्मणो योगः कथं सिध्यति वैरिणा। सहयोगो न घटते यथा तिमिरतेजसो: ॥ ८५५ ॥ निमेषोनमेषयोर्वापि तथैव ज्ञानकर्मणोः। प्रतीचीं पश्यतः पुंसां कुतः प्राचीविलोकनम् । प्रत्यक्प्रवणचित्तस्य कुतः कर्मणि योग्यता ॥ ८५६ ॥

ज्ञानैकनिष्ठानिरतस्य भिक्षो-नैवावकाशोऽस्ति हि कर्मतन्त्रे । तदेव कर्मास्य तदेव संध्या तदेव सर्वे न ततोऽन्यदस्ति ॥ ८५७ ॥

बुद्धिकल्पितमालिन्यक्षालनं स्नानमात्मनः। तेनैव शिद्धिरेतस्य न मृदा न जलेन च ॥ ८५८ ॥

स्वस्वरूपे मनःस्थानमनुष्ठानं तद्ष्यते । करणत्रयसाध्यं यत्तनमृषा तदसत्यतः ॥ ८५९ ॥

विनिषिध्याखिलं हुउयं स्वस्वरूपेण या स्थिति:। सा संध्या तदनुष्ठानं तद्दानं तद्धि भोजनम् ॥ ८६० ॥

विज्ञातपरमार्थानां ग्रुद्धसत्त्वात्मनां सताम्। यतीनां किमनुष्ठानं स्वानुसंधिं विनापरम् ॥ ८६१ ॥

तस्मात्त्रियान्तरं त्यक्त्वा ज्ञाननिष्ठापरो यतिः। सदात्मनिष्टया तिष्टेन्निश्चलस्तत्परायणः ॥ ८६२ ॥

कर्तव्यं स्वोचितं कर्म योगमारोद्धमिच्छता । आरोहणं कुर्वतस्तु कर्म नारोहणं मतम् ॥ ८६३ ॥ योगं समारोहिति यो मुसुक्षुः

क्रियान्तरं तस्य न युक्तमीषत् ।

क्रियान्तरासक्तमनाः पतत्यसौ

तालद्रुमारोहणकर्तृबद्भूवम् ॥ ८६४ ॥

योगारूढस्य सिद्धस्य कृतकृत्यस्य धीमतः। नास्येव हि बहिर्दृष्टिः का कथा तत्र कर्मणाम् । हरुयानुविद्धः कथितः समाधिः सविकल्पकः ॥ ८६५ ॥ शुद्धोऽहं बुद्धोऽहं प्रत्यपृपेण नित्यसिद्धोऽहम् । शान्तोऽहमनन्तोऽहं सततपरानन्दसिन्धुरेवाहम् ॥८६६॥ आसोऽहमनासोऽहं वाङ्मनसा साध्यवस्तुमात्रोऽहम् । निगमवचोवेद्योऽहमनवद्याखण्डबोधरूपोऽहम् ॥ ८६७ ॥ विदिताविदितान्योऽहं मायातत्कार्यलेशशून्योऽहम्। केवल्हगात्मकोऽहं संविन्मात्रः सकृद्विभातोऽहम् ॥८६८॥ अपरोऽहमनपरोऽहं बहिरन्तश्चापि पूर्ण एवाहम । अजरोऽहमक्षरोऽहं नित्यानन्दोऽहमद्वितीयोऽहम् ॥८६९॥ प्रत्यगभित्रमखण्डं सत्यज्ञानादिलक्षणं शुद्धम् । श्रुत्यवगम्यं तथ्यं ब्रह्मैवाहं परं ज्योतिः ॥ ८७० ॥

एवं सन्मालगाहिन्या वृत्त्या तन्मात्रगाहकै:। शब्दैः समर्पितं वस्तु भावयेन्निश्चलो यतिः ॥ ८७१ ॥

कामादिह्यप्रविलापपूर्वकं गुद्धोऽहामित्यादिकशब्दिमश्रः । दृश्येव निष्ठस्य य एष भावः शब्दानुविद्धः कथितः समाधिः ॥ ८७२ ॥

दृश्यस्थापि च साक्षित्वात्समुहेखनमात्मि । निवर्तकमनोवस्था निर्विकल्प इतीर्यते ॥ ८७३ ॥

सविकल्पसमाधिं यो दीर्घकालं निरन्तरम् । संस्कारपूर्वकं कुर्यान्निर्विकल्पोऽस्य सिध्यति ॥ ८७४ ॥

निर्विकल्पकसमाधिनिष्ट्रया तिष्ठतो भवति नित्यता ध्रुवम् । उद्भवाद्यपगति निर्गेला नित्यनिश्चलनिरन्तनिर्वतः ॥ ८७५ ॥

विद्वानहमिदमिति वा किंचि-द्वाह्याभ्यन्तर्वेदनशून्यः। स्वानन्दामृतसिन्धुनिमग्न-स्तृष्णीमास्ते कश्चिद्नन्यः॥ ८७६॥

निर्विकरुपं परं ब्रह्म यत्तिसमन्नेव निष्ठिताः ।

एते धन्या एव मुक्ता जीवन्तोऽपि बहिर्दशाम् ॥ ८७७ ॥

यथा समाधित्रितयं यत्नेन क्रियते हृदि ।

तथैव बाह्यदेशेऽपि कार्य हैतनिवृत्तये ॥ ८७८ ॥

तस्प्रकारं प्रवक्ष्यामि निशामय समासतः ।

अधिष्ठानं परं ब्रह्म सिचदानन्दस्रक्षणम् ॥ ८७९ ॥

तत्राध्यस्तमिदं भाति नामरूपात्मकं जगत्। सत्त्वं चित्त्वं तथानन्दरूपं यद्भद्धाणस्त्रयम्॥ ८८०॥

अध्यस्तजगतो रूपं नामरूपिमदं द्वयम् । एतानि सचिदानन्दनामरूपाणि पश्च च ॥ ८८१ ॥

एकीक्रुत्योच्यते मूर्खैरिदं विद्वमिति भ्रमात् । द्रौत्यं द्वेतं रसं द्राव्यं तरङ्ग इति नाम च ॥ ८८२ ॥

एकीकृत्य तरङ्गोऽयमिति निर्दिश्यते यथा। आरोपिते नामरूपे उपेक्ष्य ब्रह्मणः सतः॥ ८८३॥ स्वरूपमात्रग्रहणं समाधिर्वाद्य आदिमः । सन्निदानन्दरूपख सकाशाद्वह्यणो यतिः ॥ ८८४ ॥

नामरूपे पृथकृत्वा ब्रह्मण्येव विलापयन । अधिष्ठानं परं ब्रह्म सिचदानन्दमद्वयम् । यत्तदेवाहमित्येव निश्चितात्मा भवेद्भवम् ॥ ८८५ ॥

इयं भूर्न सन्नापि तोयं न तेजो न वायुर्ने खं नापि तत्कार्यजातम् । यदेषामधिष्ठानभूतं विशुद्धं सदेकं परं सत्तदेवाहमस्मि ॥ ८८६ ॥

न शब्दो न रूपं न च स्पर्शको वा तथा नो रसो नापि गन्धो न चान्यः। यदेषामधिष्टानभूतं विशुद्धं सदेकं परं सत्तदेवाहमस्मि॥ ८८७॥

न सद्द्रव्यजातं गुणा न क्रिया वा न जातिर्विशेषो न चान्यः कदापि। s. p. n. 16 यदेषामधिष्ठानभूतं विशुद्धं सदेकं परं सत्तदेवाहमस्मि ॥ ८८८ ॥

न देहों न चाक्षाणि न प्राणवायु-र्मनो नापि बुद्धिर्न चित्तं ह्यहंधीः । यदेषामधिष्ठानभूतं विशुद्धं सदेकं परं सत्तदेवाहमस्मि ॥ ८८९॥

न देशो न कालो न दिग्वापि सत्स्या-त्र वस्त्वन्तरं स्थूलसूक्ष्मादिरूपम् । यदेषामधिष्ठानभूतं विशुद्धं सदेकं परं सत्तदेवाहमस्मि ॥ ८९० ॥

एतहृत्रयं नामरूपात्मकं यो-ऽधिष्ठानं तद्भह्य सत्यं सदेति । गच्छंस्तिष्ठन्वा शयानोऽपि नित्यं कुर्योद्विद्वान्वाह्यदृश्यानुविद्धम् ॥ ८९१ ॥

अध्यस्तनामरूपादिप्रविछापेन निर्मछम् । अद्वैतं परमानन्दं ब्रह्मैवास्मीति भावयेत् ॥ ८९२ ॥ निर्विकारं निराकारं निरञ्जनमनामयम्। आद्यन्तरहितं पूर्णे ब्रह्मैवाहं न संशयः ॥ ८९३ ॥

निष्कलङ्कं निरातङ्कं त्रिविधच्छेदवर्जितम् । आनन्दमक्षरं मुक्तं ब्रह्मवास्मीति भावयेत् ॥ ८९४ ॥

निर्विशेषं निराभासं नित्यमुक्तमविकियम् । प्रज्ञानैकरसं सत्यं ब्रह्मैवास्मीति भावयेत् ॥ ८९५ ॥

गुद्धं बुद्धं तत्त्वसिद्धं परं प्रत्यगखण्डितम् । स्वप्रकाशं पराकाशं ब्रह्मैवास्मीति भावयेत् ॥ ८९६ ॥

सुसुक्ष्ममस्तितामात्रं निर्विकल्पं महत्तमम् । केवलं परमाद्वैतं ब्रह्मैवास्मीति भावयेत् ॥ ८९७ ॥

इस्रेवं निर्विकारादिशब्दमालसमर्पितम् । ध्यायतः केवलं वस्तु लक्ष्ये चित्तं प्रतिष्ठति ॥ ८९८ ॥

ब्रह्मानन्दरसावेशादेकीभूय तदात्मना । वृत्तेर्या निश्चलावस्था स समाधिरकल्पकः ॥

उत्थाने वाप्यनुत्थानेऽप्यप्रमत्तो जितेन्द्रियः। समाधिषदकं कुर्वीत सर्वदा प्रयतो यतिः ॥ ९०० ॥ विपरीतार्थधीयीवन्न निःशेषं निवर्तते । स्वरूपस्फुरणं यावन्न प्रसिध्यत्यनिर्गलम् । तावत्समाधिषद्केन नयेत्कालं निरन्तरम् ॥ ९०१ ॥

न प्रमादोऽत्र कर्तव्यो विदुषा मोक्षमिच्छता । प्रमादे जुम्भते माया सूर्यापाये तमो यथा ॥ ९०२ ॥

स्वानुभूतिं परित्यज्य न तिष्ठन्ति क्षणं बुधाः। स्वानुभूतौ प्रमादो यः स मृत्युर्न यमः सताम्॥

अस्मिन्समाधौ कुरुते प्रयासं यस्तस्य नैवास्ति पुनर्विकल्पः । सर्वात्मभावोऽप्यमुनेव सिध्ये-त्सर्वात्मभावः खळु केवळत्वम् ॥ ९०४ ॥

सर्वात्मभावो विदुषो ब्रह्मविद्याफलं विदुः। जीवन्मुक्तस्य तस्यैव स्वानन्दानुभवः फलम्॥

योऽहं ममेत्याद्यसदात्मगाहको प्रन्थिर्रुयं याति स वासनामयः। समाधिना नश्यति कर्मबन्धो ब्रह्मात्मबोधोऽप्रतिबन्ध इष्यते ॥ ९०६ ॥

एष निष्कण्टकः पन्था मुक्तेर्बह्यात्मना स्थितेः । शुद्धात्मनां मुमुक्षूणां यत्सदेकत्वदर्शनम् ॥ ९०७ ॥

तस्मात्त्वं चाप्यप्रमत्तः समाधी-कृत्वा प्रनिंघ साधु निर्देश युक्तः ।
नित्यं ब्रह्मानन्दपीयूषासिन्धौ
- मज्जन्कीडन्मोदमानो रमस्व ॥ ९०८ ॥

निर्विकल्पसमाधिर्यो वृत्तिर्नैश्चल्यस्रक्षणा । तमेव योग इत्याहुर्योगशास्त्रार्थकोविदाः ॥ ९०९ ॥

अष्टावङ्गानि योगस्य यमो नियम आसनम् । प्राणायामस्तथा प्रत्याहारश्चापि च धारणा ॥ ९१० ॥

ध्यानं समाधिरित्येव निगदन्ति मनीषिणः । सर्वे ब्रह्मोति विज्ञानादिन्द्रियद्यामसंयमः ॥ ९११ ॥

यमोऽयमिति संप्रोक्तोऽभ्यसनीयो मुहुर्मुहुः । सजातीयप्रवाहश्च विजातीयतिरस्कृतिः ॥ ९१२ ॥ नियमो हि परानन्दो नियमात्त्रियते बुधैः । सुस्रेनैव भवेद्यास्मिन्नजस्रं ब्रह्मचिन्तनम् ॥ ९१३ ॥

आसनं तद्विजानीयादितरत्सुखनाशनम् । चित्तादिसर्वभावेषु ब्रह्मत्वेनैव भावनात् ॥ ९१४ ॥

निरोधः सर्ववृत्तीनां प्राणायामः स उच्यते । निषेधनं प्रपश्चस्य रेचकाख्यः समीरणः ॥ ९१५ ॥

त्रक्षेवास्मीति या वृत्तिः पूरको वायुरीरितः । ततस्तद्वृत्तिनैश्चल्यं कुम्भकः प्राणसंयमः ॥ ९१६ ॥

अयं चापि प्रबुद्धानामज्ञानां प्राणपीडनम् । विषयेष्वात्मतां त्यक्त्वा मनसश्चितिमज्जनम् ॥ ९१७ ॥

प्रत्यहारः स विज्ञेयोऽभ्यसनीयो मुमुक्षुभिः । यत्र यत्र मनो याति ब्रह्मणस्तत्र दर्शनात् ॥ ९१८ ॥

मनसो धारणं चैव धारणा सा परा मता । ब्रह्मैवास्मीति सद्धृत्त्या निरालम्बतया स्थिति: ॥

ध्यानशब्देन विख्याता परमानन्ददायिनी । निर्विकारतया वृत्त्या ब्रह्माकारतया पुनः ॥ ९२० ॥ वृत्तिविस्मरणं सम्यक्समाधिर्ध्यानसंज्ञिकः। समाधौ क्रियमाणे तु विघा ह्यायान्ति वै बळात्।।९२१॥

भनुसंधानराहित्यमालस्यं भोगलालसम् । भयं तमश्च विक्षेपस्तेजस्पन्दश्च शून्यता ॥ ९२२ ॥

एवं यद्विप्रवाहुल्यं त्याज्यं तद्वह्याविज्ञनैः । विप्रानेतान्परित्यक्त्वा प्रमादरहितो वशी । समाधिनिष्ठया ब्रह्म साक्षाद्भवितुमर्हसि ॥ ९२३ ॥

इति गुरुवचनाच्छ्रुतिप्रमाणात्परमवगम्य स्वतत्त्वमात्मयुक्त्या ।
प्रश्नमितकरणः समाहितात्मा कचिदचलाकृतिरात्मिनिष्ठितोऽभूत् ॥ ९२४ ॥

बहुकार्छ समाधाय स्वस्वरूपे तु मानसम् । क्त्थाय परमानन्दाहुरुमेत्र पुनर्मुदा ॥ ९२५ ॥

प्रमाणपूर्वकं धीमान्सगद्भद्मुवाच ह । नमो नमस्ते गुरवे नित्यानन्दस्वरूपिणे ॥ ९२६ ॥ मुक्तसङ्गाय शान्ताय त्यक्ताहंताय ते नमः । दयाधान्ने नमो भून्ने महिन्नः पारमस्य ते । नैवास्ति यत्कटाक्षेण ब्रह्मैवाभवमद्वयम् ॥ ९२७ ॥

किं करोमि क गच्छामि किं गृह्वामि खजामि किम्। यन्मया पूरितं विश्वं महाकल्पाम्बुना यथा ॥ ९२८ ॥

मिय सुखबोधपयोधौ महित ब्रह्माण्डबुद्धुदसहस्रम् । मायामयेन मरुता भूत्वा भूत्वा पुनस्तिरोधत्ते ॥

निस्रानन्दस्वरूपोऽहमात्माहं त्वदनुप्रहात् । पूर्णोऽहमनवद्योऽहं केवलोऽहं च सहुरो ॥ ९३० ॥

अकर्ताहमभोक्ताहमविकारोऽहमित्रयः । आनन्दघन एवाहमसङ्गोऽहं सदाशिवः ॥ ९३१ ॥

त्वत्कटाक्षवरचान्द्रचन्द्रिकापातधूतभवतापजः श्रमः । प्राप्तवानहमखण्डवैभवानन्दमात्मपदमक्षयं क्षणात् ॥

छायया स्पृष्टमुष्णं वा शीतं वा दुष्टु सुष्टु वा। न स्पृश्चात्येव यत्किचित्पुरुषं तद्विलक्षणम्।। ९३३॥ न साक्षिणं साक्ष्यधर्मा न स्पृशन्ति विरुक्षणम्। अविकारमुदासीनं गृहधर्माः प्रदीपवत्॥ ९३४॥

रवेर्यथा कर्मणि साक्षिभावो वहेर्यथा वायसि दाहकत्वम् । रज्जोर्यथारोपितवस्तुसङ्ग-स्तथैव कूटस्थचिदात्मनो मे ॥ ९३५॥

इत्युक्त्वा स गुरुं स्तुत्वा प्रश्रयेण कृतानतिः । मुमुक्षोरूपकाराय प्रष्टव्यांशमपृच्छत ॥ ५३६ ॥

जीवन्मुक्तस्य भगवन्ननुभूतेश्च लक्षणम् । विदेहमुक्तस्य च मे कृपया बृहि तत्त्वतः ॥ ९३७ ॥

भीगुरु:--

वक्ष्ये तुभ्यं ज्ञानभूमिकाया छक्षणमादितः ।

ज्ञाते यस्मिस्त्वया सर्वे ज्ञातं स्यात्प्रष्टमद्य यत् ॥ ९३८ ॥

ज्ञानभूमिः शुभेच्छा स्यात्प्रथमा समुदीरिता ।

विचारणा द्वितीया तु तृतीया तनुमानसी ॥ ९३९ ॥

सत्त्वापत्तिश्चतुर्थी स्यात्ततोऽसंसिक्तनामिका ।

पदार्थाभावना षष्टी सप्तमी तुर्येगा स्मृता ॥ ९४० ॥

स्थितः किं मूढ एवास्मि प्रेक्ष्योऽहं शास्त्रसज्जनैः। वैराग्यपूर्वमिच्छेति शुभेच्छा चोच्यते बुधैः ॥ ९४१ ॥ शास्त्रसज्जनसंपर्कवैराग्याभ्यासपूर्वकम् । सदाचारप्रवृत्तिर्या प्रोच्यते सा विचारणा ॥ ९४२ ॥ विचारणाश्मेच्छाभ्यामिन्द्रियार्थेष्वरक्तता । यत्र सा तनतामेति प्रोच्यते तनमानसी ॥ ९४३ ॥ भमिकात्रितयाभ्यासाचित्तेऽर्थविरतेर्वेशात । सत्त्वात्मनि स्थिते ग्रुद्धे सत्त्वापत्तिरुदाहृता ॥ ९४४ ॥ दशाचतृष्ट्याभ्यासादसंसर्गफला त या। **रू**दसन्वचमत्कारा प्रोक्तासंसक्तिनामिका ॥ ९४५ ॥ भूमिकापश्चकाभ्यासात्स्वात्मारामतया भृशम्।

आभ्यन्तराणां बाह्यानां पदार्थानामभावनात् ॥ ९४६ ॥

परप्रयुक्तेन चिरप्रयत्नेनावबोधनम् । पदार्थाभावना नाम षष्ठी भवति भूमिका ॥ ९४७ ॥

षड्भूमिकाचिराभ्यासाद्भेदस्यानुपलम्भनात् । यत्त्वभावैकनिष्ठत्वं सा ज्ञेया तुर्यगा गतिः ॥ ९४८ ॥ इदं ममेति सर्वेषु दृश्यभावेष्वभावना ।

जायजायदिति प्राहुर्महान्तो ब्रह्मवित्तमाः ॥ ९४९ ॥

विदित्वा सम्निदानन्दे मयि दृश्यपरम्पराम् ।

नामरूपपरित्यागो जायस्वप्रः समीर्थते ॥ ९५० ॥

परिपूर्णचिदाकाशे मिय बोधात्मतां विना।

न किंचिद्न्यद्स्तीति जाम्रत्सुप्तिः समीर्यते ॥ ९५१ ॥

मूलाज्ञानविनाशेन कारणाभासचेष्टितैः।

बन्धो न मेऽतिस्वरूपोऽपि स्वप्नजाम्रदितीर्यते ॥ ९५२ ॥

कारणाज्ञाननाशाद्य हुष्ट्दर्शनदृश्यता ।

न कार्यमस्ति तज्ज्ञानं स्वप्रस्वप्रः समीर्यते ॥ ९५३ ॥

अतिसूक्ष्मविमर्शेन स्वधीवृत्तिरचञ्चला ।

विलीयते यदा बोधे स्वप्नसुप्तिरितीर्यते ॥ ९५४ ॥

चिन्मयाकारमतयो धीवृत्तिप्रसरैर्गतः।

आनन्दानुभवो विद्वन् सुप्तिजायदितीर्यते ॥ ९५५ ॥

वृत्तौ चिरानुभूतान्तरानन्दानुभवस्थितौ ।

समात्मतां यो यात्येष सुप्तिस्वप्न इतीर्यते ॥ ९५६ ॥

दृश्यधीवृत्तिरेतस्य केवलीभावभावना ।

परं बोधैकतावाप्तिः सुप्तिसुप्तिरितीर्यते ॥ ९५७ ॥

परब्रह्मवदाभाति निर्विकारैकरूपिणी ।

सर्वावस्थासु घारैका तुर्याख्या परिकीर्तिता ॥ ९५८ ॥

इस्रवस्थासमुहासं विमृशन्मुच्यते सुखी ।

शुभेच्छादित्रयं भूमिभेदाभेदयुतं स्मृतम् ॥ ९५९ ॥

यथावद्भेदबुद्धयेदं जगन्जाप्रदितीर्यते ।

अद्वैते स्थैर्यमायाते देते च प्रशमं गते ॥ ९६० ॥

पत्रयन्ति स्वप्नवहोकं तुर्यभूमिसुयोगतः।

पञ्चमीं भूमिमारुह्य सुषुप्तिपदनामिकाम् ॥ ९६१ ॥

शान्ताशेषविशेषांशस्तिष्ठेदद्वैतमात्रके।

अन्तर्भुखतया नित्यं षष्ठीं भूमिमुपाश्रितः ॥ ९६२ ॥

परिश्रान्ततया गाढिनिद्राछिरिव छक्ष्यते ।

कुर्वन्नभ्यासमेतस्यां भूम्यां सम्यग्विवासनः ॥ ९६३ ॥

तुर्यावस्थां सप्तभूमिं कमात्प्राप्नोति योगिराद्। विदेहमुक्तिरेवात्र तुर्यातीतदशोच्यते ॥ ९६४ ॥ यत्र नासन्न सचापि नाहं नाप्यनहंकृतिः । केवलं क्षीणमनन आस्तेऽद्वैतेऽतिनिर्भयः ॥ ९६५ ॥

अन्तः शून्यो बहिः शून्यः शून्यकुम्भ इवाम्बरे । अन्तः पूर्णो बहिः पूर्णः पूर्णकुम्भ इवार्णवे ॥ ९६६ ॥

यथास्थितिमदं सर्व व्यवहारवतोऽपि च । अस्तं गतं स्थितं व्योम स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ९६७ ॥

नोदेति नास्तमायाति सुखदुःखे मनः प्रभा । यथाप्राप्तस्थितिर्यस्य स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ९६८ ॥

म्रो जागर्त्त सुषुप्तिस्थो यस्य जाम्रत्न विद्यते । यस्य निर्वासनो बोधः स जीवन्मुक्त उच्यते ॥

रागद्वेषभयादीनामनुरूपं चरत्रिप । योऽन्तर्व्योमवद्यच्छः स जीवन्मुक्त उच्यते ॥

यस्य नाहंक्रतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते । कुर्वतोऽकुर्वतो वापि स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ९७१ ॥

यः समस्तार्थजालेषु व्यवहार्यपि शीतलः । परार्थेष्विव पूर्णात्मा स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ९७२ ॥ दैतवर्जितचिन्मात्रे परे परमपावने । अक्षब्धिचत्तविश्रान्तः स जीवनमुक्त उच्यते ॥ ९७३ ॥ इदं जगदयं सोऽयं दृश्यजातमवास्तवम् । यस्य चित्ते न स्फरित स जीवनमुक्त उच्यते ॥ ९७४ ॥ चिदात्माहं परात्माहं निर्गुणोऽहं परात्परः। आत्ममात्रेण यस्तिष्ठेत्स जीवनमुक्त उच्यते ॥ ९७५ ॥ देहत्रयातिरिक्तोऽहं श्रद्धचैतन्यमस्म्यहम् । ब्रह्माहमिति यस्यान्तः स जीवनमुक्त उच्यते ॥ ९७६ ॥ यस्य देहादिकं नास्ति यस्य ब्रह्मोति निश्चयः । परमानन्दपूर्णो यः स जीवनमुक्त उच्यते ॥ ९७७ ॥ अहं ब्रह्मास्म्यहं ब्रह्मास्म्यहं ब्रह्मेति निश्चयः। चिदहं चिदहं चेति स जीवनमुक्त उच्यते ॥ ९७८ ॥ जीवन्मुक्तिपदं त्यक्त्वा स्वदेहे कालसात्कृते। विशत्यदेहमुक्तित्वं पवनोऽस्पन्दतामिव ॥ ९७९ ॥ ततस्तत्संबभूवासौ यद्विरामप्यगोचरम् । यच्छन्यवादिनां शुन्यं ब्रह्म ब्रह्मविदां च यत् ॥ ९८० ॥

विज्ञानं विज्ञानविदां मलानां च मलात्मकम । पुरुषः सांख्यदृष्टीनामीश्वरो योगवादिनाम् ॥ ९८१ ॥ शिवः शैवागमस्थानां कालः कालैकवादिनाम् । यत्सर्वशास्त्रसिद्धान्तं यत्सर्वहृद्यानुगम् । यत्सर्वे सर्वगं वस्तु तत्तत्त्वं तदसी स्थितः ॥ ९८२ ॥ नहीवाहं चिदेवाहमेवं वापि न चिन्त्यते। चिन्मात्रेव यस्तिष्ठेद्विदेहो मुक्त एव स: ॥ ९८३ ॥ यस्य प्रपञ्चभानं न ब्रह्माकारमपीह न। अतीतातीतभावो यो विदेहो मुक्त एव सः ॥ ९८४ ॥ चित्तवृत्तेरतीतो यश्चित्तवृत्त्यावभासकः। चित्तवृत्तिविहीनो यो विदेहो मुक्त एव सः ॥ ९८५ ॥ जीवात्मेति परमात्मेति सर्वचिन्ताविवर्जितः । सर्वसंकल्पहीनात्मा विदेहो मुक्त एव सः ॥ ९८६ ॥ ओंकारवाच्यहीनात्मा सर्ववाच्यविवर्जितः । अवस्थात्रयहीनात्मा विदेहो मुक्त एव सः ॥ ९८७ ॥ अहिनिर्ल्वयनीसर्पनिर्मोको जीववर्जितः । बल्मीके पतितस्तिष्रेत्तं सर्पो नाभिमन्यते ॥ ९८८ ॥

एवं स्थूलं च सूक्ष्मं च शरीरं नाभिमन्यते । प्रत्यम्ज्ञानशिखिध्वस्ते मिथ्याज्ञाने सहेतुके ॥

नेति नेतीत्यरूपत्वादशरीरो भवत्ययम् । विश्वश्च तैजसश्चैव प्राज्ञश्चेति च ते त्रयम् ॥ ९९० ॥

विराह् हिरण्यगर्भश्च ईश्वरश्चेति च ते त्रयम् । ब्रह्माण्डं चैव पिण्डाण्डं लोका मूराद्यः क्रमात् ॥

स्वस्वोपाधिलयादेव लीयन्ते प्रत्यगात्मि । तूष्णीमेव ततस्तूष्णीं तूष्णीं सत्यं न किंचन ॥ ९९२ ॥

काळमेदं वस्तुमेदं देशमेदं स्वमेदकम् । किंचिद्धेदं न तस्यास्ति किंचिद्वापि न विद्यते ॥

जीवेश्वरेति वाक्ये च वेदशास्त्रेष्वहं त्विति । इदं चैतन्यमेवेसहं चैतन्यमिसपि ॥ ९९४ ॥

इति निश्चयशून्यो यो विदेहो मुक्त एव सः । ब्रह्मैव विद्यते साक्षद्वस्ततोऽवस्ततोऽपि च ॥

तिद्वेद्याविषयं ब्रह्म सत्यज्ञानसुखात्मकम् । शान्तं च तदतीतं च परं ब्रह्म तदुच्यते ॥ ९९६ ॥ सिद्धान्तोऽध्यात्मशास्त्राणां सर्वोपह्नव एव हि । नाविद्यास्तीह नो माया शान्तं ब्रह्मैव तद्विना ॥ ९९७ ॥

प्रियेषु स्वेषु सुकृतमप्रियेषु च दुष्कृतम् । विस्रज्य ध्यानयोगेन ब्रह्माप्येति सनातनम् ॥ ९९८ ॥

यावद्यावच सद्भुद्धे स्वयं संत्यज्यतेऽखिलम् । तावत्तावत्परानन्दः परमात्मैव शिष्यते ॥ ९९९ ॥

यत्र यत्र मृतो ज्ञानी परमाक्षरवित्सदा। परे ब्रह्मणि लीयेत न तस्योत्क्रान्तिरिष्यते ॥ १००० ॥

यद्यत्स्वाभिमतं वस्तु तत्त्यजनमोक्षमर्नुते। असंकल्पेन शस्त्रेण छिन्नं चित्तमिदं यदा ॥ १००१ ॥

सर्वे सर्वगतं शान्तं ब्रह्म संपद्यते तदा । इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं शिष्यस्तु छिन्नसंशयः ॥ १००२ ॥

ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य सद्ग्रोश्चरणाम्बुजम्। स तेन समनुज्ञातो ययौ निर्मुक्तबन्धनः ॥ १००३ ॥

गुरुरेष सदानन्द्सिन्धौ निर्मग्रमानसः। पावयन्वसुधां सर्वो विचचार निरुत्तरः ॥ १००४ ॥

s. p. 11, 17

२५८ सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहः।

इत्याचार्यस्य शिष्यस्य संवादेनात्मलक्षणम् । निरूपितं मुमुक्षूणां सुखबोधोपपत्तये ॥ १००५ ॥ सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहनामकः । श्रन्थोऽयं हृदयग्रन्थिविच्छित्त्ये रचितः सताम् ॥१००६॥

इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकान्त्रार्यस्य श्रीगोविन्द-भगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहः संपूर्णः ॥





॥ श्रीः ॥

॥ श्लोकानुक्रमणिका ॥

	पृष्ठम्		द्रव्रम्
अ	601	अचेतनस्य दीपादेः	966
•			
अंशद्वयवति निगमे	. & J	अच्छिन्नरिछन्नवद्भाति	२१२
अकर्ताहमभोक्ताहं	२४८	अजडात्मवदाभान्ति	२८
अकामयितृता स्वप्नात्	१९८	अजरोऽहमक्षरोऽहं	86
अखण्डं सिचदानन्दं	१०३	अजहस्रक्षणा वापि	२१८
अखण्डाकारवृत्तिः सा	२२८	अज्ञात्वैवं परं तत्त्वं	१७१
अखण्डाख्या वृत्तिरेषा	२२७	अज्ञात्वैव हि निक्षेपं	२०३
अखण्डानन्दरूपस्य	६४	अज्ञानं प्रकृतिः शक्तिः	१५४
अखण्डानन्दसंबोधो	१०३	अज्ञानं व्यष्टचभिप्रायात्	१५५
अखण्डामेवैतां	२२६	अज्ञानकलुषं जीवं	قر رح
अखण्डैकरसत्वेन	२१६	. अज्ञानज्ञानयोस्तद्वत्	१८५
अंगमन्मे मनोऽन्यत्र	२८	अज्ञानतदवच्छिन्न०	१५७
अङ्करामहमखिलानां	४९	अज्ञानदूरीकरणं	928
अङ्गानां समतां विद्यात्	90	अज्ञानप्रभवं सर्व	ų
अङ्गारनद्यां तपने च	१०८	अज्ञानमपि विज्ञानं	१९२

	<u>पृष्ठम्</u>		<u> वि</u> ष्ठम्
अज्ञानस्य निवृत्तिस्तु	968,	अद्वैतवोधकानां	४३
अज्ञानान्मानसोपाधेः	६०	अद्वैतमेव सत्यं	४१
अज्ञोऽहमित्यनुभवात्	१९०	अधिकारिविषयभेदौ	83
अत: संगच्छते सम्यक्	२१५	अधिकारी च विषयः	808
अत एतदनिर्वाच्यं	948	अध्यस्तजगतो रूपं	२४०
अत एव मतं वृत्ति०	२२९	अध्यस्तनामरूपादि ०	२४२
अतद्यान्निरूपेण	६४	अध्यारोपापवाद ऋम ०	२२७
अतस्तमपरित्यज्य	२१८	अध्यासदोषात्समुपा०	१८२
अतिसूक्ष्मतरः प्रश्नः	988	अध्यासबाधागमनस्य	960
अतिसूक्ष्मविमर्शेन	२५१	अध्यासादेव संसारो	१८२
अतो ऽन्तरङ्ग रिथत०	998	अध्यासो नाम ग्वल्वेष	१८२
अतोSप्रामाणिकमिति	१६८	अनण्वस्थूलमहस्व०	६४
अतोऽयं पुत्र आत्मेति	१८६	अनन्तशक्तिसंपन्नो	१५७
अत्यन्तं श्रद्धया मक्त्या	१६३	अनपेक्ष: ग्रुचिर्दक्षः	988
अत्यन्ततीव्रवैराग्यं	१४०	अनवगतकाञ्चनानां	४५
अत्र ब्रूमः समाधानं	२६	अनात्मनो जन्मजरा०	१७७
अत्रापि चान्यत्र च	१०६	· अनात्मन्यहमित्येव	960
अथ गुद्धं भवेद्वस्तु	२०	अनात्मन्यात्मताध्यासः	१७८
अदृश्यं भावरूपं च	२०	अनात्मन्यात्मताध्यासे	१७९
अद्वितीयस्वमात्रोऽसौ	१५७	अनात्मा यदि पिण्डोऽयं	२७
अद्वैतं सुखरूपं	४२	अनाद्यविद्यानिर्वाच्या	५९

श्लोकानुकमणिका ।	२६
------------------	----

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
अनापन्नविकारः	२७	अन्नं देवातिथिभ्यो	७४
अनायासेन येनास्मा०	२६	अन्नप्राणमनोमय०	३६
अनित्यत्वं च नित्यत्वं	۹ ه نر	अन्नमयादेरस्मादपरं	३७
अनुकम्पा दया सैव	१२३	अन्यत्र त्वन्यधर्माणां	२०४
अनुभवति विश्वमात्मा	३७	अन्यथा विपरीतं स्यात्	१९५
अनुभूतिबलाचापि	१८६	अन्यप्रकाशं न किम०	२००
अनुभूतोऽप्ययं लोको	१०	अन्योऽन्तर आत्मा	990
अनुसंधानराहित्य०	२४७	अपञ्चीकृतभूतेभ्यो	१५८
अनुस्यूतात्मनः सत्ता	१९८	अपरः क्रियते प्रश्नो	२०२
अनेनैव प्रकारेण	२०	अपरोक्षतयैवात्मा	२०७
अनेनोद्भृतगुणकं	१६८	अपरोक्षानुभृतिर्वे	३
अन्तः करणतद्वृत्तिद्रष्टृ	१७५	अपरोऽहमनपरोऽहं	२३८
अन्त:करणतद्वृत्तिसाक्षी	२६	अपाणिपादोऽहं	२३४
अन्तःप्रज्ञत्वादिविकल्पै०	२२६	अपि व्यापकत्वाद्धि	99
अन्तः सून्यो वहिः सून्यः	२५३	अवंशकतया जिह्ना	१६९
अन्तः सर्वौष्रधीनां	८३	अभाव उभयोः सुप्तौ	२२२
अन्तरङ्गं हि बलवत्	१४०	अभिभूतः स एवात्मा	१५६
अन्तर ङ्ग विहीनस्य	१४०	अभेद एव नो भेदो	१५६
अन्तर्बन्धेन बद्धस्य	१४३	अभ्रेषु सत्सु धावत्सु	93
अन्तर्वहिः स्वयमखण्डि०	२२४	अमनस्त्वान्न मे दु:ख०	६१
अन्तर्बहिश्चापि मृदेव	२०९	अयं चापि प्रबुद्धाना०	२४६

	पृष्ठम्		वृष्ठम्
अयमात्मा हि ब्रह्मैव	90	अव्याकृतात्मनावस्थां	१९५
अरुणेनेव बोधेन	६२	अशितान्नरसादीनां	१६४
अर्थी समर्थ इत्यादि	१३३	अष्टावङ्गानि योगस्य	२४५
अर्था बहुविधाः प्रोक्ताः	२१४	असकृदनुचिन्तिताना०	४८
अलातं भ्रमणेनैव	93	असङ्ग: पुरुषः प्रोक्तो	9
अलाभाद्विगुणं दुःखं	११८	असन्नेव घट: पूर्व	१९२
अल्पानल्पप्रपञ्चप्रलय	८६	अस्तविकल्पमतीना०	४९
अवन्छिन्न इवाज्ञानात्	५७	अस्ति स्वयमित्यस्मिन्नर्थे	३५
अवस्तु तत्प्रमाणैर्य०	१५३	अस्तीत्येवोपलब्धव्यं	१३८
अवस्था सच्चिदानन्दा०	२१३	अस्त्यन्यदिति मतं	४७
अविचारितरमणीयं	990	अस्मिन्नात्मन्यनात्मत्व०	१७६
अविद्याकार्यकरण०	२०६	अस्मिन्समाधौ कुरुते	२४४
अविद्याकार्यतस्तुल्यौ	२२२	अस्य व्यष्टिरहंकार०	१५६
अविद्याहृदयग्रन्थि०	१४५	अस्य शास्त्रानुसारित्वा०	१०३
अविरुद्धं पदार्थान्तरांशं	२१९	अस्यावस्था सुषुतिः स्यात्	. १५६
अविरोधितया कर्म	५७	अस्योपाधिः ग्रुद्धसत्त्व०	१८३
अवेक्ष्य विषये दोषं	११५	अहं कर्तास्म्यहं भोक्ता	१९०
अवेद्यमानः स्वयमन्य०	१९६	अहंकारस्य विच्छित्तिः	१३४
अव्यक्तमपरं ब्रह्म	२१४	अहं द्रष्टृतया सिद्धो	છ
अव्यक्तराब्दिते प्राज्ञे	१९५	अहं ब्रह्मास्म्यहं ब्रह्मा०	२५४
अव्याकृतं तदव्यक्तमीश	१५४	अहं ब्रह्मेति वाक्यार्थ०	३ १

	पृष्ठम्		वृष्ठम्
अहं ममेत्येव सदा०	१६०	आत्मनो विक्रिया नास्ति	६०
अहं विकारहीनस्तु	છ	आत्मन्येवाखिलं दृश्यं	६२
अहं शब्देन विख्यात	હ	आत्ममये महति पटे	४७
अहमाकाशवत्सर्वे	દ્ ૧	आत्मयाथार्ध्यनिश्चित्यै	२३०
अहमालम्बन सिद्धं	४५	आत्मबत्सर्वभूतेषु	१६२
अहमिदमिति च मतिभ्यां	४५	आत्मस्वरूपमविचार्य	999
अहमेकोऽपि सूक्ष्मश्च	ų	आत्माकम्पः सुखात्मा	69
अहिंसा वाङमनःकायैः	१२३	आत्मा खल्ज प्रियतमो	२०१
अहिनिर्ह्वयनीसर्प०	२५५	आत्मा चिद्धित्सुखात्मा०	७०
आ		आत्मा ज्ञानमयः पुण्यो	ષ
आकाशवाय्वोर्धर्मस्तु	१६८	आत्मातः परमप्रेमा०	२०१
आकाशादिगताः पञ्च	१५८	आत्मा तु सततं प्राप्तो	६२
आत्मचैतन्यमाश्रित्य	५९	आत्मानं सततं जानन्	98
आत्मनः सचिदंशश्च	६०	आत्मानात्मप्रतीतिः	६९
आत्मनः साक्षिमात्रत्वं	999	आत्मानात्मविवेकं ते	१५२
आत्मनः सुखरूपत्वात्	२०१	आत्मानात्मविवेकं स्फु०	909
आत्मनः सुखरूपत्वे	२०२	आत्मानात्मविवेकार्थे	१८५
आत्मनः सोऽयमध्यासो	१८३	आत्मा नित्यो हि सद्रूपो	ષ્
आत्मनः स्थूलभोगानां	१७४	आत्मा नियामकश्चान्त:	ų
आत्म न स्तत्प्रकाशत्वं	દ્દ	आत्मान्यः सुखमन्यच	२०२
आत्मनीव स्वृपुत्रेऽपि	१८६	आत्मान्यः सुखमन्यच्चे ०	२०३

	वृष्ठम्		पृष्ठम्
आत्मा प्रकाशकः स्वच्छो	ų	आरम्भन्ते कार्यगुणान्ये	१५८
आत्माभासं ततो बुद्धिः	१७९	आरूढस्य विवेकाश्वं	१२१
आत्माम्बोधेस्तरङ्गो	७२	आरोपितं यदि स्या०	४१
आत्मावभासयत्येको	६०	आर्जने रक्षणे दाने	990
आत्मा विनिष्कलो ह्येको	ų	आलम्बनतया भाति	३१
आत्मोपाधेरविद्यायाः	960	आविद्यकं शरीरादि	६१
आत्मैवेदं जगत्सर्वे	६ ३	आवृतिस्तमसः शक्तिः	960
आदावन्ते च मध्ये च	99	आशापाशशतेन	११२
आदौ मध्ये तथान्ते	९४	अश्विष्यात्मानमात्मा	८६
आद्यं नित्यानित्य ०	१०५	आसनं तद्विजानीयात्	२४६
आद्योऽहमनाद्योऽहं	२३८	आसुरीं संपदं त्यक्त्वा	१६२
आद्योऽहमात्मभाजां	86	आसीत्पूर्वे सुबन्धुः	७६
आधारभूतं यदख०	२१०	आस्ते देशिकचरणं	५३
आध्यात्मिकादि यद्दुःखं	१२७	आस्वाद्यते यो भक्ष्येषु	२०७
आनन्दघनतामस्य	२०७	इ	
आनन्दप्रचुरत्वेन	१५५	इति गुरुवचनात्	२४७
आनन्दरूपमात्मानं	२०२	इति निश्चयमेतस्य	१८९
आनन्दान्यश्च सर्वान्	८६	इति निश्चयशून्यो यो	२५६
आप्त्राप्ययोस्तु भेदश्चे०	930	इति पृष्टो मूढतमो	१९६
आभासमात्रास्ताः	१८७	इति बोधितः स गुरुणा	४८
आयातासु गतासु	988	इति वा तद्भवेन्मौनं	१६

<u>श्लाका नुक्रमाणका</u>	श्लोका	नुक्रमणिका	
--------------------------	--------	------------	--

	<u> पृष्ठम्</u>		पृष्ठम्
इति शङ्का न कर्तव्या	933	इदमिदमिति प्रतीते	३७
इति साक्षितयात्मानं	२३२	इन्द्रियाणां चेतनत्वं	966
इति स्वमात्मानं	२३४	इन्द्रियाणि कथं त्वात्मा	966
इत्थं बोधितमर्थ	३९	इन्द्रियाणां चेष्टयिता	966
इत्थमन्योन्यतादात्म्य०	३०	इन्द्रियेषु निरुद्धेषु	१२६
इत्यज्ञानमपि ज्ञानं	989	इन्द्रियेष्विन्द्रियार्थेषु	१२६
इत्यवस्थासमुह्यासं	२५२	इन्द्रियेश्चाल्यमानोऽयं	१८७
इत्याचार्यस्य शिष्यस्य	२५८	इन्द्रेन्द्राण्यो: प्रकामं	८५
् इत्यात्मबोघलामं	५४	इममर्थमविज्ञाय	१९५
् इत्यात्मदेहभानेन	C	इयं भूर्न सन्नापि	२४१
इत्यात्मदेहभेदेन	6	इयं समष्टिरुत्कृष्टा	१५४
इत्यादिवैपरीत्यं तत्	१३४	इष्टसाधनता बुद्धया	१३७
इत्यादि श्रुतिसद्भवात्	१८९	इष्टस्य वस्तुनो ध्यान०	२०३
इत्यानन्दसमुत्कर्षः	१५६	इह परसुखविमुखोऽहं	४८
इत्युक्त्वाभिमुखीकृत्य	१५२	्हेर इ	
इत्युक्त्वा स गुरुं स्तुत्वा	२४९	ईटशाङ्गसमायुक्तो	988
इत्येवं निर्विकारादि०	२४३	ईशोऽहमीश्वराणां	8८
इत्येवं पण्डितंमन्यैः	१९३	ভ	
इदं जगदयं सोऽयं	२५४	उक्तसाधनयुक्तेन	ጸ
इदं ममेति सर्वेषु	२५१	उक्तसाधनसंपन्नो	988
इदं स्थूलवपुर्जातं	१७२	उच्यते ऽ ज्ञैर्बलाचैतत्	م بر
•			

२६८ श्लोकानुकमणिका।

	वृष्ठम्		पृष्ठम्
उत्तमो मध्यमश्चैव	१२१	ए	
उत्थाने वाप्यनुत्थाने	२४३	एककर्त्राश्रयो हस्तौ	१३४
उत्पन्नेऽप्यात्मविज्ञाने	98	एकत्र वृत्तिरर्थे	३८
उत्पाद्यमाप्यं संस्कार्ये	१३०	एकत्वकथने का वा	२१३
उदयोऽहमेव	४८	एकत्वरूपवाक्यार्थो	२१९
उपरतिशब्दार्थी ह्युप०	१३७	एकवृत्त्यैव मनसः	१२१
उपरमयति कर्माणी०	१३०	एकश्चन्द्रः स द्वितीयः	२११
उपलक्षणमस्यापि	१६८	एकस्तत्रास्त्यसङ्ग ०	હધ
उपलम्येत केनायं	१९७	एकाक्यासीत्सपूर्वे	७६
उपादानं प्रपञ्चस्य ब्रह्मणो	े ८	एकादश द्वारवतीह	१७४
उपादानं प्रपञ्चस्य मृद्धा	, ૧૫	एकीकृत्य तरङ्गोऽयं	२४०
उपादानेऽखिलाधारे	५८	एकीकुत्योच्यते मूर्वे ०	२४०
उपाधियोग उभयोः	१७८	एको निष्कम्प आत्मा	७६
उपाधियोगसाम्येऽपि	१८३	एको भानुस्तदस्थः	८२
उपाधिविलयाद्विष्णौ	६३	एकोऽहमेतदीहश ०	४९
उपाधि वैशिष्टयकृ तो	२२१	एतत्संशयजातं मे	१९४
उपाधिस्थोऽपि तद्धर्मै:	६३	एतत्समष्टिव्यष्टची श्लो ०	१७५
₹		एतत्सम ष्ट्यवन्छिन्नं	१७३
ऊर्जस्वलनिजविभवै०	४८	एतत्सर्वे दयादृष्ट्या	१७८
ऋ		एतदेवाविविक्तं सदु०	१५७
ऋषिरहमृष्यगणोऽहं	४९	एतदै क ्यप्रमेयस्य	१०४

श्लोकानुक्रमणिका ।	२६९
--------------------	-----

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
एतहृश्यं नामरूप०	२४२	एप प्रत्यक्स्वप्रकाशो	१७५
एतयोर्यं दु पादान <i>०</i>	ų	एप विशेषो विदुषां	४७
एतस्य संसृतेईंतु०	१८४	ऐ	
एते प्राणादयः पञ्च	१६५	ऐक्यपरैः श्रुतिवाक्यैः	४०
एतेभ्यः सूक्ष्मभूतेभ्यः	१५८	ऐक्यावभासको ऽ हं	४९
एतैः प्रमाणैरस्तीति	१९८	ऐतदात्म्यमिदं सर्वे	१३२
एतैश्चतुर्भिर्गन्धेन	१६९	ऐतदात्म्यमिदं सर्वमि०	२१६
एभिरङ्गैः समायुक्तो	२१	ऐहिकामुष्मिकार्थेषु	१०६
एवं चाकृत्रिमानन्दं	१८	ओ	
एवं देहद्वयादन्य	ረ	ओंकारवाच्यहीनात्मा	२५५
एवं निरन्तरकृता	६१	ओजोऽहमोषधीनां	४९
एवं मतिरहितानां	३८	ओतः प्रोतश्च तन्तु०	८ ٩
एवं यद्विन्नबाहुल्यं	२४७	औ	
एवं सन्मात्रगाहिन्या	२३९	औपचारिकमात्मत्वं	920
एवं सूक्ष्मप्रपञ्चस्य	१६७	औषधमहमग्रुभानां	४९
एवं स्थूलं च सूक्ष्मं च	२५६	क	
एवमात्मनि नज्ञाते	98	कंचित्कालं स्थितः कौ	९३
एवमात्मारणौ ध्यान०	६२	क आत्मा कस्त्वनात्मा च	१४८
एवमिन्द्रियहङ्नाह ०	२७	क ट्वाम्ललवणात्युष्ण ०	१६३
एष एव प्रियतमः	२०१	कथं मनस आत्मत्वं	988
एष निष्कण्टकः पन्था	२४५	कथमज्ञानमेवात्मा	989

	पृ ष्ठम्		वृत्रम
कथमन्योन्यसापेक्षा	१३४	कलनात्सर्वभूतानां	90
कथमसतः सजाये०	१९५	कश्चित्कीटः कथांचित्	90
कथमेकत्वमनयोः	२१६	काकस्य विष्ठावदसह्यबुद्धि	: १०६
कनकं कुण्डलत्वेन	१२	काचभूमौ जलत्वं वा	93
कबलितचञ्चलचेतो०	५३	कान्तारे विजने वने	999
करणप्रयोक्ता यः कर्ता	990	कामः कोधश्च लोमश्च	१२२
करुणारसभरितोऽहं	४९	काम एव यम: साक्षात्	993
करोति विज्ञानमयो	200	कामस्य बीजं संकल्पः	૧૧५
करोति स्वांशकतया	१६९	कामस्य विजयोपायं	994
कर्तव्यं स्वोचितं कर्म	२३७	कामादिदृश्य०	२३९
कर्तृच कर्मच यस्य	፠፠	कामान्धकारेण निरुद्धदृष्टि	
कर्तृतन्त्रं भवेत्कर्म	१३५	कामेन कान्तां परिगृह्य	993
कर्तृत्वादिकमेतत्	ጸጸ	कामो नाम महाञ्जग०	998
कर्त्रा कर्तुमकर्तु वा	१३५	कामो बुद्धावुदेति	७३
कर्म जन्मान्तरकृतं	98	कारणं व्यतिरेकेण	२०
कर्मणां फलदातृत्वं	३ ०	कारणमसदिति कथयन्	88
कर्मणा जायते जन्तुः	968	कारणमसदिति केचित्	88
कर्मणा साध्यमानस्य	१३०	कारणस्यानुरूपेण	१६८
कर्मप्रकरणनिष्ठं	४३	कारणाज्ञाननाञ्चाद्यत्	२५१
कर्मभिरेव न बोधः	४०	कारागृहस्यास्य च को	999
कर्मानुरूपेण गुणोदयो	200	कारुण्यसारसान्द्राः	५३
			•

	पृ ष्टम्		पृष्ठम्
कार्यकारणता नित्य०	99	को नाम लोके पुरुषो	990
कार्येकारणतायाता	२०	कोशः प्राणमयोऽयं	३६
कार्ये हि कारणं पक्ष्येत्	२०	कोशकिमिस्तन्तुभिरा०	999
कालभेदं वस्तुभेदं	२५६	कोशत्रयं मिलित्वैतत्	१६५
किं करोमि क गच्छामि	२४८	कोऽहं कथमिदं जातं	ጸ
किं चिन्त्यं किमचिन्त्यं	४७	क्रियैव दिश्यते प्रायः	१६५
किं ज्योतिस्ते वदस्वा०	९२	क्लेशाः स्युर्वासना एव	२३६
किं मरुन्मृगतृष्णाम्बु०	900	क्षमावतामेव हि	१२८
किमज्ञानं तदुत्पन्नं	१४८	क्षालितकलुषभयोऽहं	५३
किमिदं किमस्य रूपं	४६	क्षीणेन्द्रियस्य जीर्णस्य	२०१
कुक्षौ स्वमातुर्मलमूत्रमध्ये	१०७	क्षीयन्ते चास्य कर्माणि	१५
कुड्यादेस्तु जडस्य नैव	२००	क्षीयन्ते चास्य कर्माण्यपि	९३
कुरुते वपुष्यहंतां	३६	क्षीरान्तर्यद्वदाज्यं	८१
कुशला ब्रह्मवार्तायां	99	ख	
कुतकत्वमनित्यत्व <u>े</u>	१३१	खादीनां भूतमेकैकं	१६७
कृतिपर्यवसा नै व	१४३	खानामगोचरोSहं	५०
केचिन्मारुतभोजनाः	१७२	ग	
केन दुष्टेन युज्येत	939	गङ्गापदं यथा स्वार्थ	२१८
केन वा पुण्यशेषेण	१४६	गतेऽपि तोय सुषिरं	999
को जीवः कः परश्चात्मा	२६	गर्भावासजनिप्रणाशन ०	१६२
कोटीन्धनाद्रिज्वलितोऽपि	१३४	गलितद्वैतकथोऽहं	५०

	पृष्ठम्		व्हम्
गुणरूपादिसाहइयं	१८७	चतुर्भिः साधनैः सम्यक्	१०४
गुरुकरुणयैव नावा	५४	चतुर्विधं भूतजातं	१७३
गुरुरेष सदानन्द०	२५७	चतुर्विधं स्थूलशरीर०	२०९
गुरुवेदान्तवाक्येषु	१३७	चत्वारि साधनान्यत्र	१०४
गृहत्वेनैव काष्ठानि	१२	चत्वारोऽस्याः कपर्दा	હષ
गृहस्पृहापादानेबद्धश् <u>क</u> ्कला	११२	चरदचरदात्मकोऽहं	५०
गृह्यमाणे घटे यद्वत्	99	चित्तं च दृष्टिं करणं	१३९
गेहादिसर्वमपहाय	१४३	चित्तप्रसादेन विनावगन्तुं	१६४
गोशब्दार्थी गोत्वं	४६	चित्तवृत्तेरतीतो यः	२५५
घ		चित्तस्य साध्यैकपरत्वमेव	१३९
घटं विस्फुरयत्येष	२२९	चित्तादिसर्वभावेषु	96
घटत्वेन यथा पृथ्वी	१२	चिदात्माहं परात्माहं	२५४
घटद्रष्टा घटादिनः	२७	चिन्तनं च मनोधर्मः	१५९
घटनाम्ना यथा पृथ्वी०	99	चिन्ताविषादहर्षाद्याः	१६०
घटाभावे घटाकाशो	२१२	चिन्मयाकारमतयो	२५१
घटावभासको दीपो	२८	चिन्मात्रममलमक्षय०	४७
घटोऽयमित्यत्र	१५१	चैतन्यं तदवच्छिन्नं	२१४
धनतरविमो इति मिर <i>०</i>	५०	चैतन्यं तैजस इति	१६६
च		चैतन्यं व्यष्ट्यवच्छिन्नं	१५५
चक्षुभ्यी भ्रमशीलाभ्यां	93	चैतन्यस्यैकरूपत्वात्	6
चतुर्धी सुविभज्याथ	१६७	छ	

	पृष्ठम्		पृष्ठ म्
छन्दः सिन्धुनिगूढ०	५०	जीवत्वमपि तथेदं	४२
छायया स्पृष्टमुष्णं वा	२४८	जीवन्तं जाग्रतीह	७७
ज		जीवन्मुक्तस्तु तद्विद्वान्	६३
जगत्स्रष्ट्रुत्वपातृत्व०	२१४	जीवन्मुक्तस्य भगवन्	२४९
जगदाकारतयापि	४५	जीवन्मुक्तिपदं त्यक्त्वा	२५४
जगद्वेतोस्तु नित्यत्वं	१३१	जीवन्मुक्तिर्मुमुक्षोः	७९
जगद्विलक्षणं ब्रह्म	६५	जीवात्मना प्रवेशश्च	२९
जडप्रकाशक: सूर्यः	999	जीवात्मब्रह्मभेदं	९३
जडस्वभावश्चपलः	१८९	जीवात्मेति परात्मेति	२५५
जन्मानेकशतैः सदा०	१४४	जीवेश्वरेति वाक्ये च	२५६
जन्मानेकसहस्रेषु	१४१	হা	
जन्मानेकसहस्रेषु जन्मान्तरकृतानन्त <i>०</i>	१४१ १४५	ज्ञ ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य	२५७
_		••	૨ ५७ ૬૨
जन्मान्तरकृतानन्त ०	१४५	ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य	
जन्मान्तरकृतानन्त० जन्मान्तरे मध्यमस्तु	१४५ १४२	ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः	६२
जन्मान्तरकृतानन्त० जन्मान्तरे मध्यमस्तु जन्मास्तित्विवद्वद्वयः	१४५ १४२ १७६	ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः ज्ञातृज्ञानज्ञेयविहीनं	६२ २ २ ५
जन्मान्तरकृतानन्त० जन्मान्तरे मध्यमस्तु जन्मास्तित्विवद्वद्वयः जरायुजाण्डजस्वेद०	१४५ १४२ १७६ १७२	ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः ज्ञातृज्ञानज्ञेयविहीनं ज्ञात्रादिकल्पनाभावात्	६२ २२५ २३१
जन्मान्तरकृतानन्त० जन्मान्तरे मध्यमस्तु जन्मास्तित्विवृद्धयः जरायुजाण्डजस्वेद० जलजासनादिगोचर०	१४५ १४२ १७६ १७२ ५०	ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः ज्ञातृज्ञानज्ञेयविहीनं ज्ञात्रादिकल्पनाभावात् ज्ञात्रादिभावमुत्सुज्य	६२ २२५ २३१ २३१
जन्मान्तरकृतानन्त० जन्मान्तरे मध्यमस्तु जन्मास्तित्विवृद्धयः जरायुजाण्डजस्वेद० जलजासनादिगोचर० जले निक्षित्तलवणं	१४५ १४२ १७६ १७२ ५० २३१	ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः ज्ञातृज्ञानज्ञेयविहीनं ज्ञात्रादिकल्पनाभावात् ज्ञात्रादिभावमुत्सृज्य ज्ञात्रादिभावमुत्सृज्य	& X X X X X X X X X X X X X X X X X X X
जन्मान्तरकृतानन्त० जन्मान्तरे मध्यमस्तु जन्मास्तित्विवदृद्धयः जरायुजाण्डजस्वेद० जळजासनादिगोचर० जले निक्षित्तळवणं जहदजहतीति सा स्या०	१४५ १४२ १७६ १७२ ५० २३१ २९	ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः ज्ञातृज्ञानज्ञेयविहीनं ज्ञात्रादिकल्पनाभावात् ज्ञात्रादिभावमुत्सृज्य ज्ञात्राद्यविलयेनैव ज्ञात्वा देवं सर्वपाशा०	\(\text{\cong}\)\(\
जन्मान्तरकृतानन्त० जन्मान्तरे मध्यमस्तु जन्मास्तित्विवृद्धयः जरायुजाण्डजस्वेद० जलजासनादिगोचर० जले निश्चितलवणं जहदजहतीति सा स्या० जाय्रत्यामन्तरात्मा	१४५ १४६ १७६ १७५ १३१ १५	ज्ञातज्ञेयः संप्रणम्य ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः ज्ञातृज्ञानज्ञेयविहीनं ज्ञात्रादिकल्पनाभावात् ज्ञात्रादिभावमुत्सुज्य ज्ञात्राद्यविल्येनैव ज्ञात्वा देवं सर्वपाञ्चा० ज्ञानं कर्मणि न स्यात्	& X Y 9 9 9 X X X X X X X X X X X X X X X

	पृ ष्ठम्		पृष्ठम्
ज्ञानभूमिः शुभेच्छा	२४९	ततो मुमुक्षुर्भववन्ध०	१६२
ज्ञानमहं ज्ञेयमहं	५०	ततो व्योमादिभूतानां	१६७
ज्ञानशास्त्रैकपरता	१२३	तत्कारणं यदज्ञानं	१५३
ज्ञानस्य वस्तुतन्त्रत्वे	१३५	तत्कार्यं सकलं तेन	२२८
ज्ञानस्याप्रतिबद्धत्वं	२३२	तत्तत्कालसमागता०	१२९
ज्ञानाज्ञानमयस्त्वात्मा	१९२	तत्तद्वृत्तिनिरोधेन	१२५
ज्ञानादेव तु कैवल्यं	१३२	तत्त्वंपदार्थी निर्णातौ	३०
ज्ञानेन कर्मणो योगः	२३६	तत्त्वज्ञानोदयादृध्वं	98
ज्ञानेन्द्रियाणि निज०	१७४	तत्त्वमस्यादि वाक्यं च	३०
ज्ञानैकनिष्ठानिरतस्य	२३७	तत्त्वमस्यादिवाक्येपु	३१
झ		तत्त्वमस्यादिवाक्योत्थं	२६
झंकृतिहुंकृतिशिञ्जित०	<i>لې</i> ه	तत्त्वमात्मस्थमज्ञात्वा	१५२
त		तत्त्वस्वरूपानुभवात्	६३
तं विक्रीणाति देहार्थे	१८६	तत्त्वातीतपदोऽहं	५ १
तच्चापि पञ्चीकृत ०	२१०	तत्त्वावबोधशक्त्या	४७
तज्ज्ञा: पश्यन्ति बुद्धया	८१	तत्पदं त्वंपदं चापि	२१९
ततः प्रामाणिकं पञ्ची०	१६८	तत्पदार्थस्त्वमर्थस्तु	२१५
ततः साधननिर्मुक्तः	98	तत्प्रकारं प्रवक्ष्यामि	२४०
ततस्तत्संबभूवासौ	२५४	तत्राध्यस्तमिदं भाति	२४०
ततस्तद्वृत्तिनैश्चल्यं	96	तत्रैव च समाख्यात:	৩
ततोऽज्ञानस्य विच्छित्तिः	964	तत्सत्यं यित्रकाले०	८३

श्लोकानुक्रमणिका ।	
--------------------	--

	पृ ष्ठम्		पृष्ठम्
तत्सर्वे खिल्वदं ब्रह्म	१७५	तद्रैह्मवाहमस्मीत्यनु०	९१
तथा तत्त्वमसीत्यत्न चै०	२१७	तयुक्तमाखिलं वस्तु	६४
तथा तत्त्वमसीत्यत्र ना०	२१४	तद्वतत्त्वमसीति	३९
तथापि किंचिद्रक्ष्यामि	१७९	तद्वस्वयाप्यात्मन	१४७
तथा अवणजो बोधः	१३३	तद्वदेव चिदाभास०	२२८
तथैव दुःखं जन्त्नां	२०५	तद्वद्विषयसांनिध्यात्	२०७
तथैव परमं ब्रह्म	२१२	तद्विद्याविषयं ब्रह्म	२५६
तथैव प्रत्यगात्मापि	909	तन्मतं दूषयत्यन्यो०	१८७
तथैत्रान्योन्यभेदस्य	२१५	तपोभिः क्षीणपापानां	५७
तथैवैतज्जगत्सर्व	१०५	तमः प्रधानप्रकृति०	१५७
तदन्तःकरणं वृत्ति०	१५९	तमेव सा धीकर्मेति	१८४
तदप्यपञ्चीकृत०	२१०	तयोरुपाधिश्च वि॰	२२१
तदर्थे वा त्वमर्थे वा य०	२१८	तयोरेव विरोधित्वं	१८५
तदर्थे वा त्वमर्थे वा स०	२१९	तस्माच्छ्रद्वा सुसंपाद्यां	१३८
तदर्थस्य च पारोक्ष्यं	३०	तस्मात्क्रियान्तरं त्यक्त्वा	२३७
तदर्थस्य परोक्षत्वा०	२१५	तस्मात्तत्त्वमसीत्यत्न	२१९
तदर्थें च कथं तत्र	२१८	तस्मात्तितिक्षया सोढा	१२९
तदिदं कारणमेकं	४४	तस्मान्वं चाप्यप्रमत्तः	२४५
तदिदं भवति न युक्तं	४२	तस्मात्त्वमभयं नित्यं	૨૨ં ૫
तदिदं ताहशमीहश०	३७	तस्मान्वयीदं भ्रमतः	१५१
तदेकवृत्त्या तत्स्थैर्यं	१२४	तस्मात्पदार्थशो धन ०	३८

	पृष्ठम्		वृष्ठम्
तस्मात्परं स्वकीयं	४३	तापत्रयं तीव्रमवेश्य	१४१
तस्मात्सर्वशरीरेषु	४६	तापत्रयार्कसंतप्तः	२५
तस्मात्स्वतो यदि स्यात्	४२	तापैस्त्रिभिर्नित्यमनेकरूपैः	980
तस्मादज्ञानविच्छित्यै	१८५	तावदेव नरः स्वस्थः	१४३
तस्मादनर्थस्य	999	तावत्सत्यं जगन्द्राति	५८
तस्मादनित्ये स्वर्गादौ	१३२	तितिक्षया तपो दानं	१२८
तस्मादन्नविकारित्वे०	१७३	तितिक्षोरेव विव्नेभ्यः	१२८
तस्माद्देषसाक्षी	४६	तिर्यगृध्वमधः पूर्ण	६४
तस्मादात्मा केवला०	२०२	तिष्ठत्येव स्वरूपेण	१९४
तस्मादाचृतिविक्षेपौ	१८३	तिष्ठनोहे गृहेशो	७३
तस्मादेव तु बुद्धेः	१५९	तीर्त्वा मोहार्णवं हत्वा	६३
तस्माद्धि कार्ये न	२१०	तोत्रमध्यममन्दाति ०	980
तस्माद्रह्मात्मनोर्भेद:	२१२	तुच्छत्वान्नासदासीत्	७४
तस्मान्न कर्मसाध्यत्वं	939	तुर्यावस्थां सप्तभूमिं	२५२
तस्मान्न मानसो धर्मी	२०४	तेज: शब्दस्पर्शरूपै:	१६९
तस्मान्मुमुक्षोः	२३६	तेजोंऽशकतया पाणी	१६९
तस्मान्मुमुक्षोरिधका	१२८	तेन बन्धोऽस्य जीवस्य	१८४
तस्मान्मोहनिवृत्तौ	४३	तेन स्वदौष्टयं परिमुच्य	१२६
तस्मिन्ब्रह्मणि विदिते	አ ጾ	तेनैव सर्वजन्तूनां	११५
तस्य कार्यतया जीव०	२२८	तेनोपलभ्यते शब्दः	१६८
तान्येव स्ध्मभूतानि	१६७	तैलधारावदच्छिन्न	२३०

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
त्यागः प्रपञ्चरूपस्य	9 &	दुःखाभावः सुखमिति	२०६
त्रयमेवं भवेन्मिथ्या	90	दुःखाभावस्तु लोष्टादौ	२०६
त्रिपञ्चा ङ्गान्य थो वक्ष्ये	१५	दुःखिनोऽपि सुषुप्तौ त्वा०	१९१
त्वं प्रत्यस्ताशेषविशेषं	२२६	दुरदृष्टादिकं नात्र	२०४
त्वङ्मारुतांशकतया	१६९	दुष्पारे भवसागरे	१४६
त्वत्कटाक्षवरचान्द्र ०	२४८	दूरादवेक्ष्याभिशिखां	993
त्वमर्थमेवं निश्चित्य	२९	हगाद्यविषये व्योम्नि	१७९
त्वयापि प्रत्यभिज्ञातं	२०६	दृश्यं यद्रूपमेतत्	९२
द्		दृश्यं ह्यदृ दयतां नीत्वा	२१
दग्धृत्वादिकमयसः	४६	दृश्यते श्रूयते यद्यत्	६५
दन्तिनि दारुविकारे	४६	दृश्यधीवृत्तिरे तस्य	२५२
दमं विना साधु मनः	१२६	दृश्यन्ते दारुनार्यो	८२
दर्शयित्वा सुषुप्तौ तत्	२१६	द श्यन्ते येन संदृष्टा	२३२
दशाचतुष्टयाभ्यासात्	२५०	दृश्यस्यापि च साक्षित्वात्	२३९
दहत्यलाभे निःस्वत्वं	999	दृष्टः साक्षादिदानीं	८५
दानं ब्रह्मार्पणं यत्	७३	दृष्टान्तो नैव दृष्टः	६९
दिग्देशकालाद्यनपेक्ष्य	६६	दृष्टिं ज्ञानमयीं कृत्वा	१७
दिवा न्ध दृष्टेस्तु	१५१	देवर्षिपितृमर्त्यर्ण०	१४३
दीपादीपो यथा तद्वत्	१८६	देशकालादिवैशिष्टयं	२२०
दुःखं च भोगकालेऽपि	२०५	देशिकवरं दयाछं	३५
दु:खप्रत्ययशून्यत्वात्	999	देहत्रयातिरिक्तोऽहं	२५४

	<u> पृष्ठम्</u>		पृष्ठम्
देहस्त्रीपुत्रामिला०	७०	द्वैतवर्जितचिन्माले	२५४
देहस्य चेन्द्रियाणां	३८	ध	
देहस्यापि प्रपञ्चत्वात्	१५	घनं भयनिबन्धनं	११६
देहात्मबुद्धेर्विच्छित्त्यै	२३६	धनकान्ताज्वरादीनां	१२५
देहादावहामित्येव	१५९	धनेन मदबृद्धिः स्यात्	११७
देहादिः क्षीयते लोको	939	धन्यः कृतार्थस्त्वमहो	१४९
देहान्यत्वान मे जन्म०	६१	धर्माधर्म मयो ऽहं	५१
देहेन्द्रियगुणान्कर्मा०	५९	ध्यानं समाधिरित्येव	२४५
देहेन्द्रियमनः प्राणा०	२८	ध्यानपूजादिकं लोके	१२४
देहेन्द्रियमनोबुद्धि ०	५९	ध्यानशब्देन विख्याता	२४६
देहेन्द्रियादयो भावा	२७	न	
देहेन्द्रियादिहरयन्य०	४६	न कर्मणा न प्रजया	१३२
देहेन्द्रियादिहस्यन्य ० देहेन्द्रियादिधर्मा ०	४६ ३८	न कर्मणा न प्रजया न कर्म यत्किचिदपेक्षते हि	
	·		
देहेन्द्रियादिधर्मा०	३८	न कर्म यत्किचिदपेक्षते हि	इं१३५
देहेन्द्रियादिधर्मा ० देहोऽयं पितृसुक्तान्न	३८ १७३	न कर्म यत्किचिदपेक्षते हि न कस्यापि स्वसद्भावे	१३५ १७८
देहेन्द्रियादिधर्मा० देहोऽयं पितृभुक्तान्न देहोऽहमित्ययं मूढो	३८ १७३ ६	न कर्म यित्केचिदपेक्षते हि न कस्यापि स्वसद्भावे न केवलाज्ञानमयो	१३५ १७८ १९२
देहेन्द्रियादिधर्मा० देहोऽयं पितृभुक्तान्न देहोऽहमित्ययं मूढो दैवतदैत्यनिशाचर०	३८ १७३ ६ ५१	न कर्म यत्किचिदपेक्षते हि न कस्यापि स्वसद्भावे न केवलाज्ञानमयो न कोऽपि सम्यक्त्वधिया	११३५ १७८ १९२ ११५
देहेन्द्रियादिधर्मा० देहोऽयं पितृभुक्तान देहोऽहमित्ययं मूढो दैवतदैत्यनिशाचर० दैवे च वेदे च गुरौ च	३८ १७३ ६ ५१ १३८	न कर्म यित्किचिदपेक्षते हि न कस्यापि स्वसद्भावे न केवलाज्ञानमयो न कोऽपि सम्यक्त्वधिया न क्षेडापञ्चकमिदं	११३५ १७८ १९२ ११५ ३६
देहेन्द्रियादिधर्मा० देहोऽयं पितृभुक्तान देहोऽहमित्ययं मूढो दैवतदैत्यनिशाचर० दैवं च वेदे च गुरौ च दोषोऽपि विहित: श्रुत्या	३८ १७३ ६ ५१ १३८ ९	न कर्म यित्केचिदपेक्षते हि न कस्यापि स्वसद्भावे न केवलाज्ञानमयो न कोऽपि सम्यक्त्वधिया न क्लेशपञ्चकमिदं न च संन्यसनादेव	११३५ १७८ १९२ ११५ ११५

	<u> पृष्ठम्</u>		वृष्टम्
न जाग्रन्न मे स्व०	९९	न स्वप्नजागरणयो०	२२१
न ज्ञानकर्मणोर्यस्मात्	१३७	न हिं त्वं देहोऽसा०	२२३
न तथा विद्यते व्याप्तिः	१६८	न हि दुःखप्रदं वस्तु	२०३
न तु कृत्वैव सन्यासं	१२९	न हि प्रमाणान्तर०	993
न देशों न काली	२४२	न ह्यत्र विषयः कश्चित्	२०.६
न देहो न चाक्षाणि	२४२	न ह्यर्कः कुरुते कर्म	१७१
न प्रमादोऽत्र कर्तव्यो	२४४	नानात्वेन प्रतीतानां	१५४
न भूमिर्न तोयं	6,0	नानायोनिसहस्रेषु	१६०
न माता पिता वा	९७	नानुभूतः कदाप्या०	७७१
न मेऽस्ति देहोन्द्रय०	२३४	नानोपाधिवशादेव	५८
न वर्णा न वर्णाश्रमाचार	, ९७	नान्तः प्रज्ञो नो ब॰	२३४
न वेषभाषाभि०	२३५	नापेक्षते यदन्यद्य	४०
न शङ्कनीयमित्यार्थैः	२१८	नाप्येष धर्मी मनसो०	२०४
न शब्दो न रूपं	२४१	नामरूपे पृथक्कृत्वा	२४१
न शास्ता न शास्त्रं	९८	नामादिविरहितोऽइं	५१
न गुक्लं न कृष्णं	९८	नायाति प्रत्यगात्मा	७६
न सद्रव्यजातं	२४१	नावेद्यमपि परोक्षं	३७
न सांख्यं न शैवं	९८	नाशकत्वं तदुभयोः	१८५
न साक्षिणं साक्ष्यधर्मा०	२४९	नाशेषलोकैरनुभूयमानः	१५०
न सा तत्त्वमसीत्यत्र	२१७	नासतः सत उत्पत्तिः	१९५
न सावयव एकस्य	996	नासीत्पूर्वे न पश्चात्	७७

	पृष्ठम्		र हम्
नारम्यागन्ता नापि	२३३	निद्रा यथा पुरुषमप्रमत्तं	969
नाहं देहो नाप्यसुः	२३२	निद्रासूतशरीरधर्म०	२२१
नाहं भूतगणो देहो	8	निमित्तमप्युपादानं	१५७
नाहं योगी नो वि०	२३३	निमेषार्धं न तिष्ठान्ति	२०
नाहं स्थूलो नापि	२३३	निमे षोन्मेषयोर्वापि	२३६
नाहमिति वेत्ति योऽसौ	३५	नियमो हि परानन्दो	२४६
निखिलं दृश्यविशेषं	४७	निरस्तातिशयानन्दं	३२
निखिलमपि वाच्यमर्थ	३९	निरस्तातिशयानन्दः	२९
निगमगिरा प्रतिपाद्यं	४२	निरस्ताशेषसंसार०	२९
निगमाचार्यवाक्येषु	X	निरामयो निराभासो	દ્
निगमेषु निश्चितार्थ	४१	निरुपाधिभ्रमेष्वस्मिन्	909
नित्यमात्मस्वरूपं हि	३	निरोधः सर्ववृत्तीनां	२४६
नित्यग् <u>र</u> द्धविमुक्तैक ०	६१	निर्गुणस्य गुणाधानं	१३१
नित्यानन्दस्वरूपोऽहं	२४८	निर्गुणो निष्कियो नित्यो	દ્
नित्यानन्दाखण्डैकरसं	२२६	निर्गुणो निष्क्रियो नित्यो	६१
नित्यानित्यपदार्थबो०	१३६	निर्णीतमतजातानि	१९३
नित्यानित्यपदार्थवि०	१०६	निर्ममत्वं स्मृतं येन	१२४
नित्यानित्यविवे कश्च	 የሄሄ	निर्मलो निश्चलोऽनन्तः	દ્
नित्याभ्यासाहते प्राप्तिः	94	निर्विकल्पं परं ब्रह्म	२४०
नित्याहितेन वित्तेन	996	निर्विकल्पकसमाधि०	२३९
निद्रागाढतमोवृत:	१४७	निर्विकल्पसमाधियों	२४५
			•

	पृष्ठम्		वृष्ठम्
निर्विकारं निराकारं	२४३	नैव प्रत्यग्जायते वर्धते नो	१७६
निर्विकारतया वृत्त्या	96	नैवान्यसाधनापेक्षा	933
निर्विकारो निराकारो	હ્	नैवास्ति काचन भिदा	२२२
निर्विशेषं निराभासं नि०	२४३	प	
निर्विशेषं निराभासम०	२२०	पक्षावभ्यस्य पक्षी	८६
निपिध्य निखिलोपाधीन्	६१	पञ्चकोशादियोगेन	५९
निषेधनं प्रपञ्चस्य	96	पञ्चप्राणमनोबुद्धि ०	५८
निष्कलं निष्कियं शान्तं	939	पञ्चानामेव भूतानां	१६४
निष्कलङ्कं निरातङ्कं	२४३	पञ्चीकृतमहाभृत०	५८
निष्टतमिमना पात्रं	१४२	पञ्चीकृतेम्यः ग्वादिभ्यः	१७२
नृजन्म जन्तोरतिदुर्रुभं	१४२	पदान्तरेण सिद्धायां	२१९
नेति नेतीत्यरूपत्वात्	२५६	पदार्थमेव जानामि	२६
नेष्यते तत्प्रकारं ते	२०८	परजीवभेदबाधक०	لعر في
नोऽकस्मादार्द्रमेधः	७९	परत्र पूर्वदृष्टस्य	१७७
नोत्पद्यते विना ज्ञानं	४	परद्रव्यपरद्रोह०	१६२
नोदेति नास्तमायाति	२५३	परप्रयुक्तेन चिर०	२५०
नो देहो नेन्द्रियाणि	९२	परप्रेमास्पदतया	२८
नैकधीविषयत्वेन	१६६	परब्रह्मवदाभाति	२५२
नैतदन्यतरं ब्रह्म	१३०	परस्परविरुद्धत्वात्	२३६
नैतस्मात्कर्मणः कार्ये	१८४	परित्यज्य विरुद्धांशं	२२०
नैवेंद्यं ज्ञानगर्भ	७२	परिपक्कं मनो येषां	२१

२८२ श्लोकानुक्रमणिका ।

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
परिपक्तमानसानां	४५	पुरानुभूतो नो चेतु	990
परिपूर्णचिदाकादो	२५४	पुरुषत्वं वदत्यस्य	१८७
परिश्रान्ततया गाढ०	२५२	पुरुषत्वेन वै स्थाणुः	१२
परे ब्रह्मणि तात्पर्य०	२२९	पुरो दृष्टे हि विषये	900
परोक्षत्वापरोक्षत्वा ०	२२०	पूर्ण एव सदाकाशो	२१२
परोक्षत्वापरोक्षत्वस०	२२०	पूर्णात्मा नात्मभेदा०	८२
पश्यतस्त्वहमेवेदं	२२५	पोतेन गच्छत: पुंस:	92
पश्यन्ति स्वप्नवल्लोकं	२५२	प्रकाशकत्वादेतेषां	946
पश्यन्त्याराममस्य	50	प्रकाशोऽर्कस्य तोयस्य	६०
पायोर्मृत्युरुपस्थस्य	900	प्रचण्डातपमध्यस्थ०	२२८
पिण्डीभूतं यदन्त	८०	प्रतिपदमहमादयो	988
पित्तज्वरार्शः क्षयगुल्म०	१०८	प्रत्यक्त्वपरोक्षत्वे	३९
पीतत्वं हि यथा शुभ्रे	१२	प्रत्यक्परोक्षतैकस्य	3 9
पुंसः प्रधानसिद्धचर्थ	१३७	प्रत्यक्प्रत्ययसंतान	922
पुंसस्तथानाचरण०	१२४	प्रत्यक्षः सर्वजन्त्नां	929
पुण्यक्षये पुण्यकृतो नभस्थै	:909	प्रत्यक्षादिविरोधः स्यात्	२१६
पुत्रमित्रकलत्रादि ०	१४२	प्रत्यक्षाद्यनवगतं	४१
पुत्रवित्तादयो भावा	२८	प्रत्यक्षेणानुभूतार्थः	१४८
पुत्राद्विशिष्टा देहेऽस्मिन्	१८६	प्रत्यगभिन्नमखण्ड	२३८
पुमानजातानिर्वेदो	१२१	प्रत्यग्बोधो य आभाति	३०
पुरस्थ एव विषये	१७९	प्रत्यग्ब्रह्मविचारपूर्व ०	१३२

श्लोका	नुक्रमणिका	
"का मग	344114141	1

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
प्रत्यभिज्ञायते सर्वैः	२०६	प्राणकर्मेन्द्रियैर्देह:	१६५
प्रत्यभिज्ञायमानत्वात्	१९७	प्राणसंयमनं चैव	१६
प्रत्याहार: स विज्ञेयो	२४६	प्राणायामाद्भवति मनसो	१२७
प्रदृश्यते वस्तुनि यत्र	१०६	प्राणेनाम्भांसि भ्यः	९१
प्रब्रवीत्युभयात्मत्वं	१९१	प्रादेशमात्रः परिदृ०	१५१
प्रभवति न हि कुम्भो	१९५	प्रापश्यद्विश्वमात्मा	८०
प्रमाणपूर्वकं धीमान्	२४७	प्रामाकरस्तार्किकश्च	980
प्रमाणसंशयो यावत्	२३०	प्रायः प्रवर्तकत्वं	४०
प्रमाणासौष्ठवतृतं	१३५	प्रायोऽकामोऽस्तकामो	८०
प्रयोजनं तितिक्षायाः	१२९	प्रारब्धकर्मवेगेण	३२
प्रयोजनं संप्रवृत्ते:	908	प्रियत्वेन मतं यत्तु	२०१
प्रवृश्तिश्च निवृत्तिश्च द्वे	१३६	प्रियेषु स्वेषु सुकृत०	२५७
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च य०	२०२	प्रीतिमात्नात्कथं पुत्र	१८६
प्रदन: समीचीनतरस्तवायं	. م بره	प्रोक्तोऽपि कर्मकाण्डेन	6
प्रसन्ने सति चित्तेऽस्य	१२६	फ	
प्रसिद्धिरात्मनोऽस्त्येव	१७८	फणधरभूधरवारण	५१
प्राक्पश्चादस्ति कुम्भा०	८४	ब	
प्रागासी-द्रावरूपं	હહ્	बद्धं प्रवृत्तितो विद्धि	१८३
प्राच्योदीच्याङ्गसद्भावे	१२२	बद्धो भवामि नाहं	५१
प्राज्ञत्वमस्यैकाज्ञान ०	१५६	बधिरोऽहं च काणोऽहं	१८८
प्राणः प्राग्गमनेन	१६४	वन्धमुक्तं ब्रह्मनिष्ठं	१४५
•• •• ••			

	पृष्ठम्		पृष्टम्
बन्धश्च मोक्षो मनसैव	१६१	ब्रह्मचर्यमहिंसा च०	१२२
बन्धो जन्मात्ययात्मा	७५	ब्रह्मचर्यमहिंसा च सा०	१२८
बहिरङ्गं श्रुतिः प्राह	१४०	ब्रह्मचर्यादिभिधेमैं:	१२५
बहिरात्मा ततः स्थूल०	१७४	ब्रह्मणः सर्वभूतानि	9
बहिर्यात्यन्तरायाति	१८९	ब्रह्मत्वमेव तस्मा०	३५
बहुकालं समाधाय	२४७	ब्रह्मात्मनोस्तत्त्वमसी०	२१२
बहुभिः किमेभिरुक्तै०	५३	ब्रह्मात्मैकत्वविज्ञानं	908
बाघते तद्गताज्ञानं	२२८	ब्रह्मात्मैकर्त्वावज्ञाना०	980
बालकल्पितनैल्येन	७७१	ब्रह्मादिस्थावरान्तेषु	३
बाल्यादिनानावस्था०	१८८	ब्रह्मादिस्थावरान्तेषु	१२३
बाह्यमाभ्यन्तरं चेति	१२४	ब्रह्मानन्दरसावेशा०	२४३
बाह्यानित्य सु खासक्ति	६३	ब्रह्मानन्दरसास्वाद	२२६
बिम्ब <i>भू</i> तपरब्रह्म	२२८	ब्रह्मैव नित्यमन्यत्तु०	१०५
बीजान्यग्निप्रदग्धानि	२३६	ब्रह्मैव सर्वनामानि	९
बुद्धिकल्पितमालिन्य	२३७	ब्रह्मैवास्मीति या वृत्तिः	२४६
बुद्धिस्तथैव सत्त्वात्मा	१७९	ब्रह्मैवास्मीति सदृत्त्या	96
बुद्धेः सूक्ष्मत्वमायाति	२२९	ब्रह्मैवाहं चिदेवाहं	२५५
बुद्धेरज्ञानकार्यत्वात्	990	ब्रह्मैवाहमहं ब्रह्म	२२६
बुद्धयादिवेद्यविलया०	990	ब्रह्मैवाहं समः शान्तः	દ્
बुद्धचादिसकलं सुप्तौ	१९४	भ	
बोघोऽन्यसाधनेभ्यो हि	५७	भक्तिरहं भजनमहं	५१

	प्रष्रप्		पृष्ठम्
भगवन्करुणासिन्धो	१४५	भ्रान्योदितद्वैत०	२११
भवाननात्मनो धर्मान्	१४७	म	
भागं विरुद्धं संत्यज्य	२१९	मर्त्यत्वं त्वयि कल्पितं	१५०
भागलक्षणया सम्यक्	२२०	मर्त्यत्वसिद्धेरपि पुंस्त्वसिद्धे	१५०
भाववृत्त्या हि भावत्वं	98	मर्त्यस्य मम जन्मादि०	98८
भावितं तीव्रवेगेण	२०	मदोद्धतिं मान्यतिरस्कृतिं	७०१
भीत्या रोदित्यनेन	22	मध्यप्राणं सुषुप्तौ	96
भुञ्जानः स्वप्नराज्यं	७७	मनः प्रसादः पुरुषस्य	१६४
भूतेष्वात्मानमात्म०	८४	मनः प्रसादसिद्धवर्थे	१२२
भूमिकात्रितयाभ्यासात्	२५०	मनसो धारणं चैव	२४६
भूमिकापञ्चकाभ्यासात्	२५०	मनस्तु सर्वे जानाति	१८९
भूम्यंशकतया पायुः	१६९	मनस्यपि च बुद्धौ च	१५९
भूयो जन्माद्यप्रसक्तिः	२३५	मनो मनोमयः कोशो	१६०
भेदो न विद्यते वस्तु०	२०८	मनो ह्यमुष्य प्रवणस्य	१६०
भोगकालेऽपि भोगान्ते	२०५	मयि सुखबोधपयोधौ	५ ३
भोगकाले भवेन्नॄणां	२०५	मयि सुखबोधपयोघौ	२४८
भोगेन मत्तता जन्तोः	११७	मलिनस्यैव संस्कारो	१३०
भोग्ये नरः कामजये०	११६	महत्त्वे सर्ववस्त्नां	93
भ्रान्त्या ब्रह्मणि भेदोऽयं	२२२	महाप्रपञ्चावच्छिन्नं	१७५
भ्रान्त्या मनुष्योऽहमहं	१७६	मातङ्गव्याघदस्यु ०	८९
भ्रान्त्या यत्र यदध्यास	७७१	मात्रादिलक्षणं किन्नु	१९२

	-		
	पृष्ठम्	, , , ,	प्रष्ठम्
मानं प्रबोधयन्तं	४०	माश्वस्य कालोऽस्ति	१४१
मानान्तरविरोधे तु	₹9	मोक्षस्य साधनमिति	१३३
मानान्तरोपरोधा ०	३९	मोक्षाधिकारी संन्यासी	१३३
मान्योऽहमस्मि महतां	५२	मोक्षेच्छया यदहरेव	१३६
मायाकार्यैस्तिरोभूतो	१७८	मोहान्धकारहरणं	५४
मायाध्यासाश्रयेण	८९	य	
मायोपहितचैतन्यं	१५४	यं न प्रकाशयति किचि०	२००
मायोपाधिर्जगद्योनिः	३ १	यं भान्तं चिद्धनैकं	९१
मार्गे प्रयातुर्मणिलाभवन्मे	989	यः कश्चित्सोख्यहेतोः	७२
मिथ्यासंबन्धतस्तत्र	१५३	यः प्रैत्यात्मानभिज्ञः	९०
मुक्तसङ्गाय शान्ताय	२४८	यः सत्त्वाकारवृत्तौ	८०
मुक्तस्येश्वररूपत्वात्	१३९	यः समस्तार्थजालेषु	२५ इ
मुक्तिश्रीनगरस्य	१२०	यः साक्षिलक्षणो बोधः	२८
मुखमात्रं भवेत्तद्व०	२२८	यः स्फुरति विम्बभ्तः	રૂ દ્
मुख्यगौणादिभेदेन	२२७	यः स्वप्नमद्राक्षमहं	१९९
मुमुक्षूणां परित्याज्यं	१३२	य एष देहो	२२३
मुमुक्षोर्यत्नतः कार्यौ	२३१	यजनयजमानयाजक०	५२
मूढा अश्रुतवेदान्ता	१८५	यजायते वस्तु	२२३
मूढानां प्रतिबिम्बादौ	960	यज्ज्ञानात्सर्वविज्ञानं	२९
मूलाज्ञानविनारोन	२५१	यत एवमतो युक्ता	989
मृदादिकारणं नित्यं	१०५	यतस्ततो ब्रह्म सदा०	२२२
		**	

	वृष्ठम्		पृष्ठम्
यतस्तस्मात्तु पुत्रादेः	१९३	यथाकाशो हृषीकेशो	५८
यतस्तस्मादिन्द्रियाणां	966	यथा कुवलयो लास ०	२०७
यतो वाचो निवर्तन्ते	१६	यथा तथा पुत्रकलत्रमि०	999
यत्कार्यरूपेण यदी०	२०९	यथा तथैव सा वृत्तिः	२३१
यत्किचिद्धात्यसत्यं	८३	यथा तरङ्गकछोलैः	99
यत्किंचिन्नामरूपात्म०	७९	यथा प्रसुतिप्रतिभा०	969
यत्ततो विम्य आनन्दः	२०५	यथा मृदि घटो नाम	90
यत्तस्मादसतः सर्व	१९३	यथा रज्जुं परित्यज्य	૧५
यत्प्रीत्या प्रीतिमात्नं	७१	यथार्थदर्शनं वस्तु	११६
यत्र जाता जरायुभ्यः	१७२	यथार्थवादिता पुंसां	१३९
यत्र नान्यत्पश्यतीति	२२२	यथा ॡतानिमित्तं च	१५७
यत्र नासन्न सचापि	२५३	यथावद्धेद बुद्धे दं	२५२
यत्र यत्र मनो याति	96	यथा वस्तु तथा ज्ञानं	१३५
यत्र यत्र मृतो ज्ञानी	२५७	यथा बृक्षविपर्यासो	१२
यत्राज्ञानाद्भवेद्वैतं	9	यथा शशी जले भाति	98
यत्रात्मनोऽकामयि०	१९८	यथा समाधितितयं	२४०
यत्रानन्दाश्च मोदाः	८७	यथास्थितमिदं सर्वे	२५३
यत्राकाशावकाशः	८३	यथैव दिग्विपर्यासो	93
यत्रास्ति लोके गतितार०	990	यथैव मृण्मयः कुम्भः	99
यत्रोपभुङ्के विषयान्	१७४	यथैव व्योम्नि नीलत्वं	90
यत्स्वप्रकाशमस्यि ०	२२३	यथैव सून्ये वेतालो	9.9

	<u>पृष्ठम्</u>		पृष्ठम्
यदनाद्यन्तमव्यक्तं	م به لې	,यद्बन्मृदि घटभ्रान्ति	90
यदानन्त्यं प्रतिज्ञाय	२९	यन्न स्वबन्धोऽभिमतो	१३६
यदालम्बो दरं हन्ति	१०३	यन्मूलं सर्वभूतानां	90
यदास्त्युपाधिस्तद०	२११	यमस्य कामस्य च	११३
यदिदं परमं सत्यं	२२३	यमालये वापि	993
यदि वा परेण साम्यं	४२	यमावलोकोदितभोति०	१०८
यदृष्ट्वा नापरं दृश्यं	६४	यमेषु निरतो यस्तु	१६२
यद्धासा भास्यतेऽर्कादि	६४	यमोऽयमिति संप्रोक्तो०	२४५
यद्यत्स्वाभिमतं वस्तु	२५७	यमोऽसतामेव क०	998
यद्यदुक्तं ज्ञानशास्त्रे	१२५	यमो हि नियमस्त्यागी	१६
यद्यदृष्टं भ्रान्तिमत्या	२२५	यहाभान्नापरो लाभः	६४
यद्यक्रिष्पाद्यते कर्म	१६५	यस्मात्परमिति श्रुत्या	૭
यद्यस्ति चात्मा किमु	988	यस्माद्यावित्प्रयं स्यात्	७१
यद्यारोपणमुभयो ०	४१	यस्मान्न सोऽयमसतो	४५
यद्येन वर्धते तेन	१८४	यस्मिन्मिहिरवदुदिते	४३
यद्वच्छ्रीखण्डवृक्ष ०	६९	यस्मिन्सर्वाणि भूतानि	90
यद्वत्पीयूषरश्मौ	८२	यस्य कस्यापि योगेन	२०७
यद्वत्सुखदु:खानां	४६	यस्य चित्तं निर्विषयं	१६३
यद्वत्सौख्यं रतान्ते	८७	यस्य देहादिकं नास्ति	२५४
यद्वदशौ मणित्वं हि	93	यस्य नाहंकृतो भावो	२५३
यद्बदयो रसविद्धं	४२	यस्य प्रपञ्चभानं न	२५५

ı	पृष्ठम्		पृष्ठम्
यस्य प्रसादादहमेव विष्णु	० २५	यो विम्वभूत आनन्दः	२०५
यस्य प्रसादेन विमुक्तसङ्गाः	१४९	यो यो हग्गोचरोऽथी	69
यस्येदं सकलं विभाति	१९६	योऽहं ममेत्याद्य०	२४४
यस्यैतद्विद्यंते सर्व	१२३	₹	
यात्येप विषयानन्दो	२०५	रक्षन्प्राणै: कुलायं	66
यावद्यावच सहुद्धे	२५७	रक्षा तितिक्षासदृशी	१२७
यावन्न तत्त्वंपदयोः	२,१३	रक्षाविधानशिक्षा	५२
यावन तर्केण	२३०	रजस स्तमस श्चैव	የሪሄ
यावनाश्रयते रोगो	१४३	रजस्तमोभ्यां मलिनं	१६१
यावान्पिण्डो गुडस्य	ሪሄ	रजोदोषैर्युक्तं	१६१
युक्त्यात्मानात्मनोः	१८५	रज्जुरूपे परिज्ञाते	94
येन नाराधितो देवो	१२२	रज्जुसर्पवदात्मानं	६०
येनानुभूयते सर्व	१९७	रजोः स्वरूपाधिगमे	२११
येषां वृत्तिः समावृद्धा	98	रजोस्तु तत्त्वमनवेक्ष्य	989
येषामाशा निराशा स्यात्	१२०	रज्ज्वज्ञानात्क्षणेनैव	6
ये हि वृत्तिं जहत्येनां	१९	रज्ज्वज्ञानाद्गुजङ्गस्त ०	९२
ये हि वृत्तिं विजानन्ति	99	रज्ज्वादेरुरगाद्यैः	४ ४
योगं समारोहति	२३८	रते यदि शिलाबुद्धिः	११६
योगमभ्यस्यतो भिक्षोः	१२९	रवेर्यथा कर्माण साक्षि०	२४९
योगारूढस्य सिद्धस्य	२३८	रागद्वेषभयादीनां	२५३
यो जागर्ति सुषुप्तिस्थो	२५३	रागेच्छासुखदु:खादि	६०

	१ ष्ठम्		वृष्ठम्
राजसीं तु क्रियाशक्तिं	१६५	वक्ष्ये तुभ्यं ज्ञानभूमिः	२४९
राज्ञो भयं चोरभयं	999	वदन्तमेवं तं शिष्यं	१४६
रुद्र <i>स्त्वहं</i> कुतेदेंवं	900	वनस्य व्यष्ट्यभिप्रायात्	۽ بربر
रूपं रूपं प्रतीदं	८ ٩	वपुरिदमन्नमयाख्यः	३६
रूपज्ञानं यथा सम्यक्	१३५	वपुरिन्द्रियादिविषये	४५
रूपवर्णादिकं सर्व	६२	वपुस्तुषादिभिः कोशैः	५९
रूपाणामवलाके	४१	वर्णाश्रमरहितोऽहं	५२
रूपादिमान्यतः पिण्डः	२७	वस्तु तावत्परं ब्रह्म नि॰	१३५
ल		वस्तु तावत्परं ब्रह्म स०	१५३
लक्षणलक्ष्यमयोऽहं	५२	वस्तुन्यवस्त्वारोपो यः	१५३
लक्षणा ह्युपगन्तव्या	२१७	वस्त्वन्तरस्या भावेन	२०८
लक्षयत्यनया सम्यक्	२२०	वाक्यार्थ एव ज्ञातव्यः	२१३
लक्ष्यते प्रतिबिम्बे न	२०५	वाक्यार्थत्वे विरोधोऽस्ति	२१५
लब्ध्वा सुदुर्लभतरं	१४२	वाक्यार्थत्वे विशिष्टस्य	२,१६
लयस्तमश्च विक्षेपो	१९	वाक्ये तत्त्वमसीत्यत्न ब्र॰	२१८
लिङ्गं चानेकसंयुक्तं	ሪ	वाक्ये तत्त्वमसीत्पन्न वि०	२१४
लिङ्गमित्युच्यते स्थूला०	१६५	वाचः साक्षी	२३३
लोकान्तरे वात्र गुहान्तरे	१५२	वाचो यस्मान्निवर्तन्ते	9.8
लोके भोज: स एव	७४	वाच्यार्थमत्यजन्त्या	३९
लोभः कोधश्च डम्मश्च	११८	वाच्यार्थस्य तु सर्वस्य	२१८
व		वाच्यैकत्वविवक्षायां	२१३

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
वाद्यात्रादानुभूतिः	ሪሄ	विधिरेव न प्रवृत्तिं	80
वायुनोचालितो वृक्षो	१६५	विनिषिध्याखिलं दृश्यं	२३७
वायोरभिस्तथैवामेः	१५८	विपरीतात्मतास्फूर्ति०	२३५
वाय्वर्कवह्वीन्द्रमुखान्	909	विपरीतार्थधीर्यावत्	२४४
विक्षेपनाम्नी रजसस्तु	१८१	विरहितकाम्यनिषिद्धो	80
विक्षेपशक्त्या परिचो०	१८२	विराड्हिरण्यगर्भश्च	२५६
विचारणाशुभेच्छाभ्यां	२५ ०	विरुद्धधर्माक्रान्तत्वात्	२१६
विजातीयशरीरादि	२३०	विरुद्धांशपरित्यागात्	२१७
विजिज्ञास्यतया यच	२ ९	विरुद्धाते भागमात्री	२१७
विज्ञातपरमार्थानां	२३७	विरूपतां सर्वजनादवज्ञां	308
विज्ञानं यज्ञं तनुते	990	विवदन्ति प्रकारं तं	१८६
विजानं विज्ञानविदां	२५५	विवर्तस्यास्य जगतः	२०८
विज्ञानमयकोशः स्यात्	१५९	विविक्तदेश आसीनो	६२
विज्ञा नम यकोरोऽयं	१५९	विविघोपाधिविमुक्तं	३८
विज्ञानमयादन्यं	१९१	विवेकजां तीव्रविरक्तिमेव	१२१
विदिताविदितान्योऽह	२३८	विवेकवानप्यतियौक्ति०	960
विदित्वा सिचदानन्दं	२५१	विवेकिनो विरक्तस्य	१३२
विद्यमानस्य मिथ्यात्वं	१४८	विवेको जन्त्नां	१४९
विद्यां चाविद्यां चेति	१३६	विशीर्णकार्यकरणो	३१
विद्रनमृत्युभयं जहीहि	१४६	विशेषणं तु व्यावृत्त्यै	२०८
विद्रानहमिदमिति वा	२३९	विशेषणविशेष्यत्व ०	२१५

	पृष्ठम्		पृष्ठ म्
विश्वं नेति प्रमाणाद्वि०	९३	वैश्वानरो विश्वनरे०	१७३
विश्वस्य वृद्धिं स्वयमेव	998	व्यवहारस्य दशेयं	४७
विश्वोऽस्मिन्स्थूलदेहेऽत	१७३	व्यष्टिरेषास्य विश्वस्य	१७३
विषयः ग्रुद्धचैतन्यं	१०४	व्यष्टिमीलनसत्त्वैषा	944
विषयव्यापृतिं त्यक्त्वा	१२२	व्यापारं देहसंस्थः	6 9
विषयेभ्यः परावृत्तिः	४	व्यापृतेष्विन्दियेष्वात्मा	५९
विषयेष्वात्मतां दृष्ट्वा	१८	व्याप्यव्यापकता मिथ्या	٥,
विस्मृत्य वस्तुनस्तन्वं	१५२	व्युत्क्रमेण तदुत्पत्तेः	२०८
वृक्षच्छेदे कुठारः	९०	त्रीह्याद्योषधयः सर्वाः	900
वृत्तिविस्मरणं सम्यक्	२४७	श	
4-2-2-		~ ~	
वृत्तेर् देश्यपरित्यागो	१३७	शक्त्या निर्मोकतः स्वा०	७३
वृत्तदृश्यपारत्यागा वृत्तौ चिरानुभूतान्त०	१३७ २५१	शक्या निर्माकतः स्वा॰ शक्या महत्यावरणाभि॰	७३ १८१
	•		-
वृत्तौ चिरानुभृतान्त०	२५ १	शक्त्या महत्यावरणाभि०	१८१
वृत्तौ चिरानुभूतान्त० वेदान्तवाक्यानुगुण०	२५१ २२९	शक्त्या महत्यावरणाभि० शब्दादिविषयेभ्यो यो	१८ १ १२२
वृत्तौ चिरानुभूतान्त ० वेदान्तवाक्यानुगुण ० वेदान्तशास्त्रसिद्धान्त ०	२५१ २२९ १०३	शक्त्या महत्यावरणाभि० शब्दादिविषयेभ्यो यो शमदमविरहितमनसां	१८१ १२२ ५२
वृत्तो चिरानुभ्तान्त० वेदान्तवाक्यानुगुण० वेदान्तशास्त्रसिद्धान्त० वेदावसानवाचा	२५१ २२९ १०३ ३८	शक्त्या महत्यावरणाभि० शब्दादिविषयेभ्यो यो शमदमविरहितमनसां शमादिषट्कसंपत्तिः	१८१ १२२ ५२ १०५
वृत्तौ चिरानुभ्तान्त० वेदान्तवाक्यानुगुण० वेदान्तशास्त्रसिद्धान्त० वेदावसानवाचा वेदेनाप्यसदेवेदं	२५१ २२९ १०३ ३८ १९२	शक्त्या महत्यावरणाभि० शब्दादिविषयेभ्यो यो शमदमविरहितमनसां शमादिषट्कसंपत्तिः शमो दमस्तितिक्षोप०	१८१ १२२ ५२ १०५ १२१
वृत्तो चिरानुभ्तान्त० वेदान्तवाक्यानुगुण० वेदान्तशास्त्रसिद्धान्त० वेदावसानवाचा वेदेनाप्यसदेवेदं वेदोऽनादितया वा	२५१ २२९ १०३ ३८ १९२ ४०	शक्त्या महत्यावरणाभि ० शब्दादिविषयेभ्यो यो शमदमविरहितमनसां शमादिषट्कसंपत्तिः शमो दमस्तितिक्षोप ० शरणं न भवति जननी	8 4 9 9 4 9 9 4 9 4 9 4 9 9 9 9 9 9 9 9
वृत्तौ चिरानुभ्तान्त० वेदान्तवाक्यानुगुण० वेदान्तशास्त्रसिद्धान्त० वेदावसानवाचा वेदेनाप्यसदेवेद वेदोऽनादितया वा वेदोऽनादिरमुष्य	२५१ २२९ १०३ ३८ १९२ ४९	शक्त्या महत्यावरणाभि० शब्दादिविषयेभ्यो यो शमदमविरहितमनसां शमादिषट्कसंपत्तिः शमो दमस्तितिक्षोप० शरणं न भवति जननी शरीरकरणग्रामा	8 9 5 7 6 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

	पृष्ठम्	•	पृष्ठम्
शास्त्रसज्जनसंपर्क <i>०</i>	२५०	श्रान्तं स्वान्तं सबाह्यं	८७
शास्त्रार्थकोविदैर थीं	२१४	श्रीगुरुच रणद्द न्दं	३५
शिरो विवेकस्त्वत्यन्तं	१४४	श्रीमद्भिरुक्तं सकलं	986
शिव: शैवागमस्थानां	२५५	श्रीहरिं परमानन्दं	Ę
शिव एव गुरुः माक्षात्	१४५	श्रुते दृष्टेऽपि वा भोग्ये	११५
शिवप्रसादेन विना	१४९	श्रुत्याचार्यप्रसादेन	३१
शिष्टान्नमीशाचिन०	१६३	श्रुत्याधिदेवतामेव	966
शुक्तर्बाधा न खल्वस्ति	१५३	श्रुत्या निरुक्तं सुखतारतम्यं	१०९
शुद्धं बुद्धं तत्त्वसिद्धं	२४३	श्रुत्या निवारितं नूनं	9
शुद्ध चैतन्यरूपत्वं	996	श्रुत्यान्योऽन्तर आत्मा	१८९
ग्रदोऽहं बुद्धो ऽ हं	२३८	श्रुत्याप्येकत्वमनयोः	२१६
शुश्रृषया सदा भक्त्या	१४५	श्रुत्या सत्त्वपुराणानां	१६३
शृणु वक्ष्यामि सकलं	988	श्रुत्युक्तमव्ययमनन्त०	२२४
शृणुष्वावहितो विद्वन्	२१३	श्रुत्युक्ताः षोडशकलाः	१९९
शौक्ल्याद्वयावर्तते नीले०	२१५	श्रुत्युक्तार्थावगाहाय	१३९
श्रद्धाभक्तिपुरःसरेण	२२७	श्रुत्योदितस्ततो ब्रह्म	२२९
श्रद्धाभक्तिमतीं	999	श्रुत्यैव न ततस्तेषां	२०८
श्रद्धावतामेव सतां	१३८	श्रेयः प्रेयश्च लोके	ও ৭
श्रद्धाविहीनस्य तु	१३८	श्रेष्ठं पूज्यं विदित्वा मां	१२५
श्रवणं मननं ध्यानं	२२९	श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जि हा ०	१५८
श्रवणादिभिरुद्दीस०	६५	श्रोत्नादिपञ्चकं चैव	946

	ष्ट्रहम		पृष्ठम्
श्रोत्रियो ब्रह्मनिष्ठः	988	संसारदावपावक०	રૂ ખ્
<i>श्लेष्मोद्गा</i> रिमुखं	११२	संसारवन्धनिर्मुक्ति: कथं	8
ঘ		संसारबन्धनिर्मुक्तिः कदा	१२५
पड्भावविरहितोSहं	५२	संसारमृत्योबीलनः	920
षड्भूमिकाचिराभ्यासात्	२५०	स एव सद्यस्तरति	१४२
स		सिचदात्मन्यनुस्यूते	46
संकल्पवानहं चिन्ता०	968	सिचन्तनस्य संवाधो	१२५
संकल्पानुदये हेतुः	११६	सजातीयप्रवाहश्च	9 &
संकल्पान्मन इत्याहुः	<i>م در ۾</i>	सतामपि पदार्थस्य	999
संघातोऽपि तथा नाहं	२७	सति कोशशक्त्युपाधौ	छ ह
संजाताहंकृतित्यागः	१२४	स्ति तमसि मोहरूपे	ام به
संधौ जायत्सुषुप्त्यो०	66	स्ति प्रपञ्चे जीवे वा	٠ ١
संन्यस्य तु यतिः कुर्यात्	७ इ. १	सति सकलदृश्यवाधे	३७
संन्यसेत्सुविरक्तः स्यात्	१३७	सतो भिन्नमभिन्नं वा	948
संपन्नोऽन्धवदेव	११८	सत्कर्मक्षयपाप्मनां	१२०
संप्रीतिमक्ष्णोर्वदन०	१४५	सत्यं जगदिति भानं	૪ૡ
संबन्धानुपपत्त्या च	२१७	सत्यं ज्ञानमनन्तं	83
संयोज्य स्थूलतां यान्ति	१६७	सत्यं निर्ममता स्थैर्यं	, १२३
संवित्सुखात्मकोऽहं	५२	सत्यमाह भवानत्र	२६
संसर्गी वा विशिष्टो वा	३०	सत्यभित्युच्यते ब्रह्म	१२४
संसार: स्व प्र तुल्यो हि	46	सत्यर्थेऽपि च नोदेति	२०४

श्लोकानुऋमणिका ।

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
सत्यानन्दस्वरूपं	૨૭	समाधौ क्रियमाणे तु	99
सत्युपाध्येरभिन्नत्वे	१५६	मामिता इन्द्रियस्थाने०	900
सत्त्वं चित्त्वं तथानन्द ०	२०७	सम्यक्प्राबोधयत्तत्त्वं	१५३
मत्त्वचित्त्वानन्दतादि <i>०</i>	२०८	सम्यक्समाधिनिरतैः	२२४
सत्त्वचिन्वानन्दतादि०	986	सम्यग्विज्ञानवान्योगी	६३
सत्त्वप्रधाने चित्तेऽस्मिन्	२०४	सर्गे वक्त्यस्य तस्मा०	9 ૦ ધ
सत्त्वापत्तिश्चतुर्थी स्यात	२४९	सर्गस्थितिप्रलयहेतु०	२५
सदयं होष एवंति	२०६	सर्पत्वेन यथा रज्जू	१२
सदसद्भयामनिर्वाच्य०	१५३	सर्व पुरुष एवेति	৩
सदा सर्वगतोऽप्यात्मा	69	मर्वे ब्रह्मेति विज्ञानात्	१६
सदैव वासनात्यागः	४	सर्वे सर्वगतं शान्तं	२५७
सदैवात्मा विशुद्धोऽपि	99	सर्वगं सिचदानन्दं	६५
सद्भावे लिङ्गमेतस्य	948	सर्वज्ञत्वं परेशत्वं	२९
सद्धिः स एव विज्ञेयः	२३१	सर्वज्ञत्वेश्वरत्वादि ०	م بربع
सन्मालवस्तुनो भावे	२३१	सर्वज्ञोऽप्रतिबद्ध ०	१८३
समष्टिः स्यात्तरुगणः	१६६	सर्वदाप्यासमित्येव	१९८
सम्िछरूपमज्ञानं	२१४	सर्वमात्मतया ज्ञातं	98
समष्टेरपि च व्यष्टेः	१६७	सर्वमेतद्यथापूर्व	988
समस्तेम्यो रजोंशेभ्या	१६४	सर्ववेदान्तसिद्धान्त ०	२५८
समाधिः कः कतिविधः	: २२७	सर्वस्य दाहको विहः	990
समाधिसुप्त्योज्ञीनं	२३१	सर्वस्यानित्यत्वे	م ه د و

स्रोकानुकमणिका ।

	वृष्ठम्	,	व्रष्टम्
सर्वाकारं सर्वमसर्व	२ २६	सार्ध्वा ते वचनव्यक्तिः	રફ
सर्वात्मभावो विदुषो	२२४	साभासं व्यष्ट्युपहितं	१७३
सर्वानर्थस्य तद्वीजं	१८२	सामग्च्येश्चोभयोस्तद्वत्	१३४
सर्वानुन्मूल्य कामान्	७९	सामानाधिकरण्यं तद०	₹6
सर्वे नन्दन्ति जीवा	८५	सामानाधिकरण्यं वा	१९२
सर्वेन्द्रियाणां गति०	१२७	सार्वभौमादिब्रह्मान्त	२०४
मर्वेशत्वस्वतन्त्रत्व 🏻	२१५	सालाक्यसामीप्यसरूपता	909
सर्वोपरमहेतुत्वात्	٩ ५ ५	सावयवस्य क्षीरादेः	939
सर्वोऽपि व्यवहारस्तु	99	सिद्धं यत्सर्वभूतानि	9 (9
सर्वो विरुद्धवाक्यार्थः	२१७	सिद्धान्तोऽध्यात्मशास्त्राणां	२५७
स वस्तुधर्मी नो	२०३	सिद्धेश्चित्तसमाधान •	१३९
सविकल्पसमाधि यो	२३९	सुलं किमस्त्यत्र विचा०	990
सविकल्पस्तयोर्यत्तत्	२३२	सुखमिति मलराशौ	११९
सविकल्पो निर्विकल्पो०	२३०	सुखयति धनमेव	996
सहयोगो न घटते	8 78	सुखहेतुषु सर्वेषां	२०१
सहवासश्च संसर्ग:	१२३	सुखेनैव भवेद्यस्मिन्	90
साक्षिणं स्वं विजानीयात्	२३२	सुप्तिगतैः सुखलेशैः	₹ ६
साधनचतुष्टयसंपत्तिः	808	सुप्तिमूच्छोंत्थितेष्वेव	200
साधनत्वेन दृष्टानां	१३०	सुप्तोत्थितजनैः सर्वैः	992
साधनानान्तु सर्वेषां	980	सुप्तौ स्वयं विलोना	३६
साधनेष्वपि सर्वेषु	126	सुवर्णाजायमानस्य	. ' ë
			-

4	श्लोकानुक्रमणिका ।			
	<u> </u> ट्टाम्		वृष्ठम्	
सुषुप्तावात्मसद्भावे	999	स्वं बालं रोदमानं	99	
सुषुप्तिकाले सकले	१९३	स्वकीयविण्मूत्रविसर्ज नं	१०७	
सुषुप्तौ शून्यमेवति	१९६	स्वतन्त्रः सत्यसंकल्पः	944	
सुसूक्ष्ममस्तितामात्रं	२४३	स्वदेहं शोभनं त्यक्त्वा	६	
सूक्ष्मत्वे सर्ववस्तूनां	93	स्वप्नजागरिते सुप्तिं	२८	
सूर्याद्यैरर्थभानं	९०	स्वप्रदेहो यथाध्यस्तः	98	
सोऽयं दृश्यानुविद्धः	२३२	स्वप्नावस्थानुभूतं	७७	
सोऽयं देवदत्त इति	२१९	स्वप्ने जागरकाळीन०	१६६	
सोऽयं द्विज इति वाक्यं	३९	स्वप्ने भोगः सुखादे०	66	
सोऽयमाभास आनन्दः	२०४	स्वप्ने मन्त्रोपदेशः	96	
स्थाणौ पुरुषवद्भान्त्या	६२	स्वप्नो जागरणेऽलीकः	90	
स्थितः किं मूढ एवासि	२५०	स्वप्राधान्येन जगतो	१५७	
स्थूलं च सूक्ष्मं च	२०३	स्वबोधे नान्यबोधेच्छा	६०	
स्थूलसूक्षमकारणाख्याः	१७५	स्वभासने वान्यपदार्थ०	२००	
स्थूलस्यापि च सूक्ष्मस्य	२०६	स्वमात्मानं परं मत्वा	942	
स्थूलात्सूक्ष्मतया व्यष्टिः	१६६	स्वयमन्तर्वहिर्व्याप्य	६५	
स्थूलाद्यज्ञानपर्यन्तं	१७५	स्वयमेवानुभवत्वात्	३७	
स्मरणं दर्शनं स्त्रीणां	१२३ॢ	,स्वरूपतस्तत्कलशादि	२०९	
स्मृत्या लोकेषु वर्णा०	90	स्वरूपमात्रग्रहणं	२४१	
स्यात्तत्त्वं पदयोः स्वा०	२१३	स्वरूपाच्छादकत्वेना०	१५६	
स्यादखण्डाकार वृत्तिः	२२९	स्वल्पमप्यन्तरं कृत्वा	9	

	वृष्ठम्		बृष्ठम्
स्वंवणीश्रमधर्मेण	३	स्वामित्वद्योतनायास्मि०	920
स्ववासनाप्रेरित एव	१६०	स्वीकुर्वन्व्याघ्रवेपं	90
स्वविकारं परित्यज्य	१२१	स्वीयैः परैस्ताडनमज्ञ०	900
स्वस्वरूपे मनः स्थान०	२३७	स्वेदाजाताः स्वेदजास्ते	१७२
स्वस्वोपाधिलयादेव	२५६	स्वेनानुभूतं स्वयमेव	.१९६
स्वस्वोपाध्यनुरूपेण	२०७	ह	
स्वाज्ञानज्ञानहेत्	७४	हव्यमहं कव्यमहं	५ इ
स्वात्मतत्त्वं समालम्ब्य	२३५	हस्तवद्वयमेतस्य	१३३
स्वात्मन्यनस्तमय०	२२४	हितपरिमितभोजी	१६३
स्वात्मानं शृणु मूर्ख त्वं	e	हित्वा द्वौ शबस्रौ वाच्यौ	३०
स्वात्मैकचिन्तनं यत्त०	१२५	हिरण्यगर्भः सूत्रात्मा	१६६
स्वानुभूतिं परित्यज्य	२४४	हिरण्यगर्भ इत्यस्य	१६६
स्वापरोक्षस्य वेदादेः	१३६	हुताशनानां शशिना०	१४६
स्वा प्रस्त्रीसङ्गसौ ख्यादपि	७८	हृदाकाशोदितो ह्यात्मा	६५
स्वाभाविकं यदि	४२	हेतुः कर्मैव लोके	८९